

Kihagyásos énekeskönyvek

Megrostált genfi zsoltárok,

19–21. század

==*==

Bevezető

Kevés teljes, annál több kihagyásos zsoltárkiadás tárul elénk a következő lapokon. Látjuk a számoszlopokból és a meghagyott zsoltárok betűsoros mutatóiból, hogyan különböztek egymástól, módosultak, változtak az egyházvidékek kiadásai. Látványos az egység hiánya. De az is, hogy milyen szívósan megtapadt ez a helyzet. Kívánatos az egység és megújulás, várják és sürgetik, de csak vontatva sikerül. Helvét hitvallásúak vagyunk. Kálvin és tanítványai nem csak megalkották, állandóan gyakorolták a teljes genfi zsoltárkönyv eléneklését. Nálunk ez így nem érvényesült, a puritánok erőltetésére sem. Önmagában ez nem baj. Aggasztó az, hogy a zsoltárének egyre gyérült, tovatűnt, lemorzsolódott.

Ne feledjük II. Helvét Hitvallásunk liturgiai közömbösségét. Nagy Barna sürgős pótlását hiába ajánlotta, erre fél évszázada sem volt vállalkozó.

Hosszabbak azok a részek, ahol több, egymást követő énekeskönyv a tárgy. Ilyen például az erdélyi, az unitárius és az amerikai fejezet.

Helyenként ismétlek, előre vagy visszautalok, hogy ismeretlen terepen járó olvasómat segítsem. Az énekeskönyvek genfi zsoltárait vizsgálom, más jellemzőket csak szórványosan említek.

Több évtizedes készülődés és késlekedés után az 1806-os Benedek-féle egységes énekeskönyvet 1921-ben felváltotta a Baltazár-féle. Megalkották 1918-ban saját énekeskönyvüket a magyar reformátusok Amerikában, 1923–1925 között pedig Felvidéken, Királyhágómelléken és Erdélyben. Egységesített volna 1996-ban a Csiha-féle énekeskönyv. Volt több oka, hogy nem sikerült.

==*==

Tartalom

Bevezető		1
Jelölve,		
majd jelöletlenül kihagyott strófák	1948—2021	2
Debreceni lenyomatok	1877—kb. 1920	3
Szotyori — Zákány és a félkóták	1846	6
Pesti lenyomatok	1877 — kb. 1910	8
Biblia genfi zsoltárokkal	1608—1804	11
Fél zsoltár	1686—kb. 1780?	12
Adattárunk bővülése	1950—2017	13
Délvidéki utód	1971	14
Előzmények, váltás	1837 után	16
Luther követői	1982—2013	17
Erdély útja	1837—1997	19
Királyhágómellék útja	1921—2001	25
Baptisták	1994—2003	30
C. E. Hallelujah!	kb.1926—2012	32
Unitáriusok	1837—2022	34
Amerikai magyar reformátusok	1918—1960	37
Felvidék útja	1925—1952	48
Kálvinista örökség?		53

==*==

Jelölve, majd jelöletlenül kihagyott strófák (1948—2021)

Új énekeskönyvünk (RÉ21) kihagy strófákat Szenci Molnár zsoltáraiból (*Psalterium Ungaricum*), többé már nem jelöli, hogy melyeket. Arra sem utal, hogy mennyire szakad el a megmaradt zoltár az eredetitől. 1948-tól hivatalos, 2020-ig használt énekeskönyvünk jelölte a kihagyott strófák eredeti sorszámát.

2–6. — — —
6–18. — — —
9–26. — — —
stb.

Ezzel szembesülünk a 6. zoltártól kezdve, a kihagyás helyenként csupán egy-két strófára terjed, máskor a zoltár nagyobb hányadára. Néhányszor csupán az első strófa maradt meg, például a 120. és 133. zoltárból. Rövid zoltárok kurtítása hangsúlyosabb. 1948-ban akkor is hiányzik a kihagyott versek sorszáma, hogyha két strófa összevonásából alkotott új strófát a szerkesztő. A dicséretes nagyobb részénél szórványos a kihagyások jelölése, pedig azokban is van elég. Énekeskönyvünkben a kihagyásos zoltár 1948 óta nem kevés, a zoltároknak több mint fele ilyen.

6, 7, 9, 10, 11, 17, 18, 21, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 87, 88, 89, 91, 92, 95, 97, 104, 105, 106, 108, 109, 112, 115, 120, 122, 128, 132, 133, 135, 136, 139, 140, 141, 143, 147, 148, 149.

2021-es új énekeskönyvünk hét évtizedes (némely tekintetben közel két évszázados) előzmények után megszüntette a kihagyások jelölését. Másik oldalról megközelítve: folytatta a jelöletlen kihagyás korábbi mintáit. A 19. század óta élő gyakorlat jellemzése történik a következőkben, ezt néhány képi példa is szemlélteti. A kihagyásos technika részletei feltáratlanok a szakirodalomban. Meglapultak Délvidék 1939-es reform énekeskönyvének hátterében. Délvidék eme kiadásáról kell szólnunk előbb, később majd visszavonásáról.

Délvidéken (1939-ben) kihagyás és átdolgozás nélkül kapott helyet a megújult koncepciójú énekeskönyvben Szenci Molnár teljes zoltárkönyve.¹ Kihagyásos kiadásokkal szemben érvényesült Árokháty Béla és Karácsony Sándor felfogása. Századok óta ragaszkodtak atyáink a Kálvin korabeli teljes zoltárkönyvhöz. Volt olyan sorozatosan újra megjelent változat, amelyből egészen a 20. századig nem hagytak ki strófákat, de jelölték a kihagyhatókat. Délvidék szintet emelt. 1939-ben a dallamok közreadása is az 1562-es eredeti szerint történt, nem az 1846-tól szokásos kiegyenlített ritmussal (Szotyori és Zákány kiadása óta), azaz nem félkótásan és ²/₂-es ütemekben.

Ez az 1939-es reformkiadás volt 1948-as énekeskönyvünk mintája és serkentője. Visszaköszön mégis több 1900 előtti sajátosság. Református énekeskönyvekben megkurtítva és átírva jelent meg a *Psalterium Ungaricum* harmada, legfeljebb fele Ezért nevezetes, hogy Délvidék újított. Eredeti dallammal jelentette meg Szenci Molnár Albert opusát, hűségesen követte a *Psalterium Ungaricum* (1607) dallamainak eredeti ritmusát. Legközelebb ezután 2003-ban volt egyházunknak hasonló kiadása, Bólya Józsefé, ez viszont nem gyülekezeti énekeskönyvnek készült, hanem tudományos kézikönyvnek, ilyen van más is, igaz, a többiek a *Régi magyar költők tára* kritikai kiadása² kivételével, elhagyták a dallamokat.

¹ *Énekeskönyv református keresztyének számára*, A Jugoszláv Királyság[i] Református Keresztyén Egyház kiadása, „Grafika” nyomda, Szubotica, 1939.

² RMKT XVII, 6, 161. szám. (Régi magyar költők tára XVII. század, 6. kötet, *Szenci Molnár Albert költői művei...* Budapest, 1971.)

Kerékkötők a beívódott szokások, ezért hazai református egyházunk a megújított 1948-as énekeskönyvet egészében hetven esztendeig sem sajátította el, sőt, bevezetése is sok gyülekezetben késett másfél-két évtizedet. Azért, mert már eleve nem volt, illetve többé nem volt sem igény, sem gyakorlat a teljes zsoltárkönyv éneklése. A jobban éneklő gyülekezetek is alig húsz-harminc zsoltárt használtak állandóan, tehát még azt sem mindet és mindenütt, amennyit hagytak az énekeskönyvek szerkesztői.

Fel-feltört a zsoltárkönyv és az 1948-as énekeskönyv megújításának igénye az 1980-as és 1990-es évek óta, társult hozzá valamilyen liturgiai megújulás (vagy restauráció) óhajtása, új reformáció vágya. Ám ezért az érthető igényért való munkálkodást 2010 tájáig zsinatunk ismételten elnapolta. Tartalmaz új énekeskönyvünk ajánlott istentiszteleti rendeket is, a teljesebb liturgiai megújulás azonban 2021 után is stagnál.

==*=

Debreceni lenyomatok, 1877— kb. 1920

Zsoltárok és strófák kihagyásának módját és mértékét világítja meg az itt következő körkép. Néhány sajátosságot vizsgálva. A vegyes eltérések miatt bajos volna egységes szempontrendszert alkalmazása. Meg kell elégednünk summázással. Meghagyás és törlés részletes nyelvi és történeti elemzése a ragoktól és szóalakoktól a szavak megváltozott jelentéséig és a nyelvtani szerkezetekig ível. Ezek részletezése nélkül itt arra tevődik a hangsúly, hogy mennyire eltérő utat jár be Felvidék, Délvidék és Erdély, miközben saját megoldását a 19. század óta alakította.

Visszanyúlnak az itt vázolt megoldások 20. századi előzményei a 19. század elejére, sőt, a 18. századra. Liturgikus, történeti, költészeti törekvések eredménye a Benedek-féle énekeskönyv (1806). Egy évszázadnál is hosszabb ideig maradt meg lényeges módosítás nélkül. Pedig a 19. század utolsó harmadára megerősödött a teljes átdolgozás vagy új énekeskönyvvel felváltás kívánalma. Része, inkább kezdete ennek a folyamatnak a korabeli reformátusság számára épületesen énekelhetőnek minősített strófák 1806-os csillagozása. Ebben a folyamatban feltárul az egyik debreceni változat egyedisége.

Korszerűsítésül kerületi határozat született a dallam violin avagy G-kulcsra átírásáról és a félkótás dallam ütemekbe foglalásáról a Tiszántúlon, azután 1876-ban arról is, hogy nyomtassák az énekeskönyvet 1877-től két alakban. Idézi ezeket a döntéseket Csomasz Tóth Kálmán.³ Egységesen súlytalan kezdetűként (ütemelőzős, Auftakt) értelmezték és így közölték a zsoltárok dallamát Debrecenben és Pesten is. Teljesek maradtak a genfi zsoltárok az egyik változatban, de csillag jelölte az épületesen énekelhető strófákat. A másik változatból mindenütt kihagyták az épületesen énekelhetőnek nem minősített, csillagozatlan strófákat. A kihagyások jelölését követte 1948-as énekeskönyvünk.

Az egyházkerület által elfogadott debreceni típusban tizenhárom dicséretnek megjelent a sorszám, de csak az, magát az éneket kihagyták, mert teljesen és végleg törölték volna 1877-ben. Feltáratlan volt korábban, hogy ezt a megoldást kezdeményezte és munkálkodott érte Balogh Ferenc debreceni egyháztörténet professzor. Néhány helybeli lelkészársával és két debreceni kántorral alkotott szűk, öntevékeny munkaközösséget.⁴

Elérhető: <http://digiphil.hu/o:rmkt-17.6>.

³ *A magyar református gyülekezeti éneklés, Útmutató és adattár a próbaénekeskönyvhöz*, A Magyar Református Egyház kiadása, Budapest, 1950 (Református Egyházi Könyvtár XXV.).

Elérhető: <http://egyhazzene.reformatus.hu/konyvtar/v/csomasz-toth-kalman-a-reformatus-gyu>

— Egyházkerületi végzés, 1874. 231. és 1876. 147. szám, vö. CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN 1950. i. m. 184.

⁴ Lásd a naplójegyzetekből származó adatokat, FEKETE Csaba, *Balogh Ferenc és az 1877-es énekeskönyv*, Theologiai Szemle LXVI (2023/2) 104–108.

— Vö. még CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN 1950, i. m. 183–185.

Látunk egy ábrát a kihagyásos változathoz, amelyet továbbra is Debrecenben nyomtattak, legalább 16 kiadásban.⁵ A kiadások számát nem tudjuk véglegesen megállapítani, nincs rajta mindegyik címlapján a kiadás éve és száma; nem maradtak nyomdai elszámolások, vagy más levéltári dokumentumok, amelyekből tisztázható volna a hiányzó adat. Csupán valószínűsíthetjük némelyik megjelenési évét, mikor fölbukkan olyan példány, amelyben a tulajdonos a hiányzó évszámot feljegyezte. Ilyen a XV. kiadás egyik példánya, ez nem jelenhetett meg 1916 után, mert akkor vásárolták, jelölhetjük így: [1916?]. Ebből az következik, hogy a XVI. kiadás megjelenése pedig így keltezhető: [1916–1920].

Huszonegy zsolttárból egyetlen strófa maradt, felsorolásukat alább látjuk, ez megegyezik a pesti és debreceni kiadásban. A 117. zsoltár eredetileg is egystrófás. Debrecenben lapalji megjegyzést olvasunk kétszer * alatt, az első a 45. zsoltárnál összevonást árul el:

A régiebb kiadásból az 1-ső és 3-ik versből alakítottatott.

A második megjegyzés a 48. zsoltárnál ugyanilyen:

Az első és 4ik versből alakítottatott.

Nem új ötlet tehát, volt a strófák 1948-as összevonásának is előzménye. Továbbá Debrecenben kihagyták a 76. zsoltárt, erről ennyi a tájékoztatás:

Esméretes az Úr Isten (kezdetű ezen zsoltár).

Lássuk a jelölés példáját. 1877-től a debreceni változat kihagyta a 119. zsoltár 88 versszakából a következőket:

10–13, 16, 18, 21, 23, 25–27, 31–32, 35, 37, 39–46, 48–50, 53–55,
57–61, 67–71, 75–76, 78–79, 81.

Így jelölte a kihagyottakat:

Látjuk alább, hogy a leghosszabb zsolttárból a pesti változat nyolc strófával kevesebbet hagyott ki, talán idő közben történt döntés értelmében. Ugyanilyen jelöléssel a dicséretnek egyes versszakait is törölték a debreceniek, a pesti kiadások nem. Rávilágít a korabeli református lelkészi és kántori közízlésre, hogy mely dicséretet nem ajánlották épületes éneklésre. Zömében patinás 16. századi énekeket minősítettek ilyennek. Mércéjüket jól mutatja a dicséretekből törölt két első, a 25. és 26. számú (ez az 1806-os Benedek-féle énekeskönyv sorszáma).

Határon túl, Várad és Kolozsvár is alkalmazta később ezt a megoldást, amikor megjelent az ének sorszáma, de maga az ének nem. Más okból, nem kiselejtezés szándékából. Például azért, mert nem volt közölhető a magyar Himnusz, vagy már nem volt királyválasztás, közben az énekek eredeti sorszáma megmaradt, ugyanúgy használható volt az énekeskönyv.

Törölt a debreceni változat a tizenhárom, többére régi magyar dicséretet, az alábbi jegyzékbe foglaltakat. Aközben a Benedek-féle énekeskönyv (1806) dicséreteiből csak ötöt törölt.

⁵ A 15. kiadás keltezetlen példánya TtREK (Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár) B 2963; előzékén a tulajdonos öszövétségi professzor bejegyzése: *Sas Béla sk. 1916. ápril 3. Debrecen, ára I korona 30 f. Azaz ennél az évnél később nem jelenhetett meg.*

— A 16. kiadás keltezetlen példánya TtREK 1–6958; nyomtatója változatlan, az első kötéstábla belsejére ragasztott címkén e példány forgalmazója: *Weisz Zoltán könyvkötészete zeneműraktára papírkereskedése Szatmár-Németi.*

3. Sőt még testünk sem fog maradni A sírban, majd föl fog támadni, Újabb erővel ékesül, ∴: Lelkünkkel ismét egyesül; Hogy azon várt egyességben, Együtt legyenek az égben.

4. Atyánk! ne hagyd elfelejteni, Soha elménkből kiejteni Ezt az édes reménységet; ∴: Adj belénk arra készséget, Hogy életünket úgy folytassuk, Hogy azt végig megtarthassuk.

5. A mi mostani ünneplésünk, És minden szent elmélkedésünk, Indítsanak fel bennünket; És jó igyekezetünket Vigye elő segedelmed, Koronázza meg kegyelmed.

25) Emlékezzünk e napon.

26) Föltámadt a mi életünk.

27) Nóta: 5. Dics. Ez esztendő.

E Húsvét ünnepében, E Húsvét ünnepében, Örvendjünk keresztyének! ∴: Szívünk teljességében Szívünk teljességében Illik szánkba víg ének; A föltámadott Jézus nekünk zálogot adott, Hogy bár a föld gyomrába Tétetünk, ∴: Megújul valójába Életünk; E hittel midőn ünnepeünk, Te légy Jézus velünk.

28) Azon nótára.

E Húsvét ünnep napja, E Húsvét ünnep napja, Serkent sen dicséretre; ∴: Mert vallásunk főpapja, Mert vallásunk főpapja Föltámadt az életre. Megnyittatának Zárjai a ha-

1. ábra. Két elhagyott régi ének sorszáma a Benedek-féle énekeskönyv (1806), Debrecenben 1877-től nyomtatott kiadásában.

Az 1806-os énekeskönyv azonos sorszáma áll a kezdősor után. Továbbkutatók érdekében van utalás a hazai könyvésztet (RMNy⁶) és a régi magyar énekek repertoriumára (RPHA⁷). Két kihagyott dicséret sorszáma az 1. ábrán is látható.

Kezdősor	1806	szerző	RPHA
<i>A föld kebele Tárháza Istennek</i>	191	—	—
<i>A Krisztus mennybe felméne</i>	35	RMNy 353, 305.	19
<i>A pünkösdek jeles napján</i>	42	RMNy 1037, 130.	37
<i>A Teremtőnek szavára</i>	207	Juhász András	—
<i>Áldott légy Krisztus, e világnak ura!</i>	171	Lengyel József	—
<i>Emlékezzünk ez napon</i>	25	RMNy 429, 97.	372
<i>Feltámadt a mi életünk</i>	26	Pécseli Király Imre	— ⁸
<i>Hálát adunk néked mindenható</i>	138	—	483
<i>Isten! ki az embereket</i>	224	Lisztkai Sámuel	—
<i>Jer, dicsérjük az Istennek Fiát</i>	172	Batizi András	638

⁶ RMNy: Régi magyarországi nyomtatványok, I, Budapest, 1971.

— Elérhető: http://mek.niif.hu/mnb/html/rmny1_3.htm illetve: <https://mek.oszk.hu>

⁷ RPHA: Répertoire de la poésie hongroise ancienne, direction Iván Horváth asiste par Gabriella H. Horváth (Ad corpus poetarum), Paris, 1992.

— 2001 óta magyar változata elérhető: <http://rpha.elte.hu>

⁸ RMKT XVII/2, 14. szám.

<i>Mondjatok dicséretet</i>	176	RMNy 713, 356.	1005
<i>Óh természet felett való</i>	209	Juhász András	—
<i>Téged Úr Isten! mi keresztyének</i>	229	Te Deum	1364

A pesti változat ezek közül egyet sem hagyott ki, nem törölte a dicséreték csillagozatlan strófáit sem. Közölte a Debrecenben kihagyott 76. zsoltár első versét (hétből egyet).

Régiség? Nem az énekek elsődleges értéke a keletkezés kora. Gyökereink megőrzéséről van szó. Tanácsos becsülnünk mindegyik éneket, ha a reformáció első két évszázadában született, ha bibliai tartalmú költői alkotás, és azért még külön, ha századok óta folyamatosan megjelent.⁹

Óhatatlan arra gondolnunk, hogy az egyházkerületek kigyomlázták saját történelmi gyökereiket a zsoltáréneklés elhagyogatásával, megnyirbálásával és a strófák kihagyásával. És ezt megújulásnak, gyarapodásnak tekintették. Sok vitában később sem sikerült feldolgozniuk, hogy szakadásokhoz, viszályokhoz, megtorpanásokhoz vezetett törekvésük. Egyre késett az új énekeskönyv 1870 táján közelinek vélt kialakítása 1921-ig. Nem csak ez. Új énekeskönyvünk megjelenhetett volna 2021 helyett már az ezredfordulóra.

A most következő kihagyásos ábra után látjuk folytatásul azt a közbülső megoldást, amelyik a bevezette a kótázás új módját, az eredeti genfi ritmust megszüntette. Ezután áttérünk az 1877-től 1921-ig megjelent pesti kiadásokra, később a debreceniekre.

==*=

Szotyori — Zákány és a félkóták (1846)

Magyarországi egyházkerületeink énekeskönyvében a genfi zsoltárok dallama szögletes kótákkal, ütemvonalak nélkül, és az eredeti ritmusban, vezérhangos módosítással jelent meg 1837 után is, nem úgy, mint Kolozsvárott. Így maradt egészen a 19. század második feléig. De a gyülekezetek nem ritmikusan énekeltek, nem így kísérték az orgonáló kántorok sem. 1846-ban adta közre félkótákkal és kiegyenlített ritmussal az énekeskönyv dallamait Szotyori Nagy Károly, a debreceni Nagytemplom orgonista kántora és Zákány József teológiai tanár.¹⁰

Bejelenti a könyvatos füzet címe, hogy válogat a szerzőpáros, tehát nem valamennyi, csupán a gyakran énekelt, szokásban meggyökerezett zsoltárok dallamát közli. Láthatjuk az itteni mutatókat hasonlítva, hogy ennyi zsoltárt sehol nem válogattak. Ezek szerint Debrecenben és a Tiszántúlon több zsoltár számított ismertnek és használatosnak, mint a világon bárhol a magyar reformátusok körében. Ebben az úttörő kiadványban a megjelent 150 zsoltár 124 dallamából megmaradt 84. Egységesen ²/₂-es ütemben közlik mindegyiket. Ezt a fajta kótázást 1877-től használták, miután 1846-ban előzőleg már megjelent Debrecenben. A dallamok értelmezéséhez bevezető, zenei ábécé is készült. Kisebbség a hangsúlytalan, felütéses kezdetüként (ütemelőzős, Auftakt) értelmezett

⁹ A Debrecenben kihagyott énekekhez vö. *Emlékezzünk ez napon*: Nagypénteki és húsvéti dicséret, 1579 előtti, megjelent RMNy 429.

— Pécseli Király Imre éneke fennmaradt az 1630 körül leírt Csurgai graduálban, megjelent *Cantus catholici*, 1651, 99; vö. RMKT XVII (1962), 33.

— *Mondjatok dicséretet*: Bártfa 1593, RMNy 713.

— *Téged Úr Isten*: Huszár Gál II 22, vö. ECEDEI Zsuzsa, „*Téged Úristen mi keresztyének*”, *Egy gyülekezeti ének útja*, Magyar Egyházzene XVIII (2010/2011) 409–415.

— A 19. századi szerzőkhöz Csomasz Tóth Kálmán i. m. 1950-ben összegezi az addigi irodalmat.

¹⁰ *Énekhangzatos könyv, melyben foglaltatnak a' Magyar országi reformált Egyházak nevezetesebb Soltárjai, minden Dicséretei és Temetési énekjeinek hangzatai, rövid útmutatással az éneklés tanítására*, Készítették egyetértőleg ZÁKÁNY József reform. debreczeni főiskolai tanár és SZ. NAGY Károly a' debreczeni reform Egyház Kántora és Orgonistája, Nyomt. Werter J. Debreczenben [1846]. Az énektanítási bevezető rész (zenei ábécé) XLII lap, a dallamközlés [1], 68 lap.

— Ép példánya: TtREK S 4. — Hiányos példánya: TtREK 2-0578.

dallam. Ezeket * jelzi. Koruk nyelvújítási szakszavait használják, például a *hangzat* nem hármashangzatot, hanem *dallamot* jelent. Az *énekhangzatos könyv* a Melodienbuch megfelelője. Munkájuk első része tankönyv. Hivatkoznak előzményre, Maróthi György kiadásának 1774-es 5. kiadására (1771. hibás évszámmal), zenei ábécé volt ebben is, amit eltúlozva zeneelméletként emlegettek korábban. Maróthi munkásságát folytatják ezzel a zenei bevezetővel, nem említve vagy érzékelve a teljesen különböző felfogást. Magyarázatul az előszó összegezi az elhanyagolt éneklés okát. Ezek tehát az első strofa szövegével közölt dallamok:

1, 3, 5*, 8, 9, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25*, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 46, 47*, 50, 51, 56, 57, 60, 61, 65, 66, 73, 74, 75*, 77*, 78, 79, 80, 81*, 84, 85, 88, 89, 91, 92, 94, 96, 97, 99, 102*, 103, 104, 105, 106, 110, 112, 113, 117, 119, 122, 125, 126, 128, 130, 132, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 146*, 147, 148, 150.

Arabszámúak a dicséretes és temetési énekek, de római szám különbözteti meg a mutatóban is a zoltárokat. Az előbb közölt számsorrend kiegészítésére következnek a választott zoltárdallamok betűrendes jegyzéke.

Kezdősor	zoltár
<i>A' gonosztevőnek dolgán</i>	36
<i>A' ki a' Felséges Úrnak</i>	91
<i>A' ki nem jár hitlenek tanácsán</i>	1
<i>A' kik bíznak az Úr Istenben</i>	125
<i>A' Sionnak hegyén hegyén, Úr Isten</i>	65
<i>Adjátok hálát az Istennek</i>	105
<i>Áldjad lelkem! az Urat, és tiszteld</i>	104
<i>Áldjad, én lelkem! az Urat</i>	146
<i>Áldjad, lelkem! Uradat, Istenedet</i>	103
<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135
<i>Áldott az Úr, ki kezemet tanítja</i>	144
<i>Az egek beszélnek, És nyilván</i>	19
<i>Az erős Isten Uraknak Ura</i>	50
<i>Az Isten a' mi reménységünk</i>	46
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77
<i>Az oly emberek nyilván boldogok</i>	119
<i>Az Úr bír ez egész földdel</i>	24
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23
<i>Az Úr Isten az én világosságom</i>	27
<i>Az Úr Isten monda az én Uramnak</i>	110
<i>Az Úr Isten regnál</i>	97
<i>Az Úr országol, és regnál nagy jól</i>	99
<i>Az Úr tégedet meghallgasson</i>	20
<i>Az Urat áldjátok, mert jó</i>	147
<i>Az Urat minden nemzetek</i>	117
<i>Az Urat ti ő szolgálai</i>	113
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89
<i>Bizonyára jó az Isten</i>	73
<i>Boldog az ember nyilván</i>	138
<i>Boldog ember, a' ki az Istent</i>	112
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138
<i>Dicsérjétek az Urat, Áldjátok ő szent</i>	150
<i>Dicsérlek téged, Úr Isten!</i>	75

<i>Ékes dolog dicsérni</i>	92
<i>Emlékezzél meg, Úr Isten!</i>	132
<i>Énekeljétek minden népek</i>	96
<i>Hallgasd meg, Uram! kérésemet</i>	143
<i>Hallgasd meg igazságomat</i>	17
<i>Hallgasd meg, Izráel pásztora!</i>	80
<i>Hallgasd meg, Uram! kérésem</i>	102
<i>Hallgass én népem! az én beszédemre</i>	78
<i>Haragodnak nagy voltában</i>	38
<i>Hogy a babiloni vizeknél ültünk</i>	137
<i>Hozzád kiáltok, kegyes Uram!</i>	28
<i>Irgalmazz, Uram! irgalmazz</i>	57
<i>Ítélj meg engemet, Úr Isten!</i>	43
<i>Kegyelmezz meg nekem, én Istenem!</i>	56
<i>Kiáltásom halld meg, Isten!</i>	61
<i>Magamban elvégezém és mondám</i>	39
<i>Magasztallak téged, én Istenem!</i>	145
<i>Miért vetsz minket így el, Úr Isten!</i>	74
<i>Mikor a' Siont az Isten</i>	126
<i>Mindenkoron áldom Az Urat</i>	34
<i>Minket, Úr Isten! elhagyál</i>	60
<i>Mint a' szép híves patakra</i>	42
<i>Mostan ti hatalmasak!</i>	29
<i>Nagy kegyesen től, Uram! földeddel</i>	85
<i>Ne bosszankodjál a gonosztevőre</i>	37
<i>No, dicsérjétek mindnyájan</i>	148
<i>No, minden népek, Örvendezzetek</i>	47
<i>Nosza, Istenfélő szent hívek!</i>	44
<i>Óh! erős bosszúálló Isten!</i>	94
<i>Óh! Felséges Úr! mi kegyes Istenünk</i>	8
<i>Óh! mely boldog az oly ember életében</i>	32
<i>Óh! mely sokan vagynak</i>	3
<i>Óh! seregeknek Istene!</i>	84
<i>Öröködbe, Uram! pogányok jöttek</i>	79
<i>Örülök az én szívemben</i>	122
<i>Örvendez, Uram! a' Király</i>	21
<i>Örvendezzetek az erős Istennek</i>	81
<i>Örvendj, egész föld! az Istennek</i>	66
<i>Perelj, Uram! perlőimmal</i>	35
<i>Szabadíts meg engem, Úr Isten!</i>	140
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25
<i>Tarts meg engemet, óh, én Istenem!</i>	16
<i>Te hozzád teljes szívből</i>	130
<i>Úr Isten! az én imádságom</i>	5
<i>Úr Isten! én idvességem</i>	88
<i>Úr Isten! kegyelmezz meg énnékem</i>	51
<i>Uram! én csak te benned bízam</i>	31
<i>Uram! ki leszen lakója</i>	15
<i>Uram! te nagy haragodban</i>	6
<i>Úrnak szolgálji mindnyájan</i>	134
<i>Várván vártam a' Felséges Urat</i>	40

Debrecen és Pest az énekeskönyv kiadásaiban csak Kolozsvár után negyven évvel, 1877-től tért át a dallam félkótás és $2/2$ -es ütemekbe foglalt közlésére. Sokszor mesterkélt ütemezéssel. A valóságban a dallam ritmusa nem érvényesült. Megírta ezt saját próbaénekeskönyve előszavában Seprődi János (1908), alább olvassuk. Nem a torzulásokat és variálást magyarázzák a változtatások, a helyenként hajlításokkal tarkított közlések, inkább az elnyújtott, ritmustalan éneklést.

Néhány kétes értelmezés a hajdan genfi zsolttárokot javában éneklő unitáriusok énekeskönyvében mai napig megjelenik, erről is lesz még szó. Képen is látható itt (3. ábra), milyen alapvető átértelmezés 1837-ben a 90. zsolttár dallamának ritmusa. Ismeretlen az átíró, és az is, hogy a helyi gyakorlat mellett esetleg volt-e ennek valamilyen külföldi mintája. 1837-ben nem eredeti helyén, a 78. zsolttár felett (*Hallgass én népem az én beszédemre*) közlik a dallamot. Szotyoriéknál csak látszólag hiányzik a 90. zsolttár (*Tebenned bíztunk*), a dallamot ők még eredeti helyén közlik. Kolozsvár 1837-ben a 23. zsolttár dallamát is $3/4$ -es ütemezéssel értelmezte.

==*=

Pesti lenyomatok, 1877 — kb. 1910

Eltérve az eredeti privilégiumtól (1813)¹¹ a zsinat (utólagos vitatás és egyezkedés nyomán) felhatalmazta a kerületeket, hogy ne csupán Debrecen nyomtathassa a református gyülekezeti énekeskönyvet, ahol az úgynevezett *öreg debreceni* énekeskönyv kiadásai készültek 1723 és 1817 között;¹² amelyeknek utánnyomása Lőcsén és Kolozsvárott is rendre napvilágot látott. Lehet még további variáns az 1900-tól 1920-ig megjelent kiadások között. Országos példánykimutatás nincs. Nem remélhetjük a könyvtárakban fellelhető példányok egységes és rendszeres átvizsgálását. A családi könyvtárakban lappangó példányok összegyűjtését sem. Tartalmi és szerkesztési részletekre amúgy sem terjed ki a könyvtárak és bibliográfiák nyilvántartási szabványa. Az 1877 után megjelent lenyomatok között több mellőzte a kiadás sorszámát és a megjelenés évét. Nem maradtak nyomdai elszámolások, vagy megsemmisültek a világháborús bombázások idején, nincs adatpótlásra megbízható forrásunk.

A Hornyánszky nyomtatta kihagyásos pesti kiadás¹³ egyik lapja szemlélteti a 2. ábrán eme változat fő sajátosságát, a csillagozatlan zsolttárversek törlését. Ebben a kiadásban szintén *egyetlen strófa* maradt az alább elsorolt zsolttárokból. Láthatjuk a jegyzéküket, megjelentek, de nem azért, hogy ezeket is énekeljék. Csillagozás ebben a kiadásban nincs, csak strófák kihagyása; azaz mégis énekelhetőnek ítélték vagy engedélyezték talán az alább jegyzékelt zsolttárok legelső versszakát. Inkább az lehet, hogy közlésük csak a teljesség látszatáért történt. Délvidék majdnem egy évszázaddal ezután, 1971-ben, ugyanígy járt el, nem éneklésre szánta a zsolttárok mintegy felét, de közölte ezek első versét. Ezzel utalt a teljes genfi zsolttárkönyvre. 1877-től Pesten 4 és 14 között

¹¹ Egykori elszámolás tanúsítja, hogy az elkészült énekeskönyvet 1807-ben adták nyomdába Debrecenben, a következő évtől a könyvkötők hálózata által már terjesztették, persze, nem verték dobra. Az első lenyomatokból megmaradt példányok közül egyesekbe utólag beleragasztották a privilégiumot, amely eltérő betűvel és más papíron készült. A késleltetve megjelent privilégium évszámát az énekeskönyv megjelenésének éveként tekintette Csomasz Tóth Kálmán, és nyomán a hazai szakirodalom.

¹² Félremagyarozott még napjainkban is az 1778-as 4° formátumú kiadás. Ebben jelentek meg először a dicséretes dallamai, de igazából az úgynevezett *öreg debreceni* énekeskönyv első kiadása az 1723. évi. Formátuma 12°. Azonkívül 1778 után is nyomtattak a megszokott 12° formátumban dallamok nélküli változatot, azaz kétféle kiadást forgalmaztak.

— Vö. FEKETE Csaba, *Az Öreg Debreceni Énekeskönyv keltezése*, Magyar Egyházzene IV (1996/1997) 55–58.

— Uő. *Öreg debreceni...* Magyar Egyházzene XII (2004/2005) 181–186.

— Uő. *Az 1817-es debreceni énekeskönyv érdekességei*, Magyar Egyházzene XV (2007/2008) 421–438.

— Elérhető: [Magyar Egyházzene Folyóirat – Egyházzene.hu \(egyhazzene.hu\)](http://MagyarEgyhazzeneFolyoirat-Egyhazzene.hu)

— További részleteket publikálatlan tanulmányomban írtam meg.

¹³ Egyik ilyen lenyomat: *Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes-könyv [...] magában foglal [...] a Helvét Vallástételt követő négy Superintendentia által jóváhagyott énekeket [...]*, Nyomtatta Hornyánszky Viktor, Budapest, 1897.

váltakozik a csonkítatlan zsoltár strófáinak száma. Még a 78. zsoltár fölött van a dallam, ahová eredetileg tartozik, nem a 90. zsoltár fölött, ahol ma is megjelenik a református énekeskönyvekben.

Egystrófásak mind, épületes éneklésre nem valók tehát a következő zsoltárok 1877-től. A zsoltár *eredeti* terjedelmét, amelyet egyre apasztottak, mutatja az 1607-es kiadás eredeti strófáinak száma.

Kezdősor	zsoltár	strófa
<i>A bolond így szól az ő szívében</i>	14	7
<i>Az Istenben bízom jó reménységgel</i>	11	4
<i>Az Úr Isten az ő lakó hajlékát</i>	87	11
<i>Az Urat minden nemzetek</i>	117	1
<i>Az Úrnak no énekeljete</i>	149	5
<i>Egy szép dolgot hoz elő az én szívem</i>	45	8
<i>Emlékezzél meg Úr Isten!</i>	132	12
<i>Én az Úr Istenhez kiálték</i>	120	4
<i>Én ifjúságomtól fogva engem</i>	129	6
<i>Hallgassátok meg ezt minden népek</i>	49	7
<i>Hallottuk Isten! füleinkkel</i>	44	14
<i>Hogy a Babillóni vizeknél ültünk</i>	137	5
<i>Hogy Izráel kijött Égyiptomból</i>	114	4
<i>Ímé mely jó és mely nagy gyönyörűség</i>	133	8
<i>Ismeretes az Úr Isten</i>	76	7
<i>Mindenek előtte irgalmasságról</i>	101	8
<i>Minket Úr Isten elhagyál</i>	60	7
<i>Nagy az Úr méltóságában</i>	48	6
<i>Óh én Uram és én Istenem!</i>	7	9
<i>Te hozzád szemeimet Úr Isten!</i>	123	2
<i>Úr Isten! én idvességem!</i>	88	11
<i>Uram! ne hallgass ily igen</i>	83	10

Az emblematikus 119. zsoltárból, amelyet még több kihagyásos kiadás is megtűrt, ez a pesti kiadás kihagy 31 versszakot a 88-ból, a következőket:

10, 11, 12, 13, 16, 21, 25, 26, 27, 31, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46,
54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 70, 71, 75, 78, 79.

Így jelöli a kihagyott versszakokat:

Van eltérés itt is Debrecen és Pest kiadásai között. Módosítottak talán közben. Több strófát megcsillagozhattak, lehet ennek a következménye, hogy debrecenitől eltérően a pesti kiadás nem hagyja ki a 119. zsoltár következő strófáit:

18, 32, 45, 53, 55, 67, 68, 76.

Más a helyzet a dicsérekkel a Hornyánszky nyomtatta kiadásban.¹⁴ Hiánytalanul megvan a Debrecenben kihagyott tizenhárom dicséret. Az 1806-os Benedek-féle énekeskönyv változatlan

¹⁴ Egyik dunántúli előadásom után (Kálmánca, 2012) ajándékoztak meg valamelyik család padlásán lappangó példányokkal. Az 1897. évi kiadás előzőkén ennyi olvasható: *Daku Erzsébeté ez az Énekes könyv*. Sajnos, más nincs benne, további adatot kértem volna, de nem sikerült kapnom.

— Az 1908. évi kiadás előzőkén a keltezetlen ajándékozás sem tartalmaz több adalékot: *Ilonkának, Jó kis keresztlányomnak emlékül.*”

kiadásai mellett 1877-től a kihagyásos típusból két változat létezett, fölbukkanhat még az időközben megjelent kiadások között eltérő és eddig ismeretlen változat.

Legalább a látszatát őrizte a *teljes* zsoltárkönyvnek az 1806-os Benedek-féle énekeskönyv. Az 1877-től megjelent változatok előre vetették, hogy a folytatás többféle megoldásban, és egyre több helyen az 1837-tel elkezdődött erdélyi folyamat szerint kihagyásokkal és változtatásokkal készül. Közülük csak az 1921-es Baltazár-féle változat hagyta meg az énekeskönyvet kezdő 150 zsoltár tömbjét, bár átdolgozva, módosítva. Ezt átvette Királyhágómellék 1923-ban.

4. Mert te egyedül vagy oly Isten, Kinek a gonosz-
ság nem kell, És a ki gonosz bűnben él, Nem mehet
hozzád semmiképen, Míg él vétekben.

5., 6. — — — — —

7. Én pedig nagy jó reménységgel Bejöttem szent
templomodba, És imádlak szent házádba': Nagy jó-
voltodért félelemmel, Szolgállak szívvel.

8. Vezérlj Uram igazságodban Ellenségimnek lát-
tára, Kik igyekeznek káromra; Oktass, hogy a te
utaidban Járhassak jobban.

9., 10. — — — — —

11. És hogy mind azok örüljenek, A kik biznak
csak te benned, És szívből szeretik neved, Engedd,
hogy vígan Felségednek Énekeljenek.

12. Mert az igazat te megáldod, Te nagy irgalmas-
sággal Körülveszed mint paizszsal, Minden gonosz
ellen megtartod, És oltalmazod.

VI. ZSOLTÁR. C. M.

ram! te nagy ha - ra - god - ban. Mely
mi - att va - gyok bú - ban, En - ge - met ne feddj
meg; És ha - ra - god - nak tü - ze, Szün - jék meg
se - bes - sé - ge, Mely - ben ne bün - tess meg.

2. ábra. Kihagyott strófák jelölése a Benedek-féle énekeskönyv (1806)
Hornyánszky nyomtatta kiadásában 1877 után;
alatta a kiegyenlített ritmusú dallamközlés.

==*=

Biblia genfi zsoltárokkal (1608—1804)

Más szempontból ugyan, illendő megemlékeznünk egy másik előzményről, egy szintén letűnt típus utolsó képviselőjéről. Ez nem teljes énekeskönyv, főként nem kihagyásos. Csaknem ugyanebben az időben, az 1800-as évek elején jelentkező racionalista, deista, természet-teológiai és hasonló nézetek elharapózása közben nyomtatták utoljára a genfi zsoltárkönyvet a Biblia kiadásával együtt. Szenci Molnár korától, 1608-tól ez ismételtelen így történt a Károlyi Bibliával. 1804 után már többé soha.

Ebben az 1804-es kiadásban hiánytalan minden genfi zsoltár, ellenben a dallamok közlése a hazai nyomdászatnak nem válik dicsőségére. Hibákkal, dallamszedéshez nem igazán értő (pesti?) nyomdász szedhette, ahogy tudta. Úgy látszik, zeneértő, kottaolvasó korrektora sem volt a kiadónak. Előzményeiben, például a lócsei protestáns vagy lutheránus kiadásokban, alig van zenei sajtóhiba. Már az 1806-os kiadás nyomtatása előtt is tanakodtak az egyházi fórumok, hogy a versengő nyomtatók közül melyikre bízható a munka. Ez a Bibliával együtt készült 1804-es kiadás

egyébként pontosan egy évszázaddal korábbi, de sokkal jobb külföldi mintát másolt volna. Előzményét, koholt nyomdahellyel, Nürnbergben adták ki. Itthon elhallgatott nevű szakértők vizsgálták át és részben módosították is száz esztendővel később.¹⁵ Dallamok szedéséről és ellenőrzéséről nincs adatunk. Nem kotta szerint énekeltek országszerte, nem tudunk a sok hiba miatti felháborodásról, elutasításról. Hallás után tanulták a zsoltárokat, a kántorok sem mindig voltak kottaértők. Kíséretet vagy új dallamot nem mind tudtak önállóan kottából megtanulni vagy helyesbíteni másik énekeskönyv dallama alapján.

==*=

Fél zsoltár (1686—kb. 1780?)

Szintén nem teljes énekeskönyv, és nem is kihagyásos még egy típus. Legelőször önmagában jelent meg Herborn 1607-ben a Szenci Molnár Albert-féle *Psalterium Ungaricum*, az énekeskönyvek megszokott, 12° rétet formátumában.¹⁶ A zsoltárok ilyen önálló kiadásának is volt követője hazánkban, szintén csak 1800 előtt. Tótfalusi Kis Miklós adta ki elsőnek Amszterdamban (1686) a százötven zsoltárt új formátumban. Előbb az *Aranyas Biblia* mellett is megjelentette, tehát a szokásos 8° nagyságban, ennek címlapján is 1686 olvasható. Aztán elhagyta sajtóját magában, nem énekeskönyvhöz társítva, és nem 12° méretben, hanem fele nagyságban a százötven genfi zsoltár 4.200 példányban. Alig van hiba a dallamokban, kivéve, hogy az idegen anyanyelvű szedők nem érzékelték a magyar szótag végét, és hogy a hajlításoknál melyik hang mely betűvel tartozik össze, ezért ilyen helyeken elcsúszott az egyik hangjegy.¹⁷

Formátuma miatt, és nem tartalma miatt nevezték tehát *fél zsoltárnak* azt a típust, amelyik az énekeskönyvek 12° formátumához képest fele olyan nagyságú volt. 24° alakban adta ki Tótfalusi a zsoltárokat elsőnek, és példáját követve ugyanúgy nyomtatták Debrecenben és Kolozsváron a következő évszázadban. Tartalmát tekintve nem húsz, csak néhány imádság volt a zsoltárok könyve után. A dallamokat szögletes kóttákkal szedték, ezeket is Tótfalusi metszette.

Még ennél is kisebb méretű volt egy másik változata ennek a kiadástípusnak. 18° formátuma volt az indoka a *kis zsoltár* elnevezésnek.

Talán tíz-húsz kiadás is megjelent ebből a két apró kiadásból Debrecenben és másutt a 18. század folyamán. Debrecenben 2–3000 példányt nyomtattak egyszerre, mégis alig-alig maradt ép példány. Iskolások és iskolamesterek használhatták főleg, kátéval együtt. Elkoptatták. Azonosítatlan és csonka példányok lapulhatnak családi könyvtárakban, és hiányosan vagy tévesen katalogizált példányokat őrizhetnek kisebb vagy nagyobb könyvtárak. Tudniillik nem mindig vizsgálták a későbbi katalogizálók az ívek levélszámát (3 × 8), ez csak a régi könyvek leírásában elvárás, hanem a gerinc magasságát mérték, és e nagyság alapján következtettek a rétalakra, azaz nem 24° vagy 18° formátumot, hanem helyette ráfogásból eredő 12° formátumot találunk egyes leírásokban.

Ez a két kis formátumban nyomtatott teljes zsoltárkönyv 1800 után többé nem jelent meg.¹⁸

==*=

¹⁵ A 18. században még ismert volt, hogy koholt nyomdahely a Kassel, Nürnbergben adták ki, azaz soha nem jelent meg Kasseli Biblia magyarul, vö. FEKETE Csaba, *Casseli Biblia?* Vallástudományi Szemle 14 (2018) 25–41.

¹⁶ Hasonmás kiadása, P. VÁSÁRHELYI Judit tanulmányával, Balassi Kiadó-Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, [2017], (Bibliotheca Hungarica Antiqua XLVI.).

¹⁷ Vö. FEKETE Csaba, *Zsoltárdallamok Tótfalusi kezén*, Magyar Egyházzene III (1995/1996) 51-56.

— Elérhető: [Magyar Egyházzene Folyóirat – Egyházzene.hu \(egyhazzene.hu\)](http://MagyarEgyhazzeneFolyoirat-Egyhazzene.hu)

¹⁸ Az első kiadás hasonmása megjelent: Helikon Kiadó, Gyoma, 1985. Majd [1990] és [1991]. Megtalálható a kolozsvári első kiadások bibliográfiai leírása, címlap hasonmással: HAIMAN, György, *Nicholas Kis, A Hungarian punch-cutter and printer, 1650-1702*, Bibliography compiled by Elizabeth SOLTÉSZ, Budapest, 1983, Akadémiai Kiadó.

Adattárunk bővülése (1950—2017)

Csomasz Tóth Kálmán klasszikus értékű, magyarul első és egyetlen református himnológiai kézikönyve¹⁹ az 1948-as énekeskönyvhöz készült, 1950-ben jelent meg. Összeállítása témánkat illetően is sok mindenre kiterjed.²⁰ Másik nagyszabású adattára tovább fokozta a feltártságot. Az RMDT (*A XVI. század magyar dallamai*) 1958-ban jelent meg, 2017-ben ennek javított és bővített kiadását készítette el Ferenczi Iлона, és jelentette meg az MTA.²¹ További, a 20. században még feltáratlan kiadástörténeti részletek következnek itt, mintegy adattárunk részleteinek bővítésére. Vázolnak jelenségeket, amelyek más-más alakban léteznek abban a történeti folyamatban, amely már nem tartja a reformációs örökség részének sem a 150 genfi zsoltárt, sem Szenci Molnár Albert zsoltárköltészetét. Elszakad tőle, pótlékát keresi. A századfordulós folytatás ismert, az 1870-es évektől egyre tovább gyűrűző törekvések lezárása az 1921-es Baltazár-féle énekeskönyv. Megjelent előzményeként itthon hat, Fejes István szerkesztette füzet, és ezek nyomán két próbaénekeskönyv (1903-ban és 1916-ban), mindegyiket elutasította az akkori zsinat. Kényszerű lezárásként, fél évszázaddal az elhatározás és munkálat elindulásának időpontja után született új énekeskönyv. Erről ma sem mondhatunk szebbet és jobbat, mint a megjelenése után kialakult véleményt, hogy a magyarországi református egyház történetében kényszerkiadás, talán legkevésbé sikeres, nem vált egyetemessé, nem honosították Erdélyben, Felvidéken, sem Amerikában. Átsiklott azon a szaktudomány, nem méltatta újabban sem, hogy a többi egykorú szerkesztménnyel ellentétben 1921-ben megjelent a százötven zsoltár, igaz, strófákat törölve, átdolgozva, megféléltve. Nem vállalta a Baltazár-féle énekeskönyv módjára a 150 zsoltárt a többi hazai egyházkerület, Felvidék sem, Amerika és Erdély sem. Hasonló negatívumokat találunk az ottani kihagyásos kiadásokban is, mint amelyek az 1921-esben sorakoznak.

Várad (Királyhágómellék), egyedül, átvette a Baltazár-féle kiadást 1923-tól. Ez is átdolgozott zsoltárkönyv ugyan, de meghaladta a többieket, mert nem csak a zsoltárok legfeljebb felét válogatta illetve hagyta meg.

Késve és nehezen született az 1870-es évektől készülgető 1921-es énekeskönyv, de aztán nagyon hozzászoktak a hazai kerületek, Dunántúl, Tiszántúl, Királyhágómellékkel együtt. Sokfelé ragaszkodtak hozzá az évezred végéig. Néhol az 1960-as és 1970-es évekig sem váltotta fel hazánk mai határai között az 1948-as énekeskönyv az 1921-est. Átírásokkal, dallamcserékkel és kihagyásokkal, az 1921-es Baltazár-féle követőjeként, Váradon Szenci Molnár Albert százötven zsoltára kezdte az énekeskönyvet. A többi kerület és a testvéregyházak énekeskönyveiben másként történt. Saját kerületük kiadásait használták Királyhágómelléken 1948 után, sőt, néhol talán még

¹⁹ Lásd a 2. lábjegyzetet!

²⁰ CSOMASZ TÓTH Kálmán 1950, i. m. 174–200.

— Gondos bevezetővel, számos részlet áttekintésével jelent meg A. MOLNÁR Ferenc–OSZLÁNSZKI Éva, *Szenci Molnár Albert zsoltárainak szöveg-hagyományozódásáról, A zsoltárok eredeti és a mai magyar református énekeskönyvben levő szövegeinek összehasonlítása (kommentárokkal)*, 2. bőv. és jav. kiadás, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2012 (Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár, Kiadványok 14.).

— Elérhető: <https://mnytud.arts.unideb.hu/amolnar/Szenci...>

— FEKETE Csaba, *A genfi zsoltárok elterjedése hazánkban, = Kálvin időszerűsége, Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról*, Szerk. FAZAKAS Sándor, Kiad. a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, Budapest, 2009, 185–242, különösen 223–237 (a csillagozásról).

— ZIH Otília Valéria, *Az 1921-es református énekeskönyv*, Nagyvárad, 2003. (9. Erdélyi tudományos diákköri konferencia, Kolozsvár, 2003. november 28.)

— Elérhető: https://etdk.adatbank.ro/pdf/zen_zih.pdf

²¹ CSOMASZ TÓTH Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai*, MTA, Budapest, 1958 (Régi Magyar Dallamok Tára I), 2. bőv. kiad. s. a. r. FERENCZI Iлона, MTA, Budapest, 2017.

— Elérhető: <https://mersz.hu/csomasz-ferenczi-a-xvi-szazad-magyar-dallamai//>

2000 után is.²² Erdély (Kolozsvár) és Királyhágómellék (Várad) teljesen más felfogásának következnek alább a zsoltárkönyvet jellemző adatai.

Negatívumok mellett vannak az 1921-esnek említendő vonásai, ezt ma már látnunk kell. Baltazár hangsúlyozta, hogy a héber eredeti nyomán revideálta a következő zsoltárokat:

40, 45, 48, 53, 58, 87, 110, 114, 129.

Ez párját ritkítja. Általában vagy verselési, 1948-tól zenei szempontok voltak kizárólagosak (nem ritkán irodalmárok az éneklést, zeneileg hozzáértő kántorok meg a költészetet mellőzték), gyakran a szokásos gyakorlat, dogmatikai vagy praktikus érvek kerekedtek felül. Eltért az 1877-től megjelent, Szotyori-Zákány-féle értelmezéstől a dallamközlés is. Bár szintén ²/₂-es ütemekbe foglalva jelent meg, de nem ütemelőzős értelmezésben, és hajlítások nélkül. Egysztrófásra szűkített zsoltár, csillagozatlan, azaz épületes éneklésre nem való is volt szép számmal más kiadásokban. 1921-ben itt is viszonylag mértéktartó a szerkesztő eljárása, és nem is éneklésre nem alkalmas minősítést jelent, ennyi az egysztrófásra rövidített zsoltár:

48, 53, 58, 83, 87, 114, 123 129, 133.

A 119. zsoltár 88 versszakából viszont csak 12 a válogatása.

És napjainkban? Megmaradt a százötven zsoltár, 1948 módjára nagyjából ugyanazokat strófákat törlik új énekeskönyvünkben is (RÉ21), vagy részben átírják. Ugyanúgy vagy hasonlóan kihagyásos a világtalálkozóra kiadott 1996-os (Csiha-féle) énekeskönyv, átvette az 1948-as énekeskönyvet, hozzáadott erdélyi variánsokat, de nem helyesbített, hiányzott mögüle az alap kutatás. Siettetés volt legfőbb mozgatója. Mai, 2021-es énekeskönyvünk ebben a tekintetben gyökeresen nem tér el. Törölték újabban is a zsoltárok nagyjából ugyanazon versszakait anélkül, hogy ezeket jelölnék, amint láttuk, hogy ezt 2020-ig megtették.

==*=

Délvidéki utód (1971)

Taglaljuk ezután Délvidék visszakozását. Karácsony Sándor és Árokháty Béla úttörő vállalkozása alig harminc esztendő ért meg. Nem hódított. Átdolgozva, immár kihagyásosan, megjelent szintén Szabadkán 1971-ben Délvidék énekeskönyve.²³ Újabb harminc évvel ezután, 2001-ben, változatlanul, de nagyobb alakban is napvilágot látott.²⁴ Feladta elődje nemes koncepcióját. Része van ebben az anyaországtól elszakadásnak, a magyarság fogyásának, kántorhiánynak és a gyülekezeti éneklés hanyatlásának. Akárcsak az 1939-es kiadásban, olvashatjuk benne a Genf város vezetőségéhez intézett előszót. 1542-ben írta Kálvin az akkor elfogadott ágendáskönyvbe, ez már tartalmazott zsoltárokat is, de a teljes zsoltárkönyv csak két évtizeddel később jelent meg, a

²² Ilyen például a következő: *Énekeskönyv, A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása*, 2001. Szerkesztette és előszót írt hozzá (Nagyvárad, 2001. augusztus 29-én), a ma Hollandiában élő HERMÁN M. János. Akkori tisztsége szerint a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Kiadói és Sajtóosztályának vezetője. Nyomás és kötészet: Akadémiai Nyomda, Budapest. Példánya: TtREK 1–12.247. Ebben a kiadásban a zsoltárok dallama az 1948-as énekeskönyv szerinti. Függelék: *Új énekek* (341–398). Főként, az 1948-as énekeskönyvből.

— Nincs hiánytalan összesítésünk a Váradon és Kolozsvárott az 1990-es évek óta megjelent kiadásokról.

²³ *Énekeskönyv református keresztyének használatára, A Jugoszláviai Keresztyén Egyház kiadása*, Pannonia Grafikai Műintézet, Szabadka, 1971.

— Nem található meg benne az énekeskönyv kiadását gondozók neve, csak az akkori püspök, CSETE K. István felelős kiadóé.

— Hódosy Imre jugoszláviai püspök ajándékozott meg egy példánnyal, Feketié, 1983.

²⁴ Példányomat a kiadótól kaptam. A kisalakúróról készült nagyobb formátumú hasonmás impresszuma: Forum Könyvkiadó Kft, Horvátországi Keresztyén Egyház, Kopács-Újvidék, 2001.

dallamok forrása mai napig az 1562-es kiadás. A zsoltárok kritikai megrostálásáról tájékoztatást kapunk a Kálvin ismét megjelent előszava után 1971-ben.

Csak azokat a zsoltárverseket vettük föl ebbe az Énekeskönyvbe, amelyek evangéliumi szelleműek, imaszerűek, s a gyülekezeti istentiszteleten éneklők. E szempontoknak meg nem felelő s a gyülekezetek által sohasem énekelt zsoltároknak csak az első versét közöljük.

Visszacsillan ebben az 1837-es kolozsvári döntést igazgató racionalista teológiai álláspont, hozzá adódik a gyülekezeti éneklés évtizedek óta fokozódó leépülése. Kolozsvárott kihagytak jóval több zsoltárt, mint a főntebb látott debreceni és pesti kihagyásos változat 1877 utáni lenyomatai. Következik a felsorolása azoknak a zsoltároknak, amelyeket Délvidéken az idézett megokolással épületes éneklésre nem ítélték alkalmasnak, csupán dallamuk és a kezdőversük van meg a teljes zsoltárkönyv látszatának őrzésére. Közülük a másik zsoltár dallamára énekeltek (ad notam) dallamát is mellőzik, ezek sorszámát zárójel () különbözteti meg.

Kezdősor	sorszám
<i>A bolond így szól az ő szívében</i>	(53)
<i>A bolond így szól az ő szívében</i>	14
<i>Áldott az Úr, ki kezemet tanítja</i>	144
<i>Az Isten a mi reménységünk</i>	46
<i>Az Istenben bízom jó reménységgel</i>	11
<i>Az Izráel ezt nyilván mondhatja</i>	124
<i>Az Úr Isten az ő lakó hajlékát</i>	87
<i>Az Úr Isten mondá az én Uramnak</i>	110
<i>Az Urat minden nemzetek</i>	117
<i>Az Urat ti, ő szolgálai</i>	113
<i>Az Úrnak, no, énekeljétek</i>	149
<i>Boldog az ember, ki az Istent</i>	112
<i>Boldog, aki a nyavalyást híven</i>	41
<i>Dicsérjétek az Urat</i>	107
<i>Egy szép dolgot hoz elő az én szívem</i>	45
<i>Emlékezzél meg, Úr Isten</i>	132
<i>Én az Úr Istenhez kiálték</i>	120
<i>Én ifjúságomtól fogva engem</i>	129
<i>Hallgasd meg, Uram, kérésemet</i>	143
<i>Hallgasd meg, Uram, könyörgésem</i>	(64)
<i>Hallgassátok meg, minden nemzetek</i>	49
<i>Hallottuk, Isten, füleinkkel</i>	44
<i>Hogy a babiloni vizeknél ültünk</i>	137
<i>Hogy Izráel kijött Egyiptomból</i>	114
<i>Hogyha ember házat épít</i>	(127)
<i>Ímé, mily jó és mily nagy gyönyörűség</i>	133
<i>Ismeretes az Úr Isten</i>	(76)
<i>Isten, te vagy én Istenem</i>	(63)
<i>Ítéld meg, engemet, Úr Isten</i>	43
<i>Magasztallak téged, én Istenem</i>	145
<i>Miglen felejtés el, Uram</i>	13
<i>Mindenek előtte irgalmasságról</i>	101
<i>Minket, Úr Isten, elhagyál</i>	60
<i>Mostan ti, hatalmasak</i>	29
<i>Nagy az Úr méltóságában</i>	48

<i>Nagy hatalmával regnál az Isten</i>	93
<i>Nagy kegyesen től, Uram, népeddel</i>	85
<i>Nem nekünk, Uram, nem nekünk engedd</i>	115
<i>No, dicsérjétek mindnyájan</i>	148
<i>Ó, én Uram, ki erőt adsz énnekem</i>	18
<i>Ó, én uram és én Istenem</i>	7
<i>Ó, erős bosszúálló Isten</i>	94
<i>Örvendez, Uram, a király</i>	21
<i>Siess, ments meg, Uram Isten</i>	(70)
<i>Szabadíts meg engem Úr Isten</i>	59
<i>Tarts meg Uram, én Istenem</i>	54
<i>Tehozzád szemeimet, Úr Isten</i>	123
<i>Ti tanácsban ülő személyek</i>	58
<i>Úr Isten, én idvességem</i>	88
<i>Úr Isten, segíts, és tarts meg engem</i>	(69)
<i>Uram, ne hallgass ily igen</i>	83

Kihagyták a zsoltárkönyv jó egyharmadát. Délvidék 1939-es teljes zsoltárkönyvéhez képest ez sajnálatos és korjellemző visszalépés. Így is megmaradt mintegy száz zsoltár, a kihagyásos kiadások között ez az egyik legtöbb.

Más felekezetek és egyházrészek énekeskönyveivel hasonlítás mutatja a főbb és egyező vonásokat, amelyekben szintén visszaesés történt, vagy eleve elutasították a teljes zsoltárkönyvet. Érdekesség, hogy Délvidéken 1971-ben is közlik a 119. zsoltárnak mind a 88 strófáját. Jele ez is annak, hogy a jóval kevesebb, de a valamiért kedvelt zsoltárokhoz nagyon ragaszkodtak.

==*=

Előzmények és váltás 1837 után

Lezárhatnánk itt szemlénket, ha célunk csupán az 1877-es kihagyásos változat jellemzése volna, és rámutatás továbbélésére az 1948-ban és azóta kiadott zsoltárkönyvekben. Szükség van szélesebb körületekintésre, valamint visszatekintésre is. Az 1921-es Baltazar-féle énekeskönyvtől elszakadva, sőt, vele szembe fordulva lépett új útra az 1948-as énekeskönyv, ezt módosítva folytatta az 1996-os és a 2021-es. Egyben mindkettő örökölt és folytatott korábbi megoldásokat. Tanácsos ezért áttekintenünk az eddig bemutatotthoz hasonló kiadásokat, más felekezetekét is, teljességre törekvés nélkül. Nem elszigetelt, nem újdontú a kihagyásos megoldás. Ne hallgassunk róla, mert az énekeskönyvek szerkesztésére ma is, a jövőben is hatnak nem tudatos és nem tudatosított nézetek. Váltakozik egyes típusokban a meghagyott zsoltárok egy tömbben közlése, a dicséretnek közé besorolása, a külön vagy együtt mutatkozás, a kótázás, egyszólamú vagy négyszólamú, kiegyenlített vagy ritmikus dallamjegyzés, azonos strófikájú zsoltárdallamok elcserélése, vagy némelyik zsoltár egészen más dallamra énekelgetése — és hasonlók.

Feltűnt az 1800-as évek elején, az 1806-os Benedek-féle énekeskönyv kialakulásakor, a zsoltárok rostálásának, kihagyogatásának, átírásának, helyettesítésének igénye. Racionalizmus és deizmus jegyében. Akkor még a hazai egyházkerületekben nem valósult meg, csupán az éneklésre alkalmas strófák csillagozása.

Megvalósult a 19. század negyedik évtizede végén Erdélyben. Saját kiadása ennek a kerületnek csak Tótfalusi Kis Miklóstól kezdve volt, addig Debrecen, Lőcse, Várad kiadásait használták, impresszum volt a szokásos elnevezése. Aztán a 18. században fokozatosan elszakadt a debreceni vonaltól Kolozsvár. A végállomás az 1837-ben szerkesztett kiadás, ennek többé *nem az elején, hanem a legvégén* találunk harmincegy genfi zsoltárt, megnyirbálva. Alább láthatjuk jegyzéküket.

Elárulja az előszó, hogy szívesen elhagyták volna Szenci Molnár Albert teljes zsoltárkönyvét. Példára utalnak az előszóban, homályosan, ahol ez megtörtént.²⁵

Sz. Dávid Zsoltárait, mint nagyobbára a' Zsidó nemzet' történeteire 's innepeire szerkesztetteket, 's mint a' melyeket a keresztyén ember sok válogatás után is kevés értelemmel énekelhet, külső országi hitsorsosink egészen kihagyták; de jelen Énekeskönyvünk' végén a' felyebbi szempontból néhány szokottabb és szebb melodiájú Zsoltárok tulajdon számjaik alatt, néhol egész versek' kihagyásával megmaradtak, 's e' részben a' régi Énekeskönyv is használható.

Kis János evangélikus szuperintendens Nagy-Győri énekeskönyve (1811) lehet ez a megnevezetlen példa. Egyetlen zsoltárt, régi magyar dicséretet vagy Luther egyetlen énekét sem tűrte meg. Törölte az *Erős várunkat* is. Következzék ma is használatos utódja, mintegy közbeszúrásként, majd térjünk vissza Erdély 20. századi énekeskönyvéhez.

Önmagában, az itt idézett megokolás nélkül, nem jelentett volna lefokozást és mellőzést, hogy a református énekeskönyv nem mindig a zsoltárok könyvével kezdődik. A korábbi énekeskönyvek az egyházi év és az istentisztelet kialakult rendjéhez igazodtak, a külön címlappal, és bevezető résszel ellátott 150 genfi zsoltár egy tömbben következett az egyéb énekek után. Imádságok gyűjteménye követte. A zsoltárok használatának is volt útmutatója. A nyomdák könyvkötő gyakorlatában általában az énekeskönyv után következett a zsoltárkönyv, de előtte is lehetett.

==*=

Luther követői (1982—2007)

Evangélikus testvéregyházunk egy évszázaddal Kis János után, 1911-ben közölt két genfi zsoltárt (8. és 42.), az 1982-es énekeskönyvben jóval meghaladta Kis János örökséget törlő álláspontját, vállalta a kálvinista zsoltárok szűkre szabott válogatását, besorolva az 590 ének közé. E néhány zsoltárból nem lehet lehatárolt tömböt alkotni. Egyetlen kivétellel mindegyik zsoltár kihagy strófákat.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>A Sion hegyén, Uram Isten</i>	65	488	9-ből 4
<i>Mint a szép hűvös patakra</i>	42	76	7-ből 4
<i>Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk</i>	8	44	9-ből 5
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	321	5-ből 4
<i>Te benned bízunk eleitől fogva</i>	90	339	9-ből 6
<i>Úrnak szolgái, mindnyájan</i>	134	46	3-ből 3

Alkalmazkodik a közlés a zsoltárdallamok 1948-as, Csomasz Tóth Kálmán-féle, a holland Haspert követő értelmezéséhez. Nem fogadja el hitelesnek a dallam zárlati vezérhangját, nem jelöli. A lerövidített zsoltárok egyáltalán nem érintetlenek, a bizottsági óhaj szerint Túrmezei Erzsébet átírásában jelentek meg, ennyi kevés zsoltárból már a kezdősora sem változatlan kettőnek.

Hasonlítsunk. Erdélyi református példára Szenci Molnár Albert zsoltárait megválogatta Aranyos-rákosi Székely Sándor püspök 1837-ben, azóta az erdélyi unitáriusok ezt a kevés és megnyirbált vagy teljesen átírt zsoltárt éneklék. Számra azonban 1837-ben is hárommal többet hagytak meg, és

²⁵ Értésítés, IV–V.

fogadtak vissza 1924 óta is, mint akkor az erdélyi egyházkerület reformátusai. Ehhez mérten is elég szerény a hazai evangélikusok választása.²⁶ Ezt a mértéket a hazai baptisták is meghaladják.

Közben elkezdődött evangélikus testvéregházunk új énekeskönyvének előkészítése.²⁷ Még nincs megfogalmazott álláspont arról, hogy énekeskönyvüknek mennyi genfi zsoltár és milyen alakban része a jövőben. Kapcsolódik a liturgiai reformhoz, hogy 2007-ben tovább lépett az 1982-es állapotból a *Gyülekezeti Liturgikus Könyv* (GyLK).²⁸ Bár ennél testesebb a zsoltárok 1837-es erdélyi református maradványa is, figyelemre méltó ugyanakkor, hogy belekerült ma már az istentiszteleti rendbe a következő huszonhárom genfi zsoltár, a többi ének közé, prózazsoltárokkal és más zsoltári énekekkel együtt.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>Aki a felséges Úrnak</i>	91	730	8-ből 6
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i>	146	777	8-ből 8
<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135	767	12-ből 8
<i>Az én lelkem szép csendesen</i>	62	715	8-ből 5
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	648	3-ből 3
<i>Az Úr országol És regnál nagy jól</i>	99	738	8-ből 8
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	771	4-ből 4
<i>Dicsérjétek az Urat</i>	150	780	3-ből 3
<i>Dicsérlek Utam, tégedet</i>	30	690	8-ből 4
<i>E földön ti minden népek</i>	100	740	4-ből 4
<i>Énekeljétek minden népek</i>	96	735	9-ből 9
<i>Hallgasd meg, Izráel pásztor</i>	80	725	11-ből 6
<i>Hogy Izráel kijött Egyiptomból</i>	114	748	4-ből 4
<i>Ímé, mily jó és mily nagy gyönyörűség</i>	133	765	4-ből 1
<i>Irgalmazz, Uram, irgalmazz nekem</i>	57	713	7-ből 4
<i>Jertek, örvendjünk mindnyájan</i>	95	733	7-ből 4
<i>Kiáltásom halld meg, Isten</i>	61	714	7-ből 5
<i>Nosza, istenfélő szent hívek</i>	33	696	11-ből 8
<i>Ó, mely boldog az oly ember éltebe'</i>	32	693	6-ből 5
<i>Örülök az én szívembe'</i>	122	756	3-ből 2
<i>Szemem a hegyekre vetem</i>	121	754	4-ből 4
<i>Tehozzád kiáltok, Úristen</i>	141	773	11-ből 7
<i>Tehozzád teljes szívből</i>	130	763	4-ből 4

Látványos az eddigi elmozdulás az 1982-es állapothoz képest. Várható a további kiteljesedés. Valószínűleg ezután is az évi liturgikus rendbe (az egyházi év alkalmaihoz) sorolva, és nem egyetlen tömbként jelennek meg a kiválasztott genfi zsoltárok.

²⁶ Lásd a genfi zsoltárok kritikáját FERENCZI Ilona, *A genfi zsoltárok helye a magyarországi református és evangélikus énekeskönyvben*, Magyar Egyházzene XXI/2 (2013/2014) 197–204.

— Elérhető: [Magyar Egyházzene Folyóirat – Egyházzene.hu \(egyhazzene.hu\)](http://MagyarEgyhazzeneFolyoirat-Egyhazzene.hu)

²⁷ Az EÉ elérhető: <https://enekeskonyv.lutheran.hu/>

Korábbi Evangélikus énekeskönyvek elérhetősége:

Magyar Evangélikus Digitális Tár MEDiT <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/>

²⁸ *Evangélikus istentisztelet, Gyülekezeti liturgikus könyv, Az Evangélikus énekeskönyv kiegészítő kötete*, Luther kiadó, Budapest, 2007.

— A GyLK elérhetősége: <https://gylk.lutheran.hu/>

Folytassuk áttekintésünket, visszatérve Erdélyhez, tehát az 1837-es radikális megoldás későbbi folytatásához. Kezdjük az 1908-as próbaénekeskönyvvel, majd kövesse ezt a Nagy Károly-féle 1923-as szerkesztmény, amely hivatalos használatban fennmaradt a 20. század végéig.

==*=

Erdély útja (1837—1997)

Lássuk, mi jellemzi Kolozsvár 19–20. századi magyar református énekeskönyvét, főleg a genfi zsoltárokat tekintve. Váradtól eltérően és vele párhuzamosan Kolozsvár megőrizte saját kihagyásos változatát, újjászervezte, 1837-től egészen 1997-ig. Szórványosan még az ezredfordulón is használatban maradt, így nem volt várható, hogy egyből és mindenütt átállnak a gyülekezetek a Csiha-féle énekeskönyv (1996) használatára, vagy legalább megismerésére.

Saját útját járta Kolozsvár, célba ért 1837-ben. Harmincegy genfi zsoltárt hagyott.²⁹ Négyet más zsoltár dallamával közölt. A mennyiség említése önmagában megrendítő, lássuk a kezdősorok betűrendjében, mit hagytak meg, beiktatva az *Elmélkedések* és *Könyörgések* elé, újra kezdett lapszámozással, a zsoltárok számának növekvő rendjében. Előtte részcímlap tájékoztató. *Szent Dávid királynak és profétának némely választott 'Sóltári*. Lássuk, melyiket őrizték egészében, máskor mennyit hagytak ki. Kilenc zsoltár teljes, kettőt pedig nem is zsoltárdallamra kell énekelni. ♪ után következik az ad notam dallamutalás. 1837-ben megmaradt zsoltárok:

Kezdősor	zsoltár	strófa
<i>A' ki nem jár hitlenek' tanácsán</i>	1	4-ből 4
<i>A' Sionnak hegyén úr Isten!</i>	65	12-ből 9
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	24-ből 3
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i> ♪ Ó, áldandó	146	8-ből 8
<i>Szentháromság</i> ³⁰		
<i>Áldjad lelkem Uradat Istenedet</i>	103	11-ből 8
<i>Áldjátok az Úr' nevét</i> ♪ 75	135	6-ből 4
<i>Az egek beszélnek</i>	19	7-ből 7
<i>Az erős Isten uraknak Ura</i>	50	9-ből 5
<i>Az én lelkem szép csendesen</i> ♪ 24	62	8-ből 4
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	11-ből 4
<i>Az oly emberek nyilván boldogok</i>	119	88-ből
		16
<i>Az Úr énnekem őriző pásztorom</i>	23	3-ből 3
<i>Az Úr bír az egész földel</i>	24	5-ből 5
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	20-ből 3
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	4-ből 4
<i>Dicsérlek Uram! tégedet</i>	30	8-ből 6

²⁹ *Megújított Énekeskönyv az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Anyaszentegyház használatára, közönséges Zsinat' határozatából 's helybenhagyása szerint szerkesztve*, Az Evang. Ref. Kollégyom' betűjével és költségén, Kolozsvárt, 1838.

— Bejegyzés nélküli példánya: TtREK, EK 2402.

— Hánytatott sorsú és csonka saját példányomból hiányzik az előszó, a zenei tájékoztató, és a végéről minden zsoltár. Azzal kaptam valahonnan, hogy valószínűleg kikerült külföldre, aztán alkalmilag külföldi szolgálatot végző hazai lelkésszel visszajuttatták Magyarországra. Több bejegyzése mutatja, hogy erdélyiek birtokában és használatában volt csaknem a 20. század végéig. Egyes lapok tetején, vagy az énekek elején olvasható nevek, hozzávetőleges időrendben: *Szénási János meghalt 1922 Február 4-én este 9 órakor*, — *Szénási Kati*, — *Kupai János 1928 1947*, — *Szabó Pál tizedes Kolosvár 1948*, — *Törös Vig István 1948 M Bikal*, — *Törös Vig János*, — *Kovács Erzsébet 1948 1988*.

³⁰ Ráday Pál éneke (Kassa, 1710), dallama Debrecenben jelent meg (1811).

<i>Dicsérünk téged Isten!</i>	75	6-ból 4
<i>Hajtsd hozzám Uram! füledet</i> ♪ 77	86	8-ből 6
<i>Kiáltásom' halld-meg Isten!</i> ♪ 38	61	7-ből 7
<i>Mindenkoron áldom</i>	34	11-ből 6
<i>Mint a' szép hives patakra</i>	42	7-ből 5
<i>Nosza Istenfélő szent hívek!</i>	33	4-ből 4
<i>Oh felséges Úr! mi kegyes Istenünk!</i>	8	9-ből 8
<i>Oh seregeknek Istene!</i>	84	6-ból 6
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	10-ből 3
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	10-ből 8
<i>Tarts-meg engemet, oh, én Istenem!</i>	16	6-ból 6
<i>Tebenned bízunk eleitől fogva</i>	90	9-ből 9
<i>Tehozzád telyes szívből</i> ♪ Haydn	130	4-ből 4
<i>Tehozzád kiáltok Úr Isten!</i>	141	11-ből 5
<i>Úr Isten! az én imádságom</i>	5	12-ből 9

Önmagában a zsoldártömb helye nem volna mindent eldöntő kérdés. A hagyományos református énekeskönyvekbe nem voltak betagolva a genfi zsoldárok, ezért nem is mindig az énekeskönyv elé kötötték ezeket. Önálló egységet alkottak. Nem is kihagyott zsoldárokat és strófákat tartalmaztak, hanem kihagyatlanul Szenci Molnár teljes zsoldárkönyvét. Még egy különbséget nem hagyhatunk figyelem nélkül. Az énekeskönyv az egyházi évhez, és a graduális éneklést őrző szertartási rendhez igazodott, Huszár Gál korától ezt örökölte. Kezdődött a teremtés hét napjához tartozó himnuszokkal, folytatódott az egyházi év énekeivel, majd egyéb énekekkel. Ezután következett önálló címlappal a 150 genfi zsoldár. Filiczki János verse után mutatót tartalmazott, hogy az egyházi ünnepkörben mikorra melyik zsoldár választható, ugyancsak változatos élethelyzetekben.

==*==

Előbb lássuk a próbaénekeskönyvet. Ez előkészítette Erdélyben a legutóbbi időkig hivatalos református énekeskönyv kiadásait, mint a 19. századi előzmény 20. századi folytatását.³¹

Az 1837-es irányvonal, azaz énekek elhagyása és új énekek befogadása, valamint a dallamok egységes és módosult közlése ellenére nem került közelebb a magyarországi énekeskönyvhöz, sőt még távolodott valamelyest. A kolozsvári próbaénekeskönyvet (1908) Seprődi János kollégiumi zenetanár szerkesztette.³² Szükség szülte. Már három évtizede folytak az előkészületek. Magyarországon az első próbakiadást (1903) öt éve elutasították. Úgy látták, Erdélyben, Felvidéken

³¹ Énekenként haladó történeti feldolgozása folytatásokban megjelent, szerzője halála után, vö. IMRE Lajos, *Egyházi énekeskönyvünk*, Református Szemle LXVII–LXXIV (1974–1981).

³² *Egyházi énekeskönyv az Erdélyi Ref. Egyházkerület használatára, Az Egyházkerület állandó Igazgató-Tanácsának helybenhagyásával*, Stein János M. Kir. Egyet. Könyvkereskedése, Kolozsvár, 1908. Nyomtatott Gámán János örök. könyvsajtóján. Előszó: Seprődi János. Neve nem található meg minden kiadásban.

— Példánya: Pápa, K. IV. 873c. Ebben a megnevezetlen tulajdonos forrásokra utal. *Váró Ferenc szerint az erdélyi egyházkerület levéltári anyaga az énekeskönyvre nézve: Protocollum ex 1729; Szigeti Gyula István püspök emlékirata; Keresztes Máté kézdi esperes adalékai; az 1785 után újított énekeskönyvek; az 1833–37. évi Énekeskönyv-újítás aktái; a régi „Impressum” példányok a kolozsvári könyvtárakban.*

— Másik példánya: SRKTGy (Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei) XX. 2517. Hibátlan, soha nem használták gyülekezetben, a könyvtári pecsét mutatja, hogy megjelenése után bekerült a könyvtárba. — Patak másik, BF. 168. jelzetű példányából hiányzik az előszó, és a 259–262. lap. Gyülekezeti használatát bélyegző mutatja: Kolozsvári Evang. Reform. Egyházmegye Kolozsvár Magyar Utcza Ref. Papi Hivatal 1904. Gyermekekéz firkálása látható benne. Keltezetlen ceruzás tulajdonosnév az előzéken: Diószegi Ferencz. Beleragasztott exlibris: Béres Ferenc.

— További példányok: DRE (Dunamelléki Református Egyházkerület) Ráday Gyűjteménye 1-22995 és 1-25547.

— 3. kiad. Kolozsvár, 1911. Példányok: DRE Ráday Gyűjteménye 1-24102, 1-25564 és 1-25565.

— Hallottam egy vagy több későbbi, változatlan lenyomatáról, példányt hiába kerestem, a pontos kiadási adatokat nem sikerült megtudnom.

és Amerikában, ideje lépni. Kolozsvár kerületi énekeskönyve aztán követte a próbakiadást másfél évtized múltával (1923-ban), majd ugyanezt ismételtén kiadták és használták az ezredfordulóig.

Azt kell áttekintenünk a zsoltárok számbavétele előtt, hogy ez az énekeskönyv részben módosított, részben az 1837-es csökkentett igényű és szintű változata. Ugyanazok maradtak a meghagyott énekek sorszámai, de egymást érik az ugrások. Ez nem sajtóhiba, hanem szerkesztési koncepció. Így az addigi énekeskönyv tovább használható. Kihagyták az 1837-es 244 énekéből a következő sorszámú énekeket.

3, 17, 19, 21, 22, 26, 31, 36, 37, 38, 46, 49, 51, 54, 56, 58, 59, 61, 65, 72, 74, 79, 81, 82, 85, 86, 67, 88, 94, 97, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 126, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 183, 186, 189, 196, 199, 200, 201, 205, 206, 207, 208, 206, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 231.

Adalék, a XCII. után 92. sorszámmal: *E pünköszt ünnepében*, a CLXIX. után 169. sorszámmal: *Áldást kérünk, óh, nagy Isten!* További adalék az új énekek csoportja, a zsoltárok előtt, 1–76. sorszámmal. A mérleg az, hogy új adalékok ellenére negyvennel kevesebb az ének. Emellett alig van olyan, amelyből ne töröltek volna strófákat, például a záró doxologikus strófát, máskor meg az ének nagyobb részét. Nagyjából annyi zsoltárt hagy ez a próbaénekeskönyv, mint szokás 1837 óta. Néhányat még elfogad, másokat töröl, ezt mindjárt látjuk. Elmarad az első zsoltár, de megjelenik a korábban hiányzó 150. Teljesen átírva. A 90. zsoltárnak 1837-ben megmaradt mind a kilenc strófája, 1908-ban már csak hat. Újít a dallamjegyzés. Félhangos helyett negyedhangos kótázást választ. Nem veszi át például a 23. és 90. zsoltár korábbi $\frac{3}{4}$ -es ütemezését. De megtartja az ütemekbe foglalást, egyes dallamok ütemelőzős, súlytalan kezdését. Általában elhagyja a korábbi hajlításokat, de a 90. zsoltárban nem. Seprődi tapasztalása szerint a szokásos templomi éneklésre nincs hatással, hogy milyen ritmusban jelennek meg a dallamok.

Mert hiszen mindnyájan tudjuk, hogy a mi régi énekeskönyvünk dallamai ritmizáltak ugyan, de éneklésünk a valóságban chorál-szerű, lassú, egyenletes beosztású.

1908-ban a következő 33 átírt és megkurtított zsoltár van Seprődi próbaénekeskönyve végén. Igen, a végén, oda kerültek 1837-ben, és ott maradtak 1908-ban is, a hozzáadott új énekek után, a X. csoportban. A próbaénekeskönyv nyomán megjelent Nagy Károly-féle 1923-asban a meghagyott zsoltárok tömbje továbbra sem az énekeskönyv elején van, ott is maradt a 2000 tájáig megjelent kiadásokban, de az énekeskönyv utolján megelőzi a vasárnapi iskolák és összejövetelek számára válogatott énekek tömbjét.

Kezdősor	zsoltár	strófa
<i>A Sionnak hegyén, Úr Isten</i>	65	9-ből 7
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	24-ből 3
<i>Áldás az Úr nevére</i>	150	3-ből 2
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i>	146	8-ből 5
<i>Az egek beszélnek</i>	19	7-ből 4
<i>Az erős Isten, Uraknak Ura</i>	50	9-ből 3
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	11-ből 3
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	3-ből 3
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	20-ből 3
<i>Bizonyára jó az Isten</i>	73	14-ből 6

<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	4-ből 4
<i>Dicsérlek, Uram! tégedet</i>	30	8-ből 6
<i>Dicsérünk téged, Isten!</i>	75	6-ből 3
<i>E földön ti minden népek ♪ 134</i>	100	4-ből 3
<i>Hallgass meg Izráel pásztora</i>	80	11-ből 4
<i>Haragodnak nagy voltába' ♪ 61</i>	38	22-ből 6
<i>Kiáltásom halld meg, Isten</i>	61	7-ből 7
<i>Mindenkoron áldom</i>	34	11-ből 3
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	7-ből 5
<i>No, minden népek, Dicsőítsétek</i>	47	5-ből 3
<i>Nosza, Istenfélő szent hívek</i>	33	11-ből 6
<i>Óh, felséges Úr! mi kegyes Istenünk!</i>	8	9-ből 4
<i>Óh, hallgass meg kiáltásom ♪ 138</i>	17	8-ből 5
<i>Óh, mily sokan vannak!</i>	3	4-ből 4
<i>Óh, seregeknek Istene!</i>	84	6-ből 3
<i>Óh, tarts meg engem, édes Istenem!</i>	16	6-ből 3
<i>Örvendezzetek Az erős Istennek!</i>	81	18-ből 4
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	10-ből 4
<i>Szabadíts meg engem, Úr Isten</i>	140	13-ből 4
<i>Szívem hozzád emelkedik</i>	25	10-ből 6
<i>Te benned bízunk eleitől fogva</i>	90	9-ből 6
<i>Tehozzád kiáltok, Úr Isten</i>	141	11-ből 5
<i>Úr Isten! az én imádságom</i>	5	10-ből 6

Bizottsági munka volt a próbaénekeskönyv szerkesztése, bekért javaslatok nyomán. Nincs említés arról, hogy milyen énekeskönyveket fogadtak el iránymutatóul. Az énekeskönyv előszava nem közöl adatot, azt is elhallgatja, kik voltak hatan bizottsági tagok. Énekszerzőket és dallamszerzőket sem említ. Végig római számos valamennyi ének, ebben is, és általában is az 1837-es revideált folytatását tartjuk kezünkben. Az átírás, újrarímelés szemléltetésére következzen két példa, a 16. és a 150. zsoltárból.

A három strófára rövidített 16. zsoltárnak mindhárom versét átírásban énekelték 1908 óta. Itt elég látnunk a kezdő strófát.

Óh, tarts meg engem, édes Istenem!
Mert bizodalma csak te vagy szívemnek;
Azért te rólad azt vallom híven:
Én Uram vagy te, és örvendek benned!
E kívül nem kérkedhetem egyébbel
És néked nem szolgálhatok semmivel.

Az átértelmezésre, újra-rímelésre legyen másik példánk a két strófára rövidített 150. zsoltár. Változatai megjelentek Nagy Károly, Pálóczi Czinke István, Amerikában Horváth Sámuel, majd végül az 1947 óta használt másik amerikai énekeskönyvben (1960).

Áldás az Úr nevére,
Ő szent voltát dicsérje
Fenn a mennynek országa,
Hol tündöklük jósága,
S a hol lakik dicsőségben.
Hatalma a hol fénylik,
Mind a világ végéig
Dicsérje az Istent minden!

2. Hívek ti is zengjétek
Dicsőségét nevének!
Orgonaszó zendüljön
Örömeinek csendüljön
Nagy ünnepén e szent helynek!
Hálaadó imában
Mondjuk itt ma mindnyájan:
Alleluja az Istennek!

Kolozsvár saját útját jellemzi az a megoldás (hasonló más énekeskönyvben is van), hogy nem zsolnárdallamra énekelte a 130. zsolnárt, hanem Salamon József *Nagy Isten, téged imád Menny minden serege* kezdetű *Miatyánk*-parafrázisának dallamára.³³ Felváltotta Salamon éneke is elődjét, az 1696 óta folyamatosan megjelent *Mennybéli felséges Isten* kezdetű parafrázist, mert az új „a kor racionális szellemének jobban megfelelt”, amint Imre Lajos írja. Aftaktos a dallam, pontozott ritmust és előkét is tartalmaz, 1837-ben F-dúr, Joseph Haydn a szerzője. Hétstrófás, a kéréseket ritkítva szedték. Így többé nem jelent meg. Napjainkig megvan több énekeskönyvben, átírva alacsonyabb fekvésbe. Jellemző, hogy talán a *Miatyánk megcsonkítását* észre sem vették azok, akik később rövidítve, azaz kérések kihagyásával közölték. Amerikában, Horváth Sámuel kiadásában (1918) ötstrófás, egyedül nála kiegyenlített ritmusú, Es-dúr. Nem felütéses. Az amerikai magyaroknál később, az 1947-es 1951-es és 1960-as énekeskönyvben ugyanaz a sorszáma (100), hangneme D-dúr, négy strófára kurtították. Az 1921-es Baltazár-féle énekeskönyv pótlására létrehozott változatok közlik mind a hét strófát, D-dúrban; ugyanígy Királyhágómellék, például 1970-ben (96), vagy 2001-ben. 1996-ban a találkozás énekeskönyv is átvette (454), mind a hét strófát, ütemelőzős dallammal, D-dúrban. 2021-ben elmaradt.

Végig versszedéssel jelentek meg az énekek 1908-ban. Kerületi énekeskönyvek között ilyen tördelést választott szintén Pálóczi Czinke énekeskönyve 1925-ben.

Kihagyásos énekeskönyveink ad notam utalásai között legtöbb a genfi zsolnárt, némelyikre 3-4 dicséretet énekeltek, ez jórészt kialakult az 1806-os Benedek-féle énekeskönyvben. A 78. dallamát ekkor már a 90. zsolnárt fölött közlik.³⁴ Elmarad a 61. zsolnárt, a 38. zsolnárt dallamával közölték, erről a mutató végén jegyzet tájékoztat, három dicséretet énekeltek rá.³⁵ Hiányzik a 81. zsolnárt, de megvan a dallama.³⁶ A 35. zsolnárt is hiányzik, dallama nem, megvan a legelső dicséret fölött.³⁷ A dallamok átértelmezése külön tanulmány tárgya volna, itt egyetlen példa mutatja, a 90. zsolnárté, hogy az eredetitől milyen mértékben szakadt el a kántori gyakorlat és a dallam leírása. Nem egyedüli gond a kottakép, vagy a kisebb-nagyobb módosulások sora, sokkal inkább az, hogy az ilyen hagyományban meggyökerezett énekeskönyvet sok évtizeden át használó kántorok és gyülekezetek a gyakorlatban sokára váltanak, igen nehezen tanulják az eredeti genfi ritmust, és fogadják el az 1996-os énekeskönyvet.

³³ IMRE Lajos a Váradon munkálkodó Michael Haydn-nak tulajdonítja a dallam szerzőségét, v. ö, i. m. LXVIII (1975/3) 204. Ugyanezt az adatot találjuk az unitáriusok 1924-óta használt énekeskönyvében Aranyosrákosi Székely Sándor dicsérete fölött.

³⁴ Vasárnapi dicséret dallama is (33), szerzője Mihályi, csak a kezdősora hasonlít. *Te benned bízni, óh áldott istenség!* — Szintén megvan az amerikai magyarok énekeskönyvében.

³⁵ *Mivel a' LXI-ik Zsolt. a' XXXVIII-ik Zsolt. nótájára megyen, valahol előfordúl: Kiáltásom' halld meg Isten! mindenkor az Haragodnak nagy voltában ismeretes nótájára kellek énekelni.*

Három dicséret dallama:

Poenentialis heti ének, 5-strófás, *Isten! hozzád közelgetünk* (59).

Keresztesi József bűnbánati éneke, 8-strófás, *Uram! bűneink soksága* (62).

Szintén katechizmusi ének Losontzi Istváné, 14-strófás, *Mint az ellankadott szarvas* (106).

³⁶ Füzesi József Köznapi reggeli éneke, 8-strófás, *Néked éneklek, neved magasztalom* (42).

³⁷ Szentes István egystrófás Invocatio-ja, *Terólad zeng dicséretiünk* (1).

Seprődi próbaénekesese ismét megjelent egy évvel később (1909),³⁸ majd 1911-ben, és talán voltak még későbbi újryomásai és változatai is.³⁹ Részletesebb méltatása azért fontos, mert ebben a szerkesztményben láthatjuk a 20. századba átcsúszott mélypontot. Ezt nem a Baltazár-féle 1921-es énekeskönyv testesíti meg, amint ezt a megítélést a himnologiai közvélemény örökölte Csomasz Tóth Kálmán munkáiban. Hozzátartozik még az is Seprődi munkásságához és a kiadástörténethez, hogy önálló kolozsvári próbaénekeskönyve után ugyancsak munkatársa volt a Baltazár-féle énekeskönyv szerkesztő bizottságának. Azaz két teljesen eltérő felfogású munkálatnak. Nem maradt arról semmi adalék, hogy véleménye megváltozott-e, és arról sem, hogy esetleg megkísérelte volna a magyarországi irányvonal módosítását az erdélyi nyomán.

Emlékezzünk arra, hogy az 1996-os Csiha-féle énekeskönyv *egyetemes* igényét, nem csupán elnevezését, szintén kimondta Seprődi. Eltelt ezután még egy évtized, akkor előbb a reformátusok Amerikában adtak ki énekeskönyvet, három évre rá megjelent a Baltazár-féle Magyarországon, 1923 és 1925 között Felvidék és Erdély következett, végül 1939-ben Délvidék készített saját énekeskönyvet.

Seprődi tehát így nyilatkozott az egyházkerület igazgató tanácsa képviselőjében (1908).

Köztudomású, hogy a magyarországi ref. egyház már harmincz éve készíti elő az egyetemes énekeskönyv tervezetét. [...] Erre az előkészületre különösen nekünk, erdélyieknek van a legnagyobb szükségünk; mert külön, a magyarországitól lényegesen elütő énekeskönyvünk lévén, az egyetemes énekeskönyv átvételével járó rázkódás is minket ér a legjobban.

Ezek nyomán az egyetemesnek tekintett Csiha-féle (1996) énekeskönyv hivatalos elfogadása 1997-ban történt meg. Addig elmaradt a *rázkódás*. Nincs regisztrált adatunk arról, hogy a Baltazár-féle énekeskönyv létrehozásában szintén tevékenykedő Seprődi ezt a magyarországi énekeskönyvet, az 1921-es Baltazár-félét, amelynek címlapján is olvassuk, hogy

„A zsinat által kötelező használatra megállapított kiadás”,

mennyire tekintette egyetemesnek, és óhajtotta-e, vagy esetleg megpróbálta-e erdélyi honosítását.

==*=

Tekintsük át immár az erdélyi énekeskönyv közvetlen folytatását, a Nagy Károly-félét. Az anyaországtól elszakított állapotra utalva közli az erdélyi kötöttséget, és bár nem nevezi meg a Baltazár-féle énekeskönyvet, kijelenti róla:

Ezzel együtt lehetetlenné vált az is, hogy a magyar református egyház által kiadott zsinati énekeskönyvet változatlanul használatba vegyünk.

Érvényben volt 1923 és 1997 között ez a saját erdélyi tradíciót folytató énekeskönyv. Hírek szerint helyenként ma is ezt használják, ha nincs kántoruk. Nem készítette elő az 1996-os Csiha-féle énekeskönyvet, de Seprődi módszerén és látásán némely tekintetben túllépett.

³⁸ — Példányai: SRKTGy XX. 2517. és BF. 168. — DRE Ráday Gyűjtemény 1-22995 és 1-25547.

³⁹ — Példányai: DRE Ráday gyűjteménye 1-24102, 1-25564 és 1-25565.

Kolozsvár tehát a 20. századi átszerkesztett erdélyi változatban Seprődi próbakiadására alapoz, nem közvetlenül 19. századi elődjének kiadásait követi (1837). Címlapján hirdeti 1923-ban, hogy

*Kizárólagosan kötelező használatra, az Erdélyi Református Egyházkerület 7960/1923. számú hivatalos kiadványa.*⁴⁰

XC. 'S Ó L T Á R. 47

XC. 'S Ó L T Á R.

Te benned bíz-tunk ele-i-től fog-va,
U-ram! téged tartottunk hajlékunknak,
Mi - kor még semmi hegyek nem vóltanak,
Hogy még sem ég sem föld nem vólt formálva :
Te vól - tál és te vagy e-rős Is-tén,
És te meg-maradsz minden i-dő-ben.

3. ábra. A 78. zsoltár ritmizált dallama a 90. zsoltár fölött,
Kolozsvár, 1837.

Nagy Károly püspök előszava kelt: 1923. szept. 23. Érvényben maradt, ameddig 1997. április 1-én a Romániai Református Egyház Zsinata kötelező használatra el nem fogadta az 1996-os (találkozás)

⁴⁰ *Református énekeskönyv az Erdélyi Református Egyházkerület használatára*, 4. kiad., Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Cluj-Kolozsvár, 1930. — Példánya: Ref. Theologiai Könyvtár, Kolozsvár, HT 304.

— 5. kiad. 1936. Példánya: TtREK 1-16.501. Ceruzás bejegyzés a hátsó kötéstábla belsején: *Fekete Páll. Megyeri ref. egyház, Emlékönyv 1938. 5 h 3-án.*

Volt még több kiadása, például 1948-ban és 1969-ben.

— Az 1923. évi kiadásnak az utánzataként készült 1977-ben, hamis impresszummal, egy hollandiai utánnyomás. Lásd a 44. lábjegyzetet!

— Régi magyar protestáns énekekhez vö. [BERECZKY Sándor](#), *A mi énekeink*, Kolozsvár, 1943.

énekeskönyv javított változatát.⁴¹ Mennyi genfi zsoltárt találunk a Nagy Károly-féle 1923-as énekeskönyvben? Mi jellemző rájuk?

1923-tól a zsoltárokat többé nem az énekeskönyv legvégére sorolták, mint 1837-ben és 1908-ban, de nem is az énekeskönyv elejére, mint az összes többi 20. századi református változatban, hanem egy tömbben, a temetési énekek után, a IX. szakaszba, 216–255. sorszámmal. Függelékként következnek még utána: *Énekek vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család számára* (256–288 sorszámmal). A korábbinál több, a következő negyven megnyirbált és átírt zsoltár jelent meg. Ismét megmarad a 90. zsoltár valamennyi verse, mint 1837-ben. Seprődi, láttuk, hármát törölt belőlük.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>A gonosztévőnek dolgán</i>	36	228	3-ból 2
<i>A Sionnak hegyén Úristen</i>	65	235	9-ből 3
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	247	24-ből 3
<i>Áldás az Úr nevére</i>	150	255	3-ból 2
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i> ⁴²	146	254	8-ből 5
<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135	249	12-ből 2
<i>Az egek beszélnek</i>	19	220	7-ből 4
<i>Az erős Isten Uraknak Ura</i>	50	233	9-ből 3
<i>Az Isten a mi reménységünk</i>	46	231	6-ből 2
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	238	11-ből 3
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	221	3-ből 3
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	243	20-ből 3
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	251	4-ből 4
<i>Dicsérlek, Uram! tégedet</i>	30	223	8-ből 6
<i>Dicsérünk téged, Isten</i>	75	237	6-ből 3
<i>E földön ti minden népek</i> ♪134	100	246	4-ből 3
<i>Ékes dolog dicsérni</i>	92	245	8-ből 4
<i>Hallgass meg, Izráel pásztor</i>	80	240	11-ből 4
<i>Haragodnak nagy voltába'</i> ♪ 61	38	229	22-ből 6
<i>Hogy a babiloni vizeknél ültünk</i>	137	250	5-ből 5
<i>Kiáltásom halld meg Isten!</i>	61	234	7-ből 7
<i>Mindenkoron áldom</i>	34	226	10-ből 3
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	230	7-ből 5
<i>No, minden népek Örvendeztetek</i>	47	232	5-ből 3
<i>Nosza, Istenfélő szent hívek!</i>	33	225	11-ből 6
<i>Óh felséges Úr! mi kegyes Istenünk</i>	8	218	9-ből 4
<i>Óh, seregeknek Istene!</i>	84	242	6-ből 3
<i>Óh, mily boldog az oly ember éltébe!</i>	32	224	6-ből 2
<i>Óh, mily sokan vannak</i>	3 ⁴³	216	4-ből 4
<i>Óh, tarts meg engem, édes Istenem</i>	16	219	6-ből 3
<i>Öröködbe Uram, pogányok jöttek</i>	79	239	7-ből 5
<i>Örvendeztetek Az erős Istennek!</i>	81	241	18-ből 4
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	236	10-ből 2
<i>Perelj Uram perlőimmal</i>	35	227	13-ből 3

⁴¹ Kolozsvárt jelent meg először az 1996-os nagyobb formátumú és javított, 3. kiadása. Példány: TtREK 2-51.372. 8° alakban szintén Kolozsvárt nyomtatták a 4. kiadást 2008-ban, a Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtó-központjának nyomdájában, mint 5. jav. kiadását a Csiha-féle 1996-os énekeskönyvnek.
— Előzőleg Budapesten, a Kálvin kiadónál jelent meg az 1–4. kiadás.

⁴² Nem a zsoltár saját, hanem Ráday Pál *Ó, áldandó Szentháromság* kezdetű énekének (Kassa, 1810) dallamára!

⁴³ III helyett tévesen: XXIII!

<i>Szabadíts meg engem, Úristen</i>	140	252	13-ből 4
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	222	10-ből 3
<i>Tebenned bízunk eleitől fogva</i>	90	244	9-ből 9
<i>Tehozzád kiáltok, Úristen!</i>	141	253	11-ből 5
<i>Úr Isten, az én imádságom</i>	5	217	12-ből 6
<i>Úrnak szolgálai mindnyájan</i>	134	248	3-ből 3

Három ad notam zsoltár (42, 81, 84) szemléltesse a több rájuk énekelt dicséret példáját. Sorra azt találjuk a kihagyásos énekeskönyvekben, hogy viszonylag kevés az önálló dicséretdallam, ezek inkább csak az ünnepi és temetési énekekhez járulnak, a legtöbb dicséretet a meghagyott zsoltárok dallamára énekeltek.

Mint a szép híves patakra, 42.

Kezdősor	szerző	sorszám	strófa
<i>Ez új reggel arra serkent</i>	Lengyel József	12	1-ből 1
<i>Isten! a roppant egeknek</i>	Pálóczi Horváth Ádám	29	8-ből 4
<i>A nap immár elenyészett</i>	Szentgyörgyi József	69	5-ből 5
<i>A próféták elhallgattak</i>	Szentes István	96	4-ből 3
<i>Óh Isten! ki a törődött</i>	Nagy István	113	8-ből 8

Örvendezetek Az erős Istennek, 81.

Kezdősor	szerző	sorszám	strófa
<i>Úristen! téged Szívünkől dicsérünk</i>	?	16	1
<i>Óh, seregeknek Hatalmas királya</i>	Losonczy István	46	5
<i>Néked éneklek Neved magasztalom</i>	Füzesi József	60	5
<i>Uram te őrzöd Éjről éjre álmom</i>	?	66	4

Óh, seregeknek Istene, 84

Kezdősor	szerző	sorszám	strófa
<i>Óh, mindenütt jelenvaló</i>	Pósa Lajos	41	5
<i>Óh, Jézus! mi idvességünk</i>	Losonczy H. István	43	3
<i>Óh, könyörgést meghallgató</i>	Nagy István	44	3
<i>Elmúlt az éjnek homálya</i>	Kovács József	54	5
<i>Ismét egyik esztendeje</i>	Szentgyörgyi József	100	6
<i>Győzedelmi szent ünnepe</i>	Szentes István	119	?
<i>Áldott Szentlélek! reánk szállj</i>	Lengyel József	130	4

A 16. zsoltár négy strófára rövidült, de nincs átírva, mint Seprődinél.

Sok részlet vizsgálható volna még, az itt előtártak nyomán. Például a 134. zsoltár változatai. Elmaradt 1837-ben. Megvan 1921-ben, és ennek nyomán például a váradi kiadásokban. A Horváth Sámuel kiadása Amerikában hozzáad egy toldalék strófát. Felvidéken átváltozik (1925), Pálóczi Czinke saját fordításában (1938) alig felismerhető.

A 150. zsoltár kezdő strófája Szenci Molnártól való, de a második jócskán elkanyarodik, a Seprődi által közölt változatra sem mindenütt hasonlít.

2. Az Urat szívetekből
És teljes lelketekből
Mindnyájan dicsérjétek,
Vígán énekeljétek

Az Úrnak nevét hirdetvén;
És minden lelkes állat
Dicsérje a nagy Urat:
Dicsőség Istennek! Ámen!

Közös mutatója van az összes éneknek, tehát nem különülnek el a zsoltárok. Egységesen $\frac{4}{4}$ -es ütemekbe osztják a zsoltárdallamokat, és az összes ének. Tehát nem $\frac{2}{2}$ -es, és nem ütemelőzős (Auftakt) értelmezésben. Elkülönül a 90. zsoltár abban, hogy hajlítások is vannak a dallamban (nyolcad hangok). A prózaszedés nem folyik össze, mert elválasztó vonal, / tagolja sorokra a strófákat.

Nagy Károly énekeskönyvének már az 5. kiadása jelent meg 1936-ban. A későbbi kiadások sem sokat késtek, 1940-ben és 1945-ben jelentek meg.⁴⁴ Az 1996-os énekeskönyv hivatalos használatát alighanem gátolta, hogy voltak még jó ideig terjedő és kapható példányok. Nevezetes egy hamis impresszumú, 6000 példányban készült kiadás 1977-ből. Ennek utolsó, 418. lapján ezt olvassuk:

*Intreprinderea Poligrafica Cluj, Municipiul Cluj-Napoca, Comanda 392/1977,
Tiraj 6000 ex.*

Valójában Hollandiában készült a nyomtatás, mintha korábbi, nevezetesen 1965-ös kiadás volna, ezért van címlapján a korábbi kerületi rendelkezés, és ezért van az elején Nagy Gyula, a Kolozsvári Református Egyházkerület püspökének 1965-ben kelt előszava. Címlapján is ezért olvasható az egyházkerületi hajdani rendelkezése. Apránként juttatták el ezt a kiadást és terjesztették az erdélyi gyülekezetekben.⁴⁵

Bizonytalanok még egy hasonló kiadás adatai. Bodoky Richard pesti professzor előszavával is megjelent, évszám nélkül, egy Magyarországon nyomtatott (kalóz)kiadás, talán tízezer példányban. A papírt Bodoky professzor szerezte a Református Világszövetség és a Egyházak Világtanácsa segítségével. Lehet, hogy 1956-ban nyomtatták, ezért vélték, hogy a magyar Himnuszt is beiktathatják. Lehet, hogy csak egy évtizeddel később készült, nincs pontosan megállapított bibliográfiai adatunk.⁴⁶

==*=

Királyhágómellék útja (1921—2001)

Várad az 1921-es, Baltazár-féle énekeskönyvet használta 1948 után is; legutóbb kiadásait, alig módosított alakban, 1970–2001 között jelentette meg.⁴⁷ Eltérő énekeskönyvet adtak ki és használtak a szomszédos egyházkerületek. Ismételten emlegetnünk kell ezt a mai gyülekezet és kántorai miatt, mert érthetővé teszi az egységre törekvést, és ennek sikertelenségét. Királyhágómellék (Várad) közölte a 150 kihagyásos, részben módosított zsoltárt az énekeskönyv elején, nem csak a zsoltárkönyv kisebb hányadát, a végén, mint Erdély. Ezzel Várad is szilárdan őrizte saját kerülete megszokását. Bővítette is az énekeskönyv függelékét, végül az ezredfordulón a dallamokat genfi

⁴⁴ Egyik kiadásból sem sikerült példányra bukkannom.

⁴⁵ *Énekeskönyv a Kolozsvári Református Egyházkerület használatára, Kizárólagosan kötelező használatra megállapított kiadás, az Egyházkerület 7160/1923. számú hivatalos kiadványa, Cluj.* 1923-ban nem ez a szám jelent meg a címlapon, lásd a 39. lábjegyzetet! Hálásan köszönöm Dávid István tájékoztatását, akinek van példánya ebből az 1977-es kiadásból. — Illesse köszönet Gáspár Attila zilahi ny. zenetanár tájékoztatását is, aki úgy értesült, hogy 1989-ben történt a kiadás tízezer példányban. Nem ekkor, korábban történt a kiadás, de valószínűleg sok helyen még ekkor is javában folyt a terjesztése.

⁴⁶ Pédányja felbukkant Kolozsváron, magánkézben, nem közgyűjteményben.

⁴⁷ *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára, A Nagyvárad Református Egyházkerület által kötelező használatra megállapított kiadás, Az Egyházkerület tulajdona és kiadása, 1970, Inteprederea poligrafica „Crišana”, Oradea Cda.*

— Pédányja: TtREK EK 686.

ritmus szerint közölte. Feldolgozott és eléggé ismert a Baltazár-féle énekeskönyv története, családoknál és könyvtárakban is számos példány található a kisebb-nagyobb méretű kiadásokból. Témánkhoz jelenleg nem szükséges további részletezés. Elegendő felsorolnunk az egystrófásokat a Várad 2001-ben megjelent kiadásából (mert még ekkor is megjelent), jellemzőként. Útbaigazítja a szakirodalom azokat, akik több részletet is újra vizsgálni óhajtanak.

Genfi ritmusban közölte a dallamokat ez az utolsó kiadás (Várad, 2001). Egyebekben követte az 1970-től ugyanott megjelent kiadásokat. A dallam sorszáma a genfi zsoltárkönyv szerint sok helyen eltér, az átírás miatt, illetve azért, mert már nem volt ismert az eredeti, helyére másik dallamot iktattak be. Az egystrófas változat itt nem jelenti, hogy épületes éneklésre nem ajánlott, tehát elhagyandó.

Kezdősor	dallam	zsoltár	strófa
<i>A hamis, ki gonoszságban él</i>	14	53	6-ból 1
<i>Az Urat minden nemzetek</i>	117	117	1-ből 1
<i>Én ifjúságomtól fogva engem</i>	1	129	6-ból 1
<i>Hogy Izráelt szabaddá tetted</i>	80	114	3-ból 1
<i>Nagy az Úr és dicső vagy te mi Istenünk</i>	89	48	6ból 1
<i>Sok dicsőséges dolgokat beszélnek</i>	8	87	5ból 1
<i>Tehozzád szemem emelem</i>	25	123 ⁴⁸	2-ből 1
<i>Ti tanácsban ülő személyek</i>	33	58	8ból 1
<i>Uram, ne hallgass oly igen</i>	138	83	10-ből 1

A társadalmi és politikai helyzet átalakulása miatt az alkalmi énekek sorából elhagytak némelyeket. Iskolája nem volt többé az egyháznak a szocializmus építésének idején, megszűnt az iskolások templomi vizsgálója, azonkívül járvány, szentelés, békekötés, nemzeti gyász és hasonló társadalmi események megéneklése nem volt tanácsos. Várad kihagyott ezért tizenkilenc éneket.⁴⁹ Nem változtatott a számozáson, az énekek nem, de sorszámuk megmaradt, és a tartalomjegyzékben is megvan a kihagyott énekek kezdősora. Később, 2001-ben is, újra megjelentek a kihagyottak, ilyenek: *királyválasztáskor*, *király tiszteletére*, *győzelem kivívásakor*, vagy *járványkor* mondandók. A sorszámok csupán az új énekek hozzáadása miatt növekedtek.

==*=

A magyar református világezenekönyv váradalmával készült 1996-os (Csiha-féle)⁵⁰ az 1948-as koraérett leszármazottja. Az átállítás nem teljes Erdélyben az 1997-es kötelező használat kimondása óta sem. Nem is lehet. Az 1837 óta mellőzött és teljesen elfeledett zsoltárok megismerése és állandó éneklése nem lehet azonnali gyakorlat, az istentiszteleten elhangzó zsoltár-kincs nem gyarapodhat gyorsan. Új kántornemzedéknek is fel kell nőnie, és a lelkésztestületnek is el kell szakadnia a hagyományos éneklési módtól, a megszokott énekválasztástól. Királyhágómelléken a határon inneni irányzathoz csatlakozás könnyebb és eredményesebb lehet, a 2021-es új énekeskönyv elfogadása szintén, mert eddig is jóval több zsoltár volt jelen az istentiszteleten, mint az erdélyi területben.

Köveltük eddig a vonalat a 20. századig, és némely tekintetben napjainkig. Most folytassuk áttekintésünket a baptisták, az ébredési mozgalom, majd az unitáriusok, az amerikai magyarok és a Felvidék énekeskönyvébe foglalt zsoltárok jellemzésével.

==*=

⁴⁸ Tévesen: XVV!

⁴⁹ A Baltazár-féle énekeskönyvvel egyező számozás szerint a 220, 221, 223, 224, 228, 232, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 262, 265, 266, 267, 268. sorszámúakat.

⁵⁰ *Magyar református énekeskönyv*, Kiad. a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Budapest, 1996. — Kolozsvárott jelent meg az 5. javított kiadástól kezdve.

Baptisták (1994—2006)

Nemzetközileg a baptista atyafiaknál nem hagyomány a genfi zsoltárok éneklése. Magyarországi sajátosság, hogy folytatva az eredetileg református bemenő kegyességi gyakorlatát, zsoltárokat is állandóan énekeltek. Mennyiségre csak szerény válogatást, de náluk ez nem leépülés, és a korábbi szint redukálása, hanem újabb befogadás. Kétfajta énekeskönyvről kell szólnunk, az egyik magyarországi, a másik romániai.

A hit hangjai először 1905-ben jelent meg, majd időről időre megújított és teljesen átszerkesztett változatai a század közepétől igazodtak ahhoz a felfogáshoz, ahogyan az 1948-as református énekeskönyv közölte a genfi zsoltárokat. Erdély és Magyarország új baptista énekeskönyve csaknem egy időben jelent meg, mégis teljesen eltér.

Magyarországon 1994-ben⁵¹ a *Hit hangjai* Beharka Pál és Győri Kornél által sajtó alá rendezett 14. hazai kiadása lényegesen különbözik az alább tárgyalt románaitól, több vonásában. A hazai kiadás 720 ének közé sorolja a következő tizennégy genfi zsoltárt, valamint a zsoltárdallamra éneklendő tizenhárom dicséretet. Itt most eltekinthetünk attól, hogy milyen mértékű rövidítés, átírás történt, csupán néhány mutatót és adatot tárunk elő.

Kezdősor	zsoltár	sorszám
<i>A Sion hegyén, Uram Isten</i>	65	349
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	10
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	184
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	187
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	9
<i>Dicsérjétek az Urat</i>	150	14
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	191
<i>Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk</i>	8	20
<i>Ó, seregeknek Istene</i>	84	310
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	22
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	346
<i>Tebenned bízunk eleitől fogva</i>	90	428
<i>Téged dicsér teljes szívem</i>	138	13
<i>Úrnak szolgái, mindnyájan</i>	134	378

Összesen öt genfi zsoltár dallamára készültek a következő dicséretet. Közülük négy magyar református szerző, a többi baptista.

Kezdősor	dallam	szerző	sorszám
<i>A nagy király jön, hozsánna, hozsánna</i>	8	Pálóczi Horváth	55
<i>Boldog, kinek a béke minden vágya</i>	8	Kovács Sándor	366
<i>Égi felség, erős kézzel</i>	42	Meyer	364
<i>Eltávoztunk szent házadból</i>	134	Glaubenstimme	338
<i>Gyújts égi lángot szívünkben</i>	134	Albertini	347
<i>Hálát adunk, jó Istenünk</i>	134	Glaubenstimme	398
<i>Istenem, mily súlyos kő nyom</i>	42	Laurenti	78
<i>Légy ezerszer üdvözölve</i>	42	Gerhardt	61
<i>Ó, könyörgést meghallgató</i>	84	Nagy István	350
<i>Ó, mily boldogok a lelkek</i>	42	Knak	387

⁵¹ *A hit hangjai*, tizennegyedik kiadás, Baptista kiadó, Budapest, 1994. BEHARKA Pál szerkesztette.
— Példánya: TtREK 1–8693

<i>Ó, Uram, segíts, hogy szívem</i>	134	Garve	246
<i>Örvendezetek egek</i>	135	Bátori István	350
<i>Szent vagy, szent vagy, örök Isten</i>	42	Zimmermann	36

Nagystrófa, azaz néhány soros strófa egyetlen többsoros strófába összeillesztése, a rímelés és a dallamvonal ehhez igazítása jellemzi a genfi zsoltárok strófikáját, több változatban. Pálóczi Horváth Ádám énekéhez nem az eredetit fogadta el a baptista szerkesztőség. A költő nem a négysoros 8. zsoltár, hanem a nyolcsoros 32. zsoltár dallamára írta virágvasárnapi énekét. Ismeretlen a változtatás, a dallam elcserélésének oka, hogy miért kellett kétfelé bontani minden versszakot.

Eredetileg a zsoltár nem nyolc-, hanem négy-versszakos.

==*=

Az 1994-es hazai baptista kiadás továbbfejlesztett változata 2003-ban jelent meg.⁵² Elszakad az örökölt *Hit hangjai* azaz *Glaubenstimme* címtől. Koncepciója és szerkesztői gyakorlata megújult, főleg egészen más vonalat követ, mint a határon túli, Romániában szerkesztett változat. Megjelenik a © (copyright) az énekek alatt. Ismételt revíziók és átdolgozások elhárítására védetté nyilvánították a törzsanyagot a határon innen. Ennek ellenére nem bővült a kiválogatott genfi zsoltárok köre. Van néhány parafrázis, genfi zsoltár dallamára írt dicséret (♪ mutatja, a szerző lábjegyzetben olvasható), ezek átvételek a református hagyományból, közelebből az 1806-os református énekeskönyvből, amely még másfél évtizeden át használatban volt a *Hit hangjai* első kiadása után. Van egy változata az első zsoltárnak, baptista szerző dallamával. A genfi zsoltárok újabb, részbeni átírásában a szerkesztőség követte Csomasz Tóth Kálmán vélekedését, aki idősebb korában hajlott arra, hogy további prozódiai okú átírásokkal jelenjen meg még több genfi zsoltár, és hajlandó lett volna egyes zsoltárok teljes kihagyására a református énekeskönyvből.

Folytatólag közös jegyzékben következnek a genfi zsoltárok és a zsoltárdallamra született dicséretetek.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>A nagy Király jön, hozsánna, hozsánna!</i> ♪ 8	— ⁵³	92	5-ből 5
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	26	24-ből 5
<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135	466	12-ből 3
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	290	3-ből 3
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	20	20-ből 4
<i>Boldog az, ki nem jár</i> ♪ Groos	— ⁵⁴	358	3
<i>Dicsérjétek az Urat</i>	150	2	3-ből 3
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	285	7-ből 5
<i>Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk</i>	8	52	9-ből 3
<i>Ó, könyörgést meghallgató</i> ♪ 84	— ⁵⁵	474	5-ből 5
<i>Ó, seregeknek Istene</i>	84	449	6-ből 4
<i>Örvendezetek egek</i> ♪ 135	— ⁵⁶	117	12-ből 5
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	53	10-ből 3
<i>Téged dicsér teljes szívem</i>	138	31	4-ből 4

⁵² *Baptista gyülekezeti énekeskönyv*, Kiad. a Magyarországi Baptista Egyház, Budapest, 2003.
— 2. változatlan kiadása Budapest, 2004.

— Példánya: TtREK 2-43.984.

⁵³ Pálóczi Horváth Ádám virágvasárnapi dicsérete a 32. zsoltár dallamára, 5 strófás.

⁵⁴ Szerzője vagy fordítója ismeretlen.

⁵⁵ Nagy István dicsérete a 45. úrnapi

⁵⁶ Bátori István húsvéti dicsérete, 5 strófás.

Legújabbban a romániai baptista énekeskönyvben (2006)⁵⁷ jóval szűkebb zsoltárválogatás van. Egyik sem teljesen érintetlen. 774, nagyjából (újrakezdett) betűrendben sorakozó ének között van nem több, négy zsoltár. Az énekek betűsorba rendezése a korai unitárius énekeskönyvekben már megjelent, az is, hogy mikor újabb énekréteggel gyarapodott az istentiszteleti gyakorlat, nem szerkesztették újra a teljes sorrendet, hanem kezdték az ábécét előlről. Ez megalapozott elvi szempont aligha lehet, azon túl, hogy az addigi megszokás és használat folytatását segítve csak a munka kényelmes elhárítása. Ugyanilyen módon oldja meg az újabb adalékok besorolását a *Hallelujah!* és mai utóda, a *Halleluja*. Ezt a megoldást először a 17. századi unitárius énekeskönyvekben találjuk. Mindenesetre nem egységes a hazai és romániai baptisták énekes és énekeskönyvi gyakorlata.

Kezdősor	zsoltár	strófa
<i>Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk</i>	8	9-ből 7
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	7-ből 5
<i>Tebenned bízunk eleitől fogva</i>	90	9-ből 8
<i>Úrnak szolgálai mindnyájan</i>	134	3-ból 3

Van még a Benedek-féle 1806-os énekeskönyvben megjelent és genfi zsoltár dallamára írt, hagyományos reformátusnak számító dicséretekből kettő.

Kezdősor	zsoltár	szerző	strófa
<i>Jézus, ki a sírban valál</i>	35	Lengyel József	5-ből 3
<i>Ó, könyörgést meghallgató</i>	84	Nagy István	5-ből 5

Folytassuk szemlénket a hazai belmissziós és ébredési mozgalom rétegenként fokozatosan gyarapodó énekeskönyvével, körülbelül 1944-ig gyarapodott, majd átszerkesztés és bővítés után napjainkban is megjelenik.

C. E. énekeskönyvek (kb. 1926—2012)

Zsoltár-válogatást közölt a hazai belmissziós mozgalom, a Bethania és KIE (Christian Endeavor) saját *Hallelujah!* című evangelizáló énekgyűjteménye. Első kiadásaként 1914 van a címlapon. Hivatkozik a református énekeskönyvre, ez egyértelműen az 1921-es Baltazár-féle kiadás. Nem korábbi, hanem ennél későbbi a *Hallelujah!* első és második rétege, illetve kiadása. 325 éneket tartalmaz ekkor. Sorsát a szerkesztő halála után, fia, Kováts Tibor intézte.⁵⁸ Végül kerek 400 énekre bővült a világháborúig. Négyszólamú letétként, kiegyenlített ritmusú és félkótás a többi ének közé sorolt tucatnyi genfi zsoltár, ²/₂-es ütemekbe foglalva, egyes dallamoknak az 1948 előtt szokásos

⁵⁷ *A hit hangjai, Énekek a Krisztusban hívők és az üdvkeresők használatára*, Kiad. a Romániai Magyar Baptista Gyülekezetek szövetsége, Nagyvárad, 2006.

— Előszavának kelte: 2005. karácsony nagyhétén.

⁵⁸ Kiadója a Bethania iratterjesztése. Nyomtatása külföldön történt, J. O. Oncken Nachfolger, G. m. B. h., Cassel. — Erősen elhasznált példánya: TtREK 1-4765, bejegyzése: *Ury Lajos tanító, Debrecen, 1926. jan. 2.* Lehetséges, hogy ebben az évben jelent meg, nem előbb. Ez bizonyítatlan. Egybevág a kéziratos keltezéssel az, hogy 1926-tól a német hesseni tartomány városának neve Kassel alakban hivatalos.

— Szintén ezt az évszámot erősíti az amerikai magyarok énekeskönyve 1960-ban, felhasznált forrásai között így hivatkozik rá: Bethánia Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1927.

módosításával. Az utolsó bővülés (342–400) az 1944-es évszámmal nyomtatott kiadásban már nem követ ábécé rendet, mint az énekeskönyv előző része. Eltér a kiadvány egészétől abban, hogy itt van két, nem kiegyenlített, hanem eredeti ritmusú dallam is, nem úgy, mint a korábbi rétegekben. Ezt a két zsoltárt a következő jegyzékben * különbözteti meg. Közlésükből azt gyaníthatjuk, hogy 1948 után véglegesült a gyűjtemény. Az 1921-es református énekeskönyvből átvett nyolc dicséretnek zsoltárdallama van. Többször csupán egy-két strófát őriznek meg a kiválogatott, és a többi ének közé besorolt tucatnyi zsoltárból.

A 17. századi unitárius énekeskönyvben sorakoztak ábécé-rendben az énekek a szertartási rész, a kisgraduál után. Az újabb, később hozzáadott réteget nem osztották be egyetlen betűsorba, hanem másodszor is elkezdték előlről az ábécé-rendet. Hasonló utat választott a gyarapodó rétegekbe a *Hallelujah!* valószínűleg nem erdélyi hatásra, hanem a megszokást őrizve. Az új évezredben megjelent egyik baptista énekeskönyvben is kétszer kezdik előlről az ábécé-rendet. Korábban volt *hívogató, bizalom, béke, keresztyén élet* címszavak alá besorolás, de ezt nem nevezték tárgymutatónak. Az új kiadásban ilyen nincs, csak betűrendes tartalomjegyzék.

Nem volt kivétel nélküli a Bethánia egylet összejövetelein a *Hallelujah!* éneklése, szólhatott ennél több zsoltár. Mutatják a kedveltséget és fontosságot a 400 ének között megjelölt zsoltárok.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	2	3
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	*77	399	2
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	19	2
<i>Az Urat minden nemzetek</i>	117	325	1
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	*89	398	4
<i>Énekeljétek új éneket</i>	98	46	1
<i>Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk</i>	8	297	2
<i>Szeretem és áldom az Úr Istent</i>	116	177	2
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	179	2
<i>Tebenned bízunk eleitől fogva</i>	90	185	2
<i>Úr Isten, áldj meg jóvoltodból</i>	67	205	1
<i>Úr Isten, az én imádságom</i>	5	204	1

Zsoltárdallamra írt és énekelt dicséreték.

Kezdősor	zsoltár	szerző, fordító	sorszám
<i>Csak vándorút az életem</i>	84	Vargha Gyuláné	232
<i>Isten, aki népedet</i>	75	Szabolcska Mihály	257
<i>Jézus, ki a sírban valál</i>	35	Bátori István	95
<i>Ne jöjjön addig szememre álom</i>	74	Lengyel József	400
<i>Néked éneklek</i>			
<i>Neved magasztalom</i>	81	Füzesi József	295
<i>Óh, hadd legyenek hű mindhalálíg</i>	67	Vargha Gyuláné	298
<i>Örvendezzettek egek</i>	135	Bátori István	168
<i>Úr Jézus, aki felséggel</i>	138	Keresztesi József	206

Az ezredfordulóig ismételten megjelenő reprintek, amelyeket eljuttattak Magyarországra, az 1944-es kiadásról készültek, elhallgatott székhelyű nyugateurópai nyomdában, semmit nem változtak.

==*=

A gyűjteménynek van mai utódja 2012 óta.⁵⁹ Háromszor kezdődik újra a betűrend ebben is, kevésbé gondos a szerkesztés, elég sok a pontatlanság, vannak bántóan selejtes énekek. Mennyiség volt a cél, hogy összejöjjen a kereken 500 ének. Elmaradtak a soha nem énekeltek, mégis meghaladják az énekek korábbi mennyiségét százzal.

Mutatja a koncepció változását, hogy többé ebben az énekeskönyvben egyetlen genfi zsoltár sincs.

==*=

Unitáriusok (1837—2022)

Végleg megszakadt az erdélyi unitáriusok énekeskönyvi és szertartási öröksége 1837-ben, nyomdájuk már nem lévén, énekeskönyvük ugyancsak a református kollégium sajtóján készült. Megvan benne Szenci Molnár harmincnégy zsoltára. Hárommal több, mint a reformátusok ugyanakkor megjelent énekeskönyvében. Elmaradt teljesen az addigi szertartási rész, a kisgraduál, vele egy sor régi ének. Szertartási hagyományok modernizálása érdekében később megfogalmazták a nagypénteki passió többszólamú, orgonakíséretes átírásának kívánalmát is. Ellenállásba ütközött. Több más törekvés is. Csaknem énekfüzetté zsugorodott szerkesztmény született az örökség folytatásául. Mai napig a Pálffi Márton szerkesztette énekeskönyv a korábbiak örököse 1924 óta.⁶⁰

Egy évszázada az akkori püspök úgy gyakorolta a szerkesztést, hogy megkurtította az énekeket, átírta mindet, vagy átíratta. Hasonlóan az erdélyi református énekeskönyvhöz, külön fejezetben következnek a zsoltárok, bár nem az énekeskönyv lezáró függelékeként, hanem az alkalmi stb. énekek előtt, 176–212. sorszámmal.⁶¹ Külön énekként szerepel a 90. zsoltár 8–9. strófája, Szenci Molnár szerint, egyetlen sora sincs átírva (194). Majd ugyanezen zsoltár másik alakban tűnik fel, dallamostól, ebben az 1–2. strófa alig változott, ellenben egyetlen eredeti sor sem maradt a 3–4. strófából, csak néhány sora emlékeztet távolról Szenci Molnáréra. Megjelenése után annyit módosult később az énekeskönyv, hogy a végén *Új énekek* sorakoznak 305–322 sorszámmal. Kezdeményezések nem hiányoztak, vagy javított változat, vagy új énekeskönyv szerkesztésére és kiadására, mindegyik sikertelen volt. Néhány genfi zsoltár más fejezetekben is található, a későbbi szerény kiegészítésben, az *Új énekek* között is, ad notam alkalmazott dallamok elég szép számmal vannak. A kedvezményezett zsoltárdallamok köre mégsem bő. A túlzottan is kedvelt *Mint a szép híves patakra* dallamának két változatával találkozunk, az egyik feltűnően torz. Valamelyik kántor átértelmezése lehet, vagy lehet valahol kialakult helyi változat, ilyen kérdések megoldása jártas erdélyi kutatóktól remélhető. Talán. Kovács Sándor így summázza az énekeskönyvvel kapcsolatos törekvéseket:

az 1930-as években elkezdett énekeskönyv-reform a mai napig sem valósult meg.

Lássuk a genfi zsoltárkönyv maradványát. 1924 óta ennyi örökölte a hajdani unitárius énekeskönyvhöz is hozzátartozó 150 Szenci Molnár zsoltár szerepét. Nem érdemes közölnünk a strófák *eredeti* számát, mert láttuk, már 1837-ben milyen mértékben kurtították meg Szenci Molnárt, aztán

⁵⁹ *Halleluja! Evangéliumi énekek gyűjteménye*, Kiad. Bethánia CE Szövetség, Főszerk. Miklóssy József, Rosenthal Nyomdaipari Kft, Budapest, 2012. — Dr. Németh József ugyanabba a református gyülekezetbe járt, mint ahol én is laktam, többször kért előadásra, az énekeskönyv szerkesztői üléseire is többször meghívott, és az előzetes átnézésére is kért volna. Erre nem került sor, mert mikorra én megkaptam az első 130 éneket, már az összezt kinyomtatták.

⁶⁰ Megköszönöm Dr. Kovács Sándor kolozsvári professzornak kéziratban lévő tanulmánya megküldését, és készséges segítségét számomra ismeretlen adatok tisztázásában.

— Vö. KOVÁCS Sándor, *Százéves az unitárius énekeskönyv*, kézirat, Kolozsvár, 2023. Megjelenése Kolozsvárott, a Studia következő évfolyamában várható.

⁶¹ *Unitárius énekeskönyv*. Változatlan, 20. kiadása: Kolozsvár, 2022.

— Pálffi Mártonnak az első kiadáshoz írt előszava kelt: Kolozsvár, 1924. szeptember 3.

— Eredetileg *Pálfi* a püspök családi neve, itt a későbbi, mai énekeskönyvben is megjelenő alakot használom.

Pálffi Márton ezen is jócskán túllépett, mintha az lett volna mércéje, hogy ahol nem csak egyetlen strófa az elfogadható, ott is négy strófa a maximum.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>A Sionnak hegyén Úr Isten</i>	65	192	4
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	202	3
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i>	146	211	4
<i>Áldjátok az Úr nevét ♪ 75!</i>	135	191	2
<i>Az én lelkem szép csendesen ♪ 42!</i>	62	314	2
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	196	4
<i>Az Úr bír ez egész földdel</i>	24	314	3
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	184	3
<i>Boldog, ki nem jár vétkezők szaván ♪ 124</i>	1	176	3
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	209	3
<i>Dicsérünk téged Isten</i>	75	195	4
<i>E földön ti minden népek!</i>	100	201	4
<i>Hajtsd hozzám, Uram, füledet ♪ 77</i>	86	197	1
<i>Haragodnak nagy voltába</i>	38	188	4
<i>Isten szent házába bémegyek</i>	43 ⁶²	2	1
<i>Kiáltásom halld meg Isten, ♪ 38!</i>	61	309	3
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	189	3
<i>No minden népek Dicsőítsétek</i>	47	190	3
<i>Nosza istenfélő szent hívek</i>	33	186	4
<i>Óh felséges úr, mi kegyes Istenünk</i>	8	180	4
<i>Óh, seregek nagy Istene</i>	84	198	3
<i>Óh, tarts meg engem én jó Istenem</i>	16	319	3
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	317	4
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	185	3
<i>Tebenned bízunk eleitől fogva</i>	90	199	4
<i>Tehozzád teljes szívből</i>	130	204	3
<i>Tölts be minket reggel nagy irgalmaddal</i>	90	194	2
<i>Úr Isten az én imádságom</i>	5	178	4
<i>Uram, ne hagyj el engemet⁶³</i>	38	285	2

Ad notam utalásként az alábbi zsoltárokat vehetjük számba, alkalmas hasonlításhoz más énekeskönyvek eljárásához. Lábjegyzetben látjuk, hogy ezeket milyen alkalmakhoz sorolták, hol csak a dallamot felhasználva, hol esetleg Szenci Molnár zsoltárának valamelyik részecskéjét őrizve.

Kezdősor	sorszám	zsoltár
<i>A Sionnak hegyén, Úristen⁶⁴</i>	148	65
<i>Akik bíznak az Úr Istenben⁶⁵</i>	275	65
<i>Áldott az Úr, óh, légyen áldott</i>	130	65
<i>Áldott Isten, napjainknak</i>	94	84
<i>Atyánk, tehozzád járulunk</i>	84	84
<i>Az esztendőök eljönnek s elenyésznek</i>	164	90
<i>Az Isten az árvák Atyja s hív pártfogó bírója</i>	286	146
<i>Csendesen, mint a folyó, mely tengert ér</i>	288	90

⁶² Kezdőénekként, Pálffi Márton átírásában, Szenci Molnár zsoltárának 4. verse.

⁶³ A 38. zsoltár két utolsó, 21–22. strófája.

⁶⁴ Pálffi Márton őszi dicséretének csak az első két sora idézi a zsoltárt, tartalma egészében független tőle.

⁶⁵ Záróének, a 125. zsoltár kezdő verse, Pálffi Márton átírja, nem saját dallamára énekelte.

<i>Dicsőség néked, egy Isten</i>	133	77
<i>E szent napon örvendezzünk</i>	49	138
<i>Esztenők és idők, Úristen</i>	122	65
<i>Gondviselő szent Istenünk</i>	171	42
<i>Hála, hála nagy nevednek</i>	236	42
<i>Halandó lásd, mely hirtelen s reménytelen</i>	281	38
<i>Im, kinyíltak, híva hívnak</i>	70	146
<i>Isten, a roppant egeknek⁶⁶</i>	234	42
<i>Isten, a roppant egeknek⁶⁷</i>	38	42
<i>Isten, aki népedet búban, gyászban nem hagyod⁶⁸</i>	149	75
<i>Istenem a te nevedben</i>	241	42
<i>Jer az Úrnak asztalához</i>	166	42
<i>Jézus, lelkünk nagy királya</i>	107	146
<i>Jöjjetek keresztyének</i>	219	75
<i>Jöjjetek, óh, jöjjetek</i>	235	75
<i>Könyörülj rajtam, Istenem!</i>	302	42
<i>Magasra szállj szívünknek lángja!</i>	261	65
<i>Minden test fű, s minden szépsége</i>	311	65
<i>Mint aranyalma színezüst lapon</i>	316	124
<i>Óh, egyetlen egy Istenség</i>	83	84
<i>Óh Isten, ki a törődött szív keservét jól látod</i>	125	*42
<i>Szent Atyánk, megenyhülést nyert</i>	247	146
<i>Téged várlak én Istenem</i>	105	*42
<i>Uram, szomjan vár megújulást</i>	247	65
<i>Uram, te ki felségesen</i>	246	138
<i>Uram, te templomodba léptem</i>	11	43
<i>Vétkeim halomra gyűlnek</i>	104	*42
<i>Világot bíró Mennyei bíró</i>	217	47

Ballada dallamára született a 242. ének (*Én Uram Isten, befelé nézve*), a *Te vagy a legény tyukodi pajtás* nótájára; ennek hőse, Kucug Balázs, saját korában ismert történelmi személy volt. Szintén a népdalokra írt vallásos énekek, zoltárparafrázisok technikáját alkalmazták Magyarországon az úgynevezett népdal-zsoltárok alkotói a 20. század vége felé.⁶⁹

Szenci Molnárénál is mostohább bánásmód jutott a sajátos unitárius zoltárköltészetnek. Nem költöttek egy vagy két strófás énekeket a reformáció korában, ez a divat is, például mint kezdő és fennálló ének, csupán az 1800-as évektől terjedt el. Bogáti Fazakas Miklós⁷⁰ és Tordai (Thordai) János⁷¹ egyetlen ilyen nyúlfarknyi zoltárt sem költött, láthatjuk, alkotásaikat mégis ilyen ruhába öltöztette az utókor. Pálffy Márton korának öröksége tovább él máig, még Szenci Molnár zoltárainál is csonkábban és kíméletlenül átírva a 16–17. századi énekköltőket.

Bogáti Fazakas Miklós meghagyott zoltárai (inkább zoltárrészletei) 1924 óta.

⁶⁶ Megpróbáltatásra, Pálóczi Horváth Ádám 5-ből 4 strófa.

⁶⁷ Kezdőénekként, Pálóczi Horváth Ádám 5-strófás dicséretének 1. strófája.

⁶⁸ Szabolcska Mihály átírása, 5-ből 4 strófa.

⁶⁹ Kerekes Károly ciszterci apát nevéhez fűződnek az elhallgatott nevű szerzetesek társaságában megverselt zoltárok, ezek javarészt befogadta az 2021-es református énekeskönyv. Vö. *Népdalzsoltárok*, szerk. KERESKES Károly, Eola Könyv-, Művészeti és Zeneműkiadó, Bécs, 1982.

— Jellemző vonásuk föltűnik az egyik baptista kiadványban is, amely megverselte István vértanú megkövezését (ApCsel 7,54–60) a II. Rákóczi György sikertelen lengyelországi hadjárata (1657) idejéből való ballada, a *Megölték a Basa Pistát* dallamára. Hőse valóban történelmi alak volt, vö. *Ethnographia* 83 (1972) 347–357.

⁷⁰ Vö. válogatott kiadását: *Magyar Zsoltár*, kiad. Szentmártoni Szabó Géza, Budapest, 1979.

⁷¹ VARGA Imre, *Thordai János zoltárainak forrásáról és a manierizmusról* = Irodalomtörténeti Közlemények 72 (1968/5), 541–554.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>Az Úrnak mindnyájan hálát adjatok</i>	100	200	3
<i>Bosszúdat, ember, hagyd a jó Istennek</i>	57	274	1
<i>Búmba két szememet az égre emeltem</i>	123	203	2
<i>Én Istenem, én Istenem, elhagyl</i>	[22]	183	1
<i>Igaz Úr Isten, igazra kérlek</i>	17 ⁷²	15	2
<i>Lelkem, de mit búsulsz, bennem igen dúlsz-fúlsz</i>	42	270	1
<i>Rengjen a föld belé, úgy énekeljetek</i>	33 ⁷³	140	3
<i>Szívemben, uram Hogyha előtted</i>	131	203	5
<i>Vedd fel igazságom</i>	43	42	2

Tordai János meghagyott zsoltárai 1924 óta.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>Áldom az én szent Uramat</i>	34	187	3
<i>Bűneimnek mély örvényében ülök</i>	130	205	4
<i>Dicsérjétek az Urat</i>	136	207	4
<i>Igazlító szent Úr Isten</i>	143	210	3
<i>Istennek új énekeket</i>	98 ⁷⁴	17	1
<i>Jó az egyességben, a szép békeességben</i>	132	212	2
<i>Magas mennyégben nagy dicsőségben</i>	123 ⁷⁵	18	1
<i>Te benned, szent Atyám, minden bizodalمام</i>	21	182	4
<i>Úr Isten, kelj fel, kezéd emeld fel</i>	108 ⁷⁶	269	1

Sajnálatos a leépülés a 17. századi állapothoz képest (1602, 1633). Intő példa a püspöki beavatkozás önmagában is, ehhez járul még az a fájdalmas letargia, hogy ebből az állapotból való minden kimozdulási igyekezet kudarcot vallott immár egy évszázada. Adjuk még hozzá, amit nemzetközi normaként szokás emlegetni, hogy újítás és változtatás nélkül a gyülekezeti énekeskönyvek kívánatos élettartama harminc esztendő. Ez azonban elég ritkán teljesülhet, nagyjából egy fél évszázad kell az igényesebb megújításhoz. Párját ritkítja Pálffy Márton énekeskönyvének és álláspontjának egy évszázada meggingathatatlan uralma.

==*=

Amerikai magyar reformátusok énekeskönyvei (1918—1960)

Több amerikai énekeskönyvről kell szólnunk. Lényegében két típusról. A magyarajkú reformátusok között 1947 óta van meg a ma is használatos változat.⁷⁷ Ennek előzményei alkotják a korábbi típust. Ezeket tekintsük át először.

⁷² Bogáti Fazakas parafrázisának 2-3. versszaka, mérsékelten átírva. RPHA 933.

⁷³ Bogáti Fazakas *A nagy bölcs teremtést...* kezdetű 33. zsoltárából az 5-6. versszakot emelte ki Pálffy. RPHA 27. Dallama *Irgalmazz úristen immáron énnékem*. Pálffy csinált belőle pünkösdi éneket.

⁷⁴ Bogáti Fazakas *Istennek új éneket, aki táplál mindeneket...* kezdetű 98. zsoltárából a 2–3. versszak mérsékelt átírása. Az 1749-es énekeskönyvben (406) kevésse átírva hét versszak volt.

⁷⁵ Tordai 123. zsoltárának első versszaka, eredetileg így kezdődött: *Magoss Mennyekben...* Megvan az 1749-es énekeskönyvben is (410), dallama ott is a *Mostan Úristen...* kezdetű éneké.

⁷⁶ *Úr Isten kelj fel, kezéd emeld fel...* Tordai 108. parafrázisa 4. versszakának első két kiragadott sora. Hasonló a 10. zsoltár 12. versének első két sora.

⁷⁷ *Énekeskönyv amerikai magyar re*

Kettő is megjelent egyszerre, még az első világháború idején keletkeztek. A legkorábbi 1917-ben készült, kerekén 300 éneket tartalmaz.⁷⁸ A következő 1918-ban, 374 éneket tartalmaz.⁷⁹ Megjelent egy harmadik is, csaknem három évtizeddel később, kisebb és dallamtalan gyűjtemény, 267 ének szövegét közölte.⁸⁰ Kevésbé jelentős. Ez címében említi, hogy a zsinat által kötelező használatra elrendelt énekeskönyv nyomán készült. Talán a hazai, magyarországi zsinatot érti, vagy pedig az erdélyit. Végül a máig használt amerikai református énekeskönyv a második világháború után született, 1947-ben.

==*==

Horváth Sámuel volt az úttörő, 1917-ben előszót írt a maga szerkesztette új gyűjteményhez, ez hiánypótlásul született, mert elfogytak a hazuról vitt és még az új hazában vásárolható példányok, és késett az egyetemesnek várt óhazai énekeskönyv. Évekkel később Várad, Kassa és Kolozsvár szintén érvel a század eleje óta késésben lévő énekeskönyv miatt keletkezett szükséghelyezettel. Horváth Sámuel kiadásában elől sorakozik kilencvenegy zsoltár, nem a többi ének közé sorolva. Számra ez a legtöbb az e korban szerkesztett és itt tárgyalt énekeskönyvek között, kivéve az 1921-es Baltazár-félt. Templomi énekkarok használatára négyszólamú feldolgozásban adja közre a zsoltárokat. Többféle megoldás váltakozik, bizonytalán a helyi szokáshoz alkalmazkodva. Dallam nélküli, többször teljesen átírt zsoltárok, ad notam megjelöléssel. Vannak kiegyenlített ²/₂-es ütemben közölt dallamúak és ⁴/₄-esek. Végül vannak ritmizált genfi dallammal közöltek, részben egyes sorok módosításával. A felemelt zárlati vezérhangok mellett többször más változtatásokkal is találkozunk. A dallamok közlésére hat a korjellemző szokás, hogy minden áron ütemekbe foglalnak bármely előbbi korból származó zenét.

Meglehetősen tarka a zsoltárok, zsoltárversek válogatása és minősége is. Vannak Szenci Molnárt őrző strófák, vagy legalább sorok, és vannak más dallamra átszabott, teljesen elrugaszkodó átírások, amelyek feláldozzák a megrímelés kedvéért a bibliai tartalmat. Alább látjuk ennek néhány példáját. Horváth Sámuel forrásaira nem utal, arra sem, hogy voltak-e munkatársai.

Vagy dallam nélküliek tehát a következők, vagy a zsoltár száma után van az ad notam megnevezés. Hiába kérdeznénk, hogy ahol nincs sem dallam, sem dallamutalás, hogyan és miként énekelték az ilyen zsoltárokat? Feltételezhetjük, hogy a zsoltár eredeti dallamára.

formátusok használatára. Szerk. az amerikai magyar reformátusok közös Énekeskönyvi Bizottsága. 1. kiad. 1947.

— Példánya: Nagyvárad, EDK 327. Bejegyzése: *Szeretett férjem emlékére öz. Nagy Jánosné (W 23) 1956. nov. 31.* Beleragasztott címke: Zoltan Biro 15311 Fernway Ave. Cleveland, OH 44111-1046. Későbbi tulajdonbélyegző: *Nagyvárad-Olaszi Református Egyház könyvtára.*

— 2. jav. kiad., 1951. Példánya: Ref. Theologiai Könyvtár, Kolozsvár, HT 65.

— 3. kiad. 1960. Bejegyzés: *Ajándék Kanadából.* — Példánya: TtREK 2-3976. Két bélyegző: Calvin Presbyterian Church Kálvin János Magyar Ev. Ref. Egyház Vancouver B. C. J. Hajdu 1205. W. 15th RE 31400 Vancouver B. C.

⁷⁸ *Református Énekes-könyv, Közös Isteni tiszteletre, vasárnapi iskola és alkalmi vallásos összejövetelekre,* Kiad. a Central Publishing House of the Reformed Church, Cleveland, Ohio, [1918]. Előszó: Lorain, Ohio, 1917. december 12.

— Példánya: TtREK 2–50.971. — Másik példánya: TtREK 2–41.820, Baczó Balázs református lelkész pecsétjével és az előzéklapon dedikációval: *Baczó Balázs barátomnak. A messze távolból való megemlékezésemnek e csekély jelét fogadd tőlem baráti szeretettel. Johnstown Pa. U. G. of A. 1920. Május 7. Porzolt Ernő Johnstown Pa. magyar ref. egyház lelkésze.* Lelkész és hitoktató, valamint cserkész vezető volt Székelyudvarhelyen, majd Sárospatakon Baczó Balázs (†1984).

⁷⁹ *Énekeskönyv magyar református hívek használatára,* Kiad. a Keleti Egyházmegye Lelkeszi Köre és a Nyugati Egyházmegye Tanügyi Bizottsága, Bokor Ferenc Nyomdája, New York, 1918.

— Példányok: Sárospataki Tudományos Gyűjtemények, VF. a. 795. és a. 3037. Az első kéziratos bejegyzését lásd a 79. lábjegyzetben.

⁸⁰ *Énekes Könyv amerikai magyar reformátusok használatára,* Összeállítva a zsinat által kötelező használatra megállapított énekes könyv nélkülözhetetlen énekszámából, Összeáll. MONOKY István, B. and R. Printing Company, Cleveland, O. 1944.

— Nem sikerült példányára bukkannom.

Kezdősor	zsoltár	dallam
<i>A mélységből kiált szívem</i>	130	38
<i>A nagy Isten tégedet</i>	20	Erkel
<i>Adjunk hálát az Úr nevének</i>	117	66
	[!118]	
<i>Aki nem jár hitlenek tanácsán</i>	1	119
<i>Az én lelkem szép csendesen</i>	62	24
<i>Az Úr a mi világosságunk</i>	27	46
<i>Dicsérjétek az Urat</i>	136	135
<i>Én Istenem, én erős Istenem</i>	22	[22?]
<i>Én Istenem, ha hozzád esdek</i>	55	143
<i>Énekeljétek új éneket</i>	98	66
<i>Hálát adok Uram neked</i>	111	24
<i>Hallgasd meg igazságomat</i>	17	138
<i>Hallgasd meg Uram kérésem</i>	64	5
<i>Jertek! örvendjünk mindnyájan</i>	95	24
<i>Magamban már elvégezém</i>	39	30
<i>Mit zúgnak úgy és mit háborognak</i>	2	66
<i>Mostan ti hatalmasok</i>	29	135
<i>Nincs Isten, így szól, aki oktalan</i>	14	50
<i>Óh! én uram és én Istenem</i>	7	35
<i>Óh! hallgass meg nagy ínségemben</i>	4	68
<i>Óh! Úr Isten irgalmazz nékem</i>	57	143
<i>Szabadíts meg és tarts meg Uram Isten!</i>	12	[12?]
<i>Szabadíts meg Úr Isten engem</i>	59	46
<i>Te benned bízom Istenem</i>	71	6
<i>Téged atyánk tisztelünk</i>	9	135
<i>Téged Isten tisztelünk</i>	75	135
<i>Tekints meg Uram engemet</i>	86	77
<i>Úr Isten, áldj meg jóvoltodból</i>	67	33
<i>Úr Isten, kész az én szívem</i>	108	30
<i>Úr Isten, küldd reám a te kegyelmed</i>	51	137
<i>Uram én csak te benned bíztam</i>	31	6
<i>Uram ki léssen lakója</i>	15	[15?]
<i>Uram te megvizsgál sz engem</i>	139	30
<i>Uram, te vagy én Istenem</i>	63	42

Folytatásul következzenek a kiegyenlített ritmusú zsoltárok, az 1877-től kb. 1920-ig szokásos félkótás, ²/₂-es ütemekbe foglalt dallamírással.

Kezdősor	zsoltár
<i>Aki a felséges Urnak</i>	91
<i>.Az egek beszélnek</i>	19
<i>Az erős Isten uraknak Ura</i>	50
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77
<i>Az Úr bír ez egész földdel</i>	24
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89
<i>Dicsérlek Uram tégedet</i>	30
<i>E földön ti minden népek</i>	100
<i>Énekeljétek minden népek</i>	96
<i>Hogy a Babiloni vizeknél ültünk</i>	137
<i>Hozzád kiáltok kegyes Uram</i>	28

<i>Kiáltásom halld meg Isten</i>	61
<i>Mindenkoron áldom</i>	34
<i>Az Urat míg engem éltet</i>	
<i>Nosza Istenfélő szent hívek</i>	33
<i>Óh, mily sokan vannak</i>	3
<i>Örülök az én szívemben</i>	122
<i>Úr Isten az én imádságom</i>	5
<i>Várván vártam a felséges Urat</i>	40

Szintén kiegyenlített ritmusú dallammal, de $\frac{4}{4}$ -es ütemekbe foglalva is van az előbbiekhöz mérten egy kisebb csoport.

Kezdősor	zsoltár
<i>Hallgass meg Izráel pásztora</i>	80
<i>Ítéld meg engemet Úr Isten</i>	43
<i>Légy ítélőm, Uram</i>	26
<i>Örvendeztetek Az erős Istennek</i>	81
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25
<i>Tarts meg engemet ó én Istenem</i>	16
<i>Uram te nagy haragodban</i>	6

Még egy megoldás sorakozik az eddigi vegyes közlésmód árnyékában, ez is ütemekbe foglalt, de eredeti genfi ritmusú, bár néhol felemelt hangokkal valamint módosított vagy torzult motívumokkal. Ekkoriban még nem alakult ki a modális hangnemek értékelése és a genfi zsoltárdallamok ehhez ragaszkodó közreadása, ezt nem csak az ütemekbe foglalás mutatja. Vezérhangos módosítások azonban már Maróthi kiadásaiban is vannak. A strófák száma itt szükségtelenül bonyolítaná a kimutatást, mert többször a csillagozatlan strófák kihagyását jelöli, ezekben a Benedek-féle 1806-os valamelyik 1877 előtti kiadásához igazodik, máskor azonban egyéb forrásra támaszkodhat, valamelyik próbakiadásra, vagy már korábban módosított és megkurtított változatot fogad el.

Kezdősor	zsoltár
<i>A Sionnak hegyén, Úr Isten</i>	65
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105
<i>Akik bíznak az Úr Istenben</i>	125
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i>	146 ^v
<i>Áldjad lelkem az Urat és tiszteld</i>	104
<i>Áldjad lelkem, Istenedet ó! áldjad</i>	103
<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135
<i>Az Isten a mi reménységünk</i>	46 ^v
<i>Az oly emberek nyilván boldogok</i>	119
<i>Boldog az ember nyilván</i>	128
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138 ^v
<i>Dicsérvétek most mindnyájan</i>	148 ^v
<i>Hallgasd meg, Uram, kérésem</i>	102
<i>Hallgass, Uram, könyörgésemre</i>	143
<i>Haragodnak nagy voltában</i>	38
<i>Mindenek előtte irgalmasságról</i>	101
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42
<i>Ó, seregeknek Istene</i>	84
<i>Oh, felséges Úr, mi kegyes Istenünk</i>	8 ^v
<i>Óh, mely boldog az oly ember életében</i>	32
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66
<i>Perelj, Uram, perlóimmal</i>	35

<i>Szabadíts meg engem, Úr Isten</i>	140
<i>Szeretem és áldom az Úr Istent</i>	116
<i>Tarts meg engemet, óh, én Istenem</i>	16v
<i>Te benned bízunk eleitől fogva</i>	90v
<i>Te hozzád kiáltok Úr Isten!</i>	141
<i>Úr Isten! felségedet dicsérem</i>	56
<i>Úrnak szolgálai mindnyájan</i>	134

Összhangban van a többféleséggel, hogy jelzi tizenöt zsoltárban a csillagozatlan, kihagyott strófákat az 1877-es magyarországihoz hasonlóan, így:

5., 6.
8., 9., 10.

Csak a következő zsoltárokból található ez a megjelölés. Valószínűleg a többi zsoltár közlése más, későbbi és átdolgozott kiadást követ.

5, 8, 16, 19, 26, 28, 33, 34, 35, 38, 42, 50, 61, 62, 66.

A zsoltárdallamok közlésében az is különbség, hogy csupán a következőket ítéli ütemelőzős, súlytalan kezdetűeknek (láttuk, ez másként van, például 1877 után Debrecenben és Pesten):

32, 34, 40, 56, 84, 90, 101, 140, 141, 146.

Furcsaságokkal is találkozunk. Nem zsoltárdallamra, hanem Kölcsey himnuszának dallamára énekelték az átírt 20. zsoltárt (*Az Úr tégedet meghallgasson*), ugyanerre énekelték az *Isten, áldd meg a magyart* kezdetű kétstrófás dicséretet (229); de ez sem nemzeti imádságunk, csak a legelső sora egyezik, teljesen más tartalmú. Az énekeskönyv nem közli sem a magyar, sem az amerikai himnuszt.

A 16. zsoltárból három strófa maradt, az első és a harmadik változatlanul Szenci Molnáré, a középső strófa néhány sora módosul. Egészében itt sem követi a Sepródi-féle átírást. Külön tanulmány tárgya volna a meghagyott zsoltárok teljes áttekintése. Szemléltetésül következik még néhány példa, hogy lássuk a ragaszkodás és elszakadás vegyülését.

A 150. zsoltár első strófája Szenci Molnáré, a második átköltés, a Sepródi próbaénekesében (1908) találhatóhoz hasonló változat.

2. Hívek ti is zengjetek
Dicsőségét nevének,
Magasztalás zendüljön
Örömeinek csendüljön
Nagy ünnepén e szent helynek!
Hálaadó imánkban
Mondjuk itt ma mindnyájan;
Alleluja az Istennek.

==*=

1918-ban, a Horváth Sámuelé után néhány hónappal, elkészült és megjelent egy másik énekeskönyv is Amerikában.⁸¹ Két egyházmegye bizottsága szerkesztette. Id. Kalassay Sándor esperes, és Dr.

⁸¹ Kiadási adatait lásd fentebb a 77. lábjegyzetben. A Sárospatakon őrzött példány tulajdonbélyegzője a címlapon: Rt. Rev, Dr, Fracis de Vitez 403 Amboy Avenue Perth Amboy, NJ 08682. — Elég kezdetleges és öreges kézírással az előzőeken: *Weg Sandoré Ezen zsoltar Ne talan El talalnam Weszteni remélem hogy az en Bizonyos Fele Baratom*

Nánássy Lajos elnök képviselte a keleti és nyugati egyházmegyét. Horváth Sámuel megoldásától eltérések szép számmal vannak. Kevéssel bővebb a választék, 380 éneket tartalmaz a kötet. De csak 74 zsoltárt, a zsoltárok felénél is kevesebbet.

A beosztást a címlap közli.

E kötet tartalmazza:

1. A használt zsoltárokat.
2. Az istentiszteletet kezdő invokációkat.
3. A dicséreteket a régi énekeskönyvből és új darabokat az erdélyi ref. és a magyarországi ref. egyház egyetemes konventje megbízásából készített próbaénekeskönyvből.
4. Temetési énekeket.
5. Énekeket vasárnapi iskolák és énekkarok használatára.

Elsősorban a genfi zsoltárokat tekintjük át, betűrendes jegyzék nyomán, amelyben ilyen álláspont nyomán sorakoznak a meghagyottak, a gyakorlatra és a megszokásra alapozva, folytatva az 1806-ban bevezetett csillagozás indítékát.

Azon versek s egész énekek is, melyek a közisteni tiszteleten nem igen szoktak énekelteni, mind a zsoltároknál, mind a dicséreteknél kihagyattak.

A kihagyásokat jelöli, a már korábban kialakult módon. Például a 38. zsoltárnál.

2., 3. -----
 5., 6., 7., 8., 9., -----
 10., 11., 12., 13., 14. -----
 16., 17., 18., 19., 20. -----

Vagy a 119. zsoltárnál.

3., 4. -----
 6–37. -----
 39–81. -----

Megtartja a stórfák eredeti számozását a felvett zsoltárookban.

Kezdősor	zsoltár	strófa
<i>A gonosztévőnek dolgán</i>	36	3-ből 2
<i>A ki nem jár hitlenek tanácsán</i>	1	4-ből 3
<i>A kik bíznak az Úr Istenben</i>	125	4-ből 3
<i>A Sionnak hegyén, Úr Isten!</i>	65	9-ből 5
<i>Adjatok hálákat az Úrnak</i>	118	14-ből 5
<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	24-ből 3
<i>Aki a felséges Úrnak</i>	91	8-ből 3
<i>Áldjad lelkem! az Urat és tiszteld</i>	104	18-ből 5
<i>Áldjad lelkem! Uradat, Istenedet</i>	103	11-ből 4
<i>Áldjad, én lelkem az Urat</i>	146	8-ből 4

meg talalna ugy En Nékem Erre a cimre vissza küldene. Alex Wig 751 Corthland St. Perth Amboy W A. – A verzón: Paulo [?] Wig. – A kötet végén: Alex Weg Születtem 1818 Majus 12. Én, Netalán Eltalálnám Wesziteni Ezen Soltart kerem yo Barataimat Sziveskedjenek Wissza Szarmaztatni Perth Amboy – Wigh Pista.

<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135	12-ből 3
<i>Az egek beszélnek</i>	19	7-ből 6
<i>Az én lelkem szép csendesen</i>	62	8-ből 3
<i>Az erős Isten Uraknak Ura</i>	50	9-ből 3
<i>Az Isten a mi reménységünk</i>	46	6-ből 2
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	11-ből 3
<i>Az oly emberek nyilván boldogok</i>	119	88-ből 11
<i>Az Úr bír ez egész földdel</i>	24	5-ből 3
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	3-ből 3
<i>Az Úr Isten az én világosságom</i>	27	7-ből 4
<i>Az Úr széke megáll</i>	97	7-ből 3
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	20-ből 3
<i>Bizonyára jó az Isten</i>	73	14-ből 2
<i>Boldog az ember nyilván</i>	128	4-ből 3
<i>De micsoda az ember életében</i>	144	7-ből 1 ⁸²
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	4-ből 4
<i>Dicsérvétek az Urat</i>	150	3-ből 2
<i>Dicsérlek téged, Úr Isten!</i>	9	20-ből 4
<i>Dicsérlek, Uram! tégedet</i>	30	8-ből 5
<i>E földön ti minden népek!</i>	100	4-ből 3
<i>Ékes dolog dicsérni</i>	92	8-ből 3
<i>Én Istenem, én erős Istenem!</i>	22	16-ből 3
<i>Énekeljétek minden népek!</i>	96	9-ből 2
<i>Énekeljétek új éneket</i>	98	4-ből 2
<i>Hajtsd hozzám, Uram! füledet</i>	86	9-ből 3
<i>Hallgass meg, Uram! kérésem</i>	102	16-ből 6
<i>Hálát adok, Uram! néked</i>	111	6-ből 3
<i>Hallgass én népem az én beszédemre</i>	78	36-ből 2
<i>Hallgassd meg, Izráel pásztor</i>	80	11-ből 3
<i>Haragodnak nagy voltában</i>	38	22-ből 5
<i>Hogy a babilóni vizeknél ültünk</i>	137	5-ből 1
<i>Hozzád kiáltok, kegyes Uram!</i>	28	6-ből 4
<i>Ítéld meg engemet, Úr Isten!</i>	43	4-ből 3
<i>Jertek! örvendjünk mindnyájan</i>	95	7-ből 3
<i>Kiáltásom halld meg, Isten!</i>	61	7-ből 5
<i>Légy ítélőm, Uram!</i>	26	12-ből 5
<i>Magamban elvégezém és mondtam</i>	39	8-ből 5
<i>Miért vetsz minket így el, Úr Isten!</i>	74	22-ből 3
<i>Mindenkoron áldom</i>	34	11-ből 8
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	7-ből 4
<i>No, dicsérvétek mindnyájan</i>	148	5-ből 3
<i>Nosza, istenfélő szent hívek!</i>	33	11-ből 5
<i>Óh, felséges Úr! mi kegyes Istenünk!</i>	8	9-ből 5
<i>Óh, mely boldog</i>	32	6-ből 4
<i>az oly ember életében!</i>		
<i>Óh, mely sokan vagynak</i>	3	4-ből 3
<i>Óh, seregeknek Istene!</i>	84	6-ből 4
<i>Öröködbe, Uram! pogányok jöttök</i>	79	7-ből 3
<i>Örülök az én szívemben</i>	122	3-ből 2
<i>Örvendeztetek Az erős Istennek</i>	81	17-ből 3
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	10-ből 3
<i>Perelj, Uram! perlőimmal</i>	35	13-ből 3
<i>Szeretem és áldom az Úr Istent</i>	116	11-ből 8
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	10-ből 6
<i>Tarts meg engemet, óh, én Istenem!</i>	16	6-ből 3

⁸² Ez a megcsillagozott második strófa, nem az első!

<i>Te benned bízunk eleitől fogva</i>	90	9-ből 9
<i>Te hozzád kiáltok, Úr Isten!</i>	141	11-ből 3
<i>Te hozzád teljes szívből</i>	130	4-ből 4
<i>Úr Isten! áldj meg jóvoltodból</i>	67	3-ből 3
<i>Úr Isten! az én imádságom</i>	5	12-ből 8
<i>Úr Isten, kegyelmezz meg énnékem</i>	51	9-ből 4
<i>Uram! ki léssen lakója</i>	15	5-ből 4
<i>Uram! te megvizsgálász engem</i>	139	14-ből 7
<i>Uram! te nagy haragodban</i>	6	10-ből 3
<i>Úrnak szolgálai mindnyájan!</i>	134	3-ből 3
<i>Várván vártam a felséges Urat</i>	40	8-ből 2

Két kéziratból közli a dallamokat a szerkesztőség, eszerint a kottafejek nagyjából kétszeres nagyságúak a zoltárok egyik felében. Egységes a ⁴/₄-es ütemekbe foglalás. Ütemelőzős (Auftaktos) értelmezésű a zoltárdallamok többsége. Kivéve a következőket.

5, 25, 42, 77, 81, 102, 135, 150.

A római számos zoltárok, ezt követően az alkalmi és úrnapi énekek (1–229) prózaszedéssel készültek, de a temetési, vasárnapi iskolák és énekkarok használatára felvett énekek (230–374) verssedéssel. A *Térj magadhoz drága Sion* (310) felirata: Magyar gályarabok éneke. Szerzőségi adat nincs. Dallama: Régi magyar ének. Ez az ének harminc esztendővel korábban, 1890-ben született. Sem a magyar, sem az amerikai himnusz nincs meg az énekek között. Angolból átvett énekek fordítója hiányzik, pedig *Gyermeklant*, *Hozsánna* vagy hasonló gyűjteményeknél van szerző. A forrás (copyright) több helyen megvan: By permission from the Episcopal Church Hymnal; Courtesy of the “The Parish Choir”; By permission from the Hymnal Book of the Ref. Church in the U. S.

==*=

Amerikai szemlének befejezéseként tekintsük meg a máig használatos 1960-as énekeskönyvet.

Szétszabdalta a történelmi Magyarországot a 20. század. Lehetetlené vált minden együttműködés más országba tartozó bizottságok és szerkesztők között. De volt más oka is a különözésnek, a korhoz és helyhez kötött korlátozás elháríthatatlan volt. Sajnálkozva összegezi ezt a 3. kiadás (1960) előszava.

Még a sokat kifogásolt énekeket sem hagyhattuk ki, mert az első és a második kiadás közötti kisebb változtatás is zavarta idősebb magyar református testvéreinket és egy újabb változtatás még nagyobb zavart okozott volna.

Ismerték Délvidék 1939-es énekeskönyvét is. Figyelembe vehették volna, de ezt a kivándorolt magyarok nem ismerték és nem használták. Kényszerűségből az 1948-as hazai énekeskönyvről is lemondtak a kerületek vezetői, úgy látszik, ennek is csak későbbi kiadását ismerték.

Szerettük volna kihagyni énekeskönyvünkben azokat az énekeket, amelyek az Igeszerűség s hitvallásaink szempontjából kifogásolhatók. Szerettük volna, ha a hívő magyar református kegyesség egy néhány szép énekét még beletehettük volna az énekeskönyvünkbe. Nagyon szerettük volna a Magyarországi Református Egyház 1957-ben [!] kiadott Énekeskönyvéből szerzett tapasztalatokat felhasználni.

Érthető, hogy az 1806-es Benedek-féle kései kiadásai mellett az 1921-es Baltazár-félet meg a próbaénekeseket variálták, igazították szükségletükhöz és a helyi irányzatokhoz a tengeren túli

magyar egyházkerületek. Az újabb kiegészítés forrása főként a *Hozsánna és Hallelujah!* Ezt az is mutatja, hogy az ezekből átvett énekeknel nem hiányzik az énekszerző és a dallamszerző neve. Nincs ilyen sehol az énekeskönyv többi részében. A két 1918-as változat is válogatott zsoltárokkal kezdi az énekeskönyvet. Az 1947 óta ma is használt változat sem a többi énekek közé sorolja, hanem hagyományosan az énekeskönyv elején, egy tömbben közli a zsoltárok majdnem felét. Rövidítve, átdolgozva. Nem jelöli a kihagyásokat.

Forrásai között említi a két 1918-ast és az 1944-est az 1960-ban megjelent harmadik kiadás.⁸³ Változatlan a három kiadás szerkezete. Csak abban tér el a 3. kiadás, hogy újabb előszót is közöl. Alább mindig ezt a 3. kiadást említem és hasonlítom.

Bütösi János (1919–2010) püspök lemondóan úgy összegezte sokrétű tapasztalatait, a régi magyar kolóniák és közösségek felbomlásának, átalakulásának következményét, hogy egyre kevesebben tudnak jól magyarul, anyanyelvük már nem magyar, a magyar nyelvű, vagy legalább kétnyelvű istentiszteletek a közeljövőben fokozatosan eltűnnek.

Lássuk most már az énekeskönyv genfi zsoltárait. A kiadvány elején sorakoznak, A ZSOLTÁROK című tömbben (1–73), mint a megelőző 1947-es és 1951-es kiadásban. Lábjegyzet mutatja, azonos mindhárom kiadás címe. Beosztása, szerkezete és tartalma is az 501 éneknek. Mindegyik zsoltár két számot visel, az énekeskönyvbéli sorszám után nagybetűvel következik a kezdősor, alatta római számmal a genfi zsoltár saját sorszáma. Ez azért szükséges, mert a zsoltárdallamra énekelt (ad notam) dicséretnek az énekeskönyv sorszáma hivatkoznak (1–73), nem az illető zsoltár számára.

Nem hagy meg a 119. zsoltár nyolcvannyolc strófájából csak hatot. Két zsoltárban (5. és 8.) jelöli az eredeti számozást, és a strófák kihagyását. A többiben nem.

4.
6., 7.

Kezdősor	zsoltár	sorszám	strófa
<i>A gonosztévőnek dolgán</i>	36	20	3-ből 2
<i>A Sionnak hegyén Úr Isten!</i>	65	33	9-ből 3
<i>Adjátok hálát az Istennek</i>	105	54	24-ből 3
<i>Aki a felséges Úrnak</i>	91	47	8-ből 3
<i>Aki nem jár hitlenek tanácsán</i>	1	1	4-ből 4
<i>Akik bíznak az Úr Istenben</i>	125	60	4-ből 4
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i>	146	70	8-ből 4
<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135	65	12-ből 4
<i>Az egek beszélnek</i>	19	8	7-ből 7
<i>Az én lelkem szép csendesen</i>	62	32	8-ből 3
<i>Az erős Isten uraknak Ura</i>	50	28	9-ből 2
<i>Az Isten a mi reménységünk</i>	46	26	6-ből 2
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	38	11-ből 4
<i>Az oly emberek nyilván boldogok</i>	119	58	88-ből 6
<i>Az Úr bír az egész földdel</i>	24	11	5-ből 4
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorem</i>	23	10	3-ből 3
<i>Az Urat ti ő szolgáljátok</i>	113	55	5-ből 2
<i>Az Úrnak, [no,] énekeljétek</i>	149	72	5-ből 2
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	45	20-ből 3
<i>Bizonyára jó az Isten</i>	73	36	14-ből 2

⁸³ Sikertelenül próbáltam tájékozódni, hogy megjelent-e változatlan vagy változott lenyomata az új évezredben.

<i>Boldog az ember nyilván</i>	128	61	4-ből 3
<i>Boldog, ki nyomorultat híven</i>	41	24	7-ből 2
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	67	4-ből 4
<i>Dicsérjétek az Urat</i>	150	73	3-ből 2
<i>Dicsérjétek most mindnyájan</i>	148	71	5-ből 2
<i>Dicsérlek, Uram! tégedet</i>	30	15	8-ből 4
<i>Dicsérünk téged Isten!</i>	75	37	6-ből 2
<i>E földön ti minden népek</i>	100	52	4-ből 3
<i>Ékes dolog dicsérni</i>	92	48	8-ből 2
<i>Én Istenem, én erős Istenem!</i>	22	9	16-ből 2
<i>Énekeljétek minden népek</i>	96	50	9-ből 4
<i>Énekeljétek új éneket</i>	98	51	4-ből 2
<i>Hajtsd hozzám, Uram, füledet</i>	86	44	9-ből 4
<i>Hallgass meg Uram kérésem</i>	102	53	16-ből 4
<i>Hallgass én népem az én törvényemre</i>	78	39	36-ből 2
<i>Hallgass meg Izráel pásztora</i>	80	41	11-ből 3
<i>Haragodnak nagy voltában</i>	38	21	22-ből 6
<i>Hogy a babillóni vizeknél ültünk</i>	137	66	5-ből 3
<i>Hozzád kiáltok kegyes Uram!</i>	28	14	6-ből 4
<i>Ímé mily jó és mily nagy gyönyörűség</i>	133	63	3-ből 1
<i>Jertek, örvendjünk mindnyájan</i>	95	49	7-ből 2
<i>Kiáltásom halld meg Isten!</i>	61	31	7-ből 5
<i>Légy ítélőm, Uram!</i>	26	13	12-ből 9
<i>Magamban elvégezém és mondám</i>	39	22	8-ből 2
<i>Mindenkoron áldom</i>	34	18	11-ből 6
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	25	7-ből 5
<i>Mit dicsekedel gonoszságban</i>	52	30	7-ből 2
<i>Nagy az Úr és dicső vagy te mi Istenünk</i>	48	27	6-ből 1
<i>Nosza, Isten féltő szent hívek!</i>	33	17	11-ből 7
<i>Nyissátok meg azért kapuit</i>	118	57	14-ből 4
<i>Óh, Felséges Úr! mi kegyes Istenünk!</i>	8	5	9-ből 6
<i>Óh, mily boldog az oly ember éltebe!</i>	32	16	6-ből 4
<i>Óh, mily sokan vannak</i>	3	2	4-ből 3
<i>Óh, seregeknek Istene!</i>	84	43	6-ből 4
<i>Öröködbe, Uram! pogányok jöttek</i>	79	40	7-ből 2
<i>Örülök az én szívemben</i>	122	59	3-ből 2
<i>Örvendezzetek Az erős Istennek</i>	81	42	17-ből 3
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	34	10-ből 4
<i>Perelj Uram perlőimmal</i>	35	19	13-ből 3
<i>Szeretem és áldom az Úr Istent</i>	116	56	11-ből 6
<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	12	10-ből 6
<i>Tarts meg engemet, óh, én Istenem!</i>	16	7	6-ből 4
<i>Te benned bízunk eleitől fogva</i>	90	46	9-ből 4
<i>Te hozzád teljes szívből</i>	130	62	4-ből 4
<i>Tehozzád kiáltok Úr Isten</i>	141	69	11-ből 3
<i>Úr Isten az én imádságom</i>	5	3	12-ből 5
<i>Úr Isten kegyelmezz meg én nékem</i>	51	29	9-ből 2
<i>Úr Isten, áldj meg jóvoltodból</i>	67	35	3-ből 3
<i>Uram, ki léssen lakója</i>	15	6	5-ből 5
<i>Uram! te nagy haragodban</i>	6	4	10-ből 5
<i>Uram, te megvizsgálász engem</i>	139	68	14-ből 4
<i>Úrnak szolgál mindnyájan</i>	134	64	3-ből 3

A 16. zsoltár meghagyott négy strófája Szenci Molnáré, nem cserélik például a Seprődinél található átdolgozásra.

Akár 1918-ban, vegyülnek 1960-ban is a megoldások. 1918-as előzményeinél nagyobb mértéktartás nyilvánul meg ebben a későbbi kiadásban, de az előszóban kimondott kötöttséggel, a meghatározó idős generáció (az első kivándorlók és utódaik) ragaszkodása a korábbi megszokáshoz általában kevésbé rapszódikus megoldásként érvényesül.

Megnevezi előszavában ez a szerkesztmény a létrehozó egyházi szervezeteket és bizottsági tagokat. Láttuk, ez ritka szokás. Az is, hogy elsorolják a forrásként használt énekeskönyveket. Ezek között nincs régi, de Délvidék 1939-es és Magyarország 1948-as kiadása hasznosította a korábbiakat, az utóbbit azonban 1947-ben még nem ismerhették, csak később, de akkor már nem vállalhatták a módosítást.

Újat alkotott valamelyik átíró a 118. zsoltár (*Adjatok hálákat az Úrnak*) 9–13. strófájából, elhagyta Szenci Molnár első strófájának mintegy visszatérésként (refrén) tekinthető és csillagozott 14. strófáját. A lezárás, a 13. strófa két utolsó sora eredetileg zsoltárköltőknél nem kerüli el a Biblia szövegét, az oltárt és az ószövetségi áldozatot. Átírta ezt az 1948-as és a 2021-es énekeskönyv úgy, hogy törölte a 13. strófa második felét meg a 14. strófa első négy sorát, és az elhagyott sorok helyére iktatta a 14. strófa befejező sorait. Ezzel a megoldással eltűnt az oltár és vele az ünnepszenteléskor bemutatott áldozat. Mert ilyen nálunk nincs.

Szenci Molnár Albert szerint egészen más ez a két vitatott sor.

A feláldozandó ökröket
Kössék az oltár szarvára.

Elfogadhatatlannak vélte ezt az amerikai reformátusság, módosított. Spirituális értelmezést találunk a kritikus sorok helyén. Ez még így is valamivel közelebb van az eredetihez, mint az új magyar énekeskönyvünk (2021) örökölt megoldása. Amerikában ezt éneklük:

Lelki áldozat-tételteket
Hozzátok fel az oltárra.

Hatból egyetlen strófára rövidült a 48. zsoltár is. Egyedül ez versszedéssel található. Kevés köze van a zsoltárhoz az átírásnak a *templom* és *palota* szó kivételével, de elhagyva, hogy a Sion hegyéről és Isten szent városáról van szó. Szenci Molnártól és a Bibliából csupán a kezdő néhány szó való. Éneknek összeírt valaki három páros rímet. A zsoltár saját dallama helyett a 119-re éneklük. Átvétel ez is, szó szerint, Baltazár 1921-es énekeskönyvéből.

Nagy az Úr és dicső vagy te mi Istenünk
Hazánk oltalmáért téged dicsőítünk.
A te kegyelmedről elmélkedünk szüntelen,
Paloták otthonán, templomodnak mélyiben,
E föld határait betölti dicséreted,
Igazsággal teljes jobbodat felemeled.

A 150. zsoltár első verse Szenci Molnáré, a második azonban a Seprődi-féléhez eléggé hasonlóan rímelgető átírás. Megegyezik a Baltazár-féle énekeskönyvvel. 1918-ban is ezt választotta a Kalassay-Nánássy-féle kiadás.

2. Az Urat szívetekből

És teljes lelketekből
Mindnyájan dicsérjétek,
Vígán énekeljétek
Az Úrnak nevét hirdetvén;
És minden lelkes állat
Dicsérje a nagy Urat:
Dicsőség Istennek! Ámen.

==*=

Felvidék útja (1925—1952)

Áttekintésünk lezárásául kínálkozik Felvidék paradigmaváltásának summázása. Párját ritkítja a tárgyalt énekeskönyvek sorában. Erdély és Királyhágómellék kerületével egy időben alkotott énekeskönyvet Felvidék. Három évtizeddel később lemondott róla, átvette a magyarországi 1948-as énekeskönyvet. Ekkora váltást nem vállalt egyetlen másik egyházkerület sem. Még talán Magyarországon sem volt ekkora lépés a Baltazár-féle 1921-es énekeskönyv után az 1948-as bevezetése. Először lássuk az egy évszázadnál is hosszabb ideig használt énekeskönyv jellemzőit .

Politikai döntések előbb az egyházvidéket elszakították az anyaországtól, a kitelepítések után a Csehszlovák Köztársasághoz tartozott, nem a Tiszáninneri Református Egyházkerülethez. A kiadást zsinatuk rendelte el 1923-ban.⁸⁴ Két év múlva kelt előszava: Rimaszombat, 1925. május 1. Egyetemes konventi elnökként írta alá püspökük, Pálóczi Czinke István, aki később magyarosította Szenci Molnár Albert teljes zsoltárkönyvét kora felfogása szerint, tehát teljesen átírta. Utasítást idéz, hogy

a soha nem énekelt zsoltárok, valamint a selejtesebb dicséreték kihagyassanak, helyettök felvételre alkalmas új zsoltárfordítások [...] vétessenek fel.

Előszavában arra is utal, hogy a selejtesebb énekek sorában a *Hozsánna* énekek félretételére is törekszik, nem barátja az ébredési mozgalomnak. Régi énekeskönyvnek nevezi forrását, a néhány évvel korábban még nyomtatott 1806-os Benedek-félet, nyilván az 1877 utáni kiadásokat. Utal a Fejes István próbaüzeteire is. Szemlénkben láttuk, mennyi zsoltár maradt más kerületek és felekezetek énekeskönyvében. Itt hatvannégy zsoltárt találunk. Kiegyenlített ritmussal, ²/₂-es ütemben. Táblázatunkban az ad notam dallam számának * jelölése mutatja, melyik zsoltárt nem saját dallamára énekelték. Versszedéssel, nem prózaként sorakozik minden ének, akkoriban ezt csak Fejes István első próbaénekesében (1903), majd Seprődi Jánoséban (1908) találjuk. A kihagyások tekintettel vannak a csillagozásra, alkalmazkodva hagytak meg több-kevesebb strófát. A különböző mértékű átdolgozások miatt kő kövön nem maradt Szenci Molnár sok zsoltárából. Közülük kettő (a 124. és a 137.) hosszabb az eredetnél, mert toldalékolt az újraíró. Némelyik mintha versengene az unitárius átírás radikalizmusával.

Kezdősor	zsoltár	strófa
<i>A gonosztévőnek dolgán</i>	36	3-ból 3
<i>A Sionnak hegyén Úristen</i>	65	8-ból 6

⁸⁴ *Énekeskönyv a Csehszlovák Köztársasági magyar reformátusok használatára*, A zsinat által elrendelt kiadás, nyomtatott a Kálvin Nyomdában, Beregszász, 1925.

— Példánya: TtREK B 3677, keltezetlen tulajdonosi bejegyzéssel: *Szabó Antal 3 éves ref. theológus Losonc*. Bélyegző: Szabó Antal r. theol. A Losoncon született református esperes-lelkész (1915–2004) később Léván, Munkácson és több más gyülekezetben működött, püspökhelyettes és Prágában teológiai docens volt, később Pozsonyban élt.

<i>Adjatok hálát az Istennek</i>	105	24-ből 4
<i>Aki a felséges Úrnak</i>	91	8-ből 4
<i>Aki nem jár hitlenek tanácsán</i>	1	4-ből 3
<i>Akik bíznak az Úristenben</i>	125	4-ből 3
<i>Áldás az Úr nevére</i>	150	3-ből 2
<i>Áldjad én lelkem az Urat</i>	146	8-ből 8
<i>Áldjad lelkem az Urat és tiszteld</i>	104	18-ből 5
<i>Áldjad lelkem Uradat Istenedet</i>	103	11-ből 5
<i>Áldjátok az Úr nevét</i>	135	12-ből 4
<i>Az egek beszélnek</i>	19	7-ből 5
<i>Az én lelkem szép csendesen *24</i>	62	8-ből 3
<i>Az erős Isten uraknak Ura</i>	50	9-ből 4
<i>Az Isten a mi reménységünk</i>	46	6-ből 3
<i>Az Istenhez az én szómat</i>	77	11-ből 4
<i>Az oly emberek nyilván boldogok</i>	119	88-ből 4
<i>Az Úr bír ez egész földdel</i>	24	5-ből 3
<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>	23	3-ből 3
<i>Az Úrnak irgalmát örökké éneklek</i>	89	20-ből 4
<i>Boldog az ember nyilván</i>	128	4-ből 3
<i>Dicsér téged teljes szívem</i>	138	4-ből 4
<i>Dicsérlek téged Úristen</i>	9	20-ből 5
<i>Dicsérlek, Uram, tégedet</i>	30	8-ből 5
<i>Dicsérünk téged Isten</i>	75	6-ből 3
<i>E földön ti minden népek * 134</i>	100	48-ből 4
<i>Ékes dolog dicsérni</i>	92	8-ből 4
<i>Énekeljétek minden népek</i>	96	9-ből 4
<i>Ha te nem lettél volna mivelünk * ?</i>	124	4-ből 5!
<i>Hálát adok, Uram, néked</i>	111	6-ből 4
<i>Hallgasd meg, Uram, kérésem</i>	102	16-ből 5
<i>Hallgass meg Izráel pásztora</i>	80	11-ből 4
<i>Haragodnak nagy voltában</i>	38	22-ből 6
<i>Hogy a babilóni vizeknél ültünk</i>	137	5-ből 6!
<i>Hozzád kiáltok kegyes Uram</i>	28	6-ből 4
<i>Kiáltásom halld meg Isten</i>	61	7-ből 4
<i>Légy ítélőm, Uram</i>	26	12-ből 6
<i>Magasztaljátok mindnyájan</i>	148	5-ből 3
<i>Miért zúgnak úgy a pogányok * 46</i>	2	7-ből 3
<i>Mindenkoron áldom</i>	34	11-ből 8
<i>Minket Úristen elhagyál</i>	60	7-ből 3
<i>Mint a szép híves patakra</i>	42	7-ből 5
<i>Nosza, Istenfélő szent hívek</i>	33	11-ből 6
<i>Óh, Felséges Úr! mi kegyes Istenünk</i>	8	9-ből 6
<i>Óh, mely boldog az oly ember éltebe</i>	32	6-ből 4
<i>Óh, mily sokan vannak</i>	3	4-ből 3
<i>Óh, seregeknek Istene</i>	84	6-ből 5
<i>Óh, Uram, te ösmersz engem * 30</i>	139	14-ből 6
<i>Öröködbe Uram! pogányok jöttek</i>	79	7-ből 6
<i>Örvendezzettek az erős Istennek</i>	81	18-ből 3
<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>	66	10-ből 3
<i>Perelj Uram! perlőimmal</i>	35	13-ből 3
<i>Szeretem és áldom az Úristent * [74]</i>	116	11-ből 5
<i>Szívem, úgy örül magába</i>	122	3-ből 2

<i>Szívemet hozzád emelem</i>	25	10-ből 6
<i>Tarts meg engemet ó én Istenem</i>	16	6-ből 4
<i>Te hozzád kiáltok Úristen</i>	141	11-ből 4
<i>Tebenned bízunk eleitől fogva</i>	90	9-ből 6
<i>Tehozzád teljes szívből</i>	130	4-ből 4
<i>Uram, te szent haragodban</i>	6	10-ből 4
<i>Uram, tekints meg engemet * 77</i>	86	9-ből 5
<i>Úristen, áldj meg jóvoltodból * 33</i>	67	3-ből 3
<i>Úristen, az én imádságom</i>	5	12-ből 7
<i>Úrnak szolgálói mindnyájan</i>	134	3-ből 3

Szemléletes példa Pálóczi Czinke törekvésére és költői habitusára a 9-strófás *Miatyánk* parafrázis (98), következzen itt a kezdőstrófa. Folytatásul a záróstrófa, amelyik imádság volna, mégsem zárul doxológiával és ámennel.

*Miatyánk, ím feléd fordul
A madár is a bokorbul,
Neved reszket a virágon
Így kezdődik imádságom:
Atyánk, ki vagy a mennyekben,
Könyörgésem zárd szívedbe.*

— — —
*Szabadíts meg a gonosztól,
Óvd szívünket minden rossztól,
Rajtam erőt, amíg élek
Ne vegyen a gonosz lélek!
S ha valamely bűnre unszol:
Szabadíts meg a gonosztól!*

A három strófára redukált 16. zsoltár első sorától kezdve átírás.

*Óh, tarts meg engem, édes Istenem!
Mert bizodalma csak te vagy szívemnek;
Azért te rólad azt vallom híven:
Én Uram vagy te és örvendek te benned
E kívül nem kérkedhetem egyébbel
És néked nem szolgálhatok semmivel.*

Hasonlítsuk össze az 1938-ban kiadott változattal, amely helyenként még hangzatosabb, néha Szenci Molnárra is hasonlít.

*Óh, tarts meg engem, tarts meg, Istenem!
Mert te benned van minden reménységem,
Én Uram vagy! Ezt vallom szüntelen,
A legfőbb jóm a földön és az égen,
Üdvösségem senki mástól nem várom,
Szívem lángot sohse gyújt más oltáron.*

A 150. zsoltár ugyanazon átírat, mint a Seprődi próbaénekesében.

*Áldás az Úr nevére,
Ő szent voltát dicsérje
Fenn a mennyek országa,*

Hol tündöklük jósága,
S a hol lakik dicsőségben.
Hatalma a hol fénylik,
Mind a világ végéig
Dicsérje az Istent minden!

2. Hívek ti is zengjétek
Dicsőségét nevének!
Orgonaszó zendüljön
Örömének csendüljön
Nagy ünnepén e szent helynek!
Hálaadó imában
Mondjuk itt ma mindnyájan:
Alleluja az Istennek!

Van ennek a zsoltárnak is későbbi átírata, 1938-ból.

Ki országol odafent,
Dicsérjétek az Istent,
Szent házában áldjátok,
Hogy lehajlik hozzátok
Hatalma nagy erejében
Dicsőséges tetteit,
Miket értünk véghez vitt,
Dicsóítsék földön, égen!

2. Örvendező lélekkel,
Orgonával, énekkel,
Mind az Urat áldjátok,
Néki szóljon hárfátok,
Szívetek is énekeljen,
Valamennyi hű lélek
Hódoljon nagy nevének,
Alleluja! Ámen! Ámen!

Tudjuk gályarabjaink emlékirataiból, melyik zsoltárokat énekelték legtöbbit. Természetesen fejből. Ezek közül például a 88. (*Úr Isten, én idvességem*) ma is ismeretlen, soha sem éneklük, ünnepi évfordulókon sem hangzik el. Felvidék korábbi énekeskönyvéből is hiányzik. Helyettesítésül — bár a 124. zsoltár egyetlen csillagot sem kapott —, átírja, és az átírt zsoltár sorszama alatt Pálóczi Czinke alcímet közölt: *Gályarabok éneke*. Vajon honnan ered ez a parafrázis? Többet tudunk meg 1938-ban. Nem Szenci Molnárt követte, de nem is a zsoltár dallamára írt. Mást közölt. Ez a másik változat is megkapta a minősítést, dallamának megnevezésével. *Gályarab lelkészek éneke. Magyar dallama a felvidéki reformátusok énekesében*. Talán valamelyik Kassán vagy Lőcsén megjelent énekeskönyvre céloz. Hozzáteszi: *Az „Örül mi szívünk” magyar dallamára, az 1582. évből*. Bornemisza énekeskönyve⁸⁵ nem közölt dallamot, csak utalásokat. Itt éppen egyik régi magyar Mária-cantilenát nevezi meg, *Nótája: O gloriosa et speciosa*. Ez a dallam csak később, a *Canthus catholici* (1651) nyomán a Debrecenben és Kolozsvárott kiadott énekeskönyvekben jelent meg a 18. században.⁸⁶ Azonban Szegedi Gergelynek (az ő szerzőségéről nem tud) a 122. zsoltárból írt eme énekét már a Komjáti graduál is közölte 1574-ben. A bevezetőben szintén megjegyzi Pálóczi Czinke, hogy *A 75. és 76. dics.*⁸⁷ *Bornemisza Péter énekeséből való, 1582-ből*. Valamint *A 130.*

⁸⁵ RMNy 513, 122.

⁸⁶ RMDT I. 130.

⁸⁷ *Ím bėjöttünk nagy örömmel* Debrecen, 1590, RPHA 329, és *Örül mi szívünk* RPHA 1160.

134. dics. a régi Énekes 1654-iki kiadásából való.⁸⁸ Valamelyik Lőcsén vagy Kassán megjelent énekeskönyvre célozhat itt is a szerkesztő püspök. Énekeink mai feldolgozottsági szintjén e néhány adat közül nincs olyan, amelyik megállja a helyét, de tartalmaztak már a 19. században megjelent kézikönyvek is megbízhatóbb adatokat.

A bibliai tartalom sugallására nem gondolhatunk, mert a megnevezett 124. zsoltár végén a madarász kelepcéjéből (feltört kalitkájából) szabaduló madárkáról van szó, a Biblia sem előbb, sem az egész zsoltárban sehol nem említi gályát. 1925-ben viszont így szól a záróstrófa (szerzője 1938-ban újra közölte):

Nem tehettek semmit te ellened,
Tudtuk: gályánkat te vezéreled,
Segítségünk volt a te szent neved.

Még egyszer, másik ének, a 186. dicséret (*Térj magadhoz drága Sion*) fölött is föltűnik a *Gályarabok éneke* felirat. A romantikus hangvétellű ének utánérzés, a műkuruc idők terméke, 1890-ben készült, nem énekelhették az 1670-es években.

Néhány dicséret kimaradt; ilyesmi többnyire szerkesztési kényszerből történt (politikai nyomásra, akár az állami cenzor miatt, akár óvatosságból), ritkábban lehet közönséges szerkesztési és nyomtatási hiba. A vasárnapi énekek között nincs 93–97. számú, a 92. után 98. következik (a már idézett Miatyánk-parafrázis). Az egyik tulajdonos, Szabó Antal esperes-lelkész ezt is, egyes szerzőségi adatokat is helyesbített saját példányában.⁸⁹ Felvidék Szenci Molnár zsoltár-könyvének a közben lemondott Pálóczi Czinke István-féle átdolgozását 1938 után nem őrizte meg, nem építette be saját énekeskönyvébe.⁹⁰ Gyökeresen más megoldást választott, amikor már ezt elszakított állapotában, és a kitelepítések után megtehetette.

==*==

Felvidék, a határon túli egyházkerületek közül egyedül, 1952-ben honosította az 1948-as magyarországi énekeskönyvet.⁹¹ Megtette, amit sajnáltak, de részben sem vállalhattak a református amerikai magyarok. De nem vállalta ezt akkor még Várad sem, és végleg megmaradt különszakadt vonalánál Kolozsvár. Azaz egyedül a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház szakított saját korábbi kihagyásos változatával (1925). Az átvett 1948-as énekeskönyvön alig módosított. Az arab sorszámokhoz hozzáadott római számmal jelöl minden zsoltárt. Közli a szlovák himnuszt Kölcsey himnusza helyett. Elhagyja a 10. és 74. zsoltárt, de megvan az utóbbi dallama a függelékben. Egyet sem töröl a 119. zsoltár 88 verséből.

==*==

⁸⁸ *Te néked, Uram, hálát adok* RMNY 2532, Lőcse, 1654.

Magasztallak én téged. Kohlrose 1535, ford. Miskolczi Csulyak István 1610.

⁸⁹ Például egyetlen ének után következik történeti utalás (*Győzhetetlen én köszálom*): „Zrinyi imádsága”. A kéziratos helyesbítés: „I. Rákóczi”.

⁹⁰ *A zsoltárok. Szenci Molnár nyomdokain a Szentírásból*, átdolgozta PÁLÓCZI CZINKE István volt felvidéki református püspök, Fekete Pál és Társai Felsőmagyarországi Nyomdavállalat, Miskolc, [1938].

Előszava Kelt Miskolcon, a felvidéki magyarok szabadulásának napján, 1938. év november hó 11-én.

— TtREK E 2407. Dedikált példánya: *Dr. Révész Imre kedves öcsémnek a legigazabb szeretettel Pálóczi Czinke István.*

⁹¹ *Énekeskönyv magyar református keresztyének számára*, Tranoscius–Liptovský Mikuláš, Az egyházi könyvkiadó vállalat, Bratislava, 1952. Előszava kelt Kassán, 1952. Reformáció napján.

— Példánya: TtREK B 5016, ajándékozási bejegyzéssel: *A debreceni könyvtárnak, Rimaszombat 1954. 6. 1. Varga Imre püspök.*

Kálvinista örökség?

Soha nem folyt hazánk reformátussága körében valamennyi genfi zsoltár sorban és végig eléneklése, mint Genfben. Erre az éneklési rendre nem hivatkoztak, semmi jele, hogy teológusok és lelkészek ismerték 2003 előtt, amikor megjelent Bólya kiadásában.⁹² Szenci Molnár zsoltárkönyvét azonban többnyire egészében tanulták, tanították. Ismerték mind a 150 zsoltárt a református iskolarendszernek köszönhetően. Többségben voltak sokáig a zsoltárt mindig éneklő, bár nem valamennyi zsoltárt éneklő gyülekezetek. Kialakult, általában és helyileg, egyes zsoltárok alkalomhoz kötődése, és bizonyos zsoltárok feltűnő kedveltsége. Elősegítette ezt, hogy a címlap visszáján már sorakoztak az alkalmakhoz rendelések, például betegségkor, gyógyulás után „alkalmas” zsoltárok sorszáma, mintegy 70 a 150-ból. Szólt a zsoltár otthon is, mezőn is, köznapon is, nem csak vasárnap és templomban. Gyermekkori emlékem, hogy éneket hozott a szél a határból, a szántóról. Az eke mögött nem káromkodott a gazda, hanem zsoltározott. Este a faluba visszatérő legény a kéverakás tetején nem Julcsáról énekel, hanem a Seregek Uráról.

Reformátusságunk viszont soha nem volt olyan kizárólagosan kálvinista, amilyenek a romantikus népszerűsítések lefestik. Attól sem alakult kálvinistábbá, hogy Calvin nevét viseli Amerikában az egyik egyházkerület. Elhalványult időnként, hogy helvét hitvallásúak vagyunk. Soká őriztük és gyakoroltuk saját hagyományunkat. Szertartásunkban helyet kapott kétszáz évig a középkori latin örökség folytatása, a hazai megmagyarosodott gregorián. Hasonló nem létezett Európa helvét hitvallású felekezeteiben. Ez a hazai óprotestáns liturgia kiegészült a reformáció korának istenes énekeivel, a régi zsoltári énekekkel, parafrázisokkal. Ezek éneklését a túlzó puritán törekvések sem tudták megszüntetni, nem érhatték el a genfi zsoltárok kizárólagos templomi használatát. Másban is kizökkentette a puritán igyekezet a szertartási menetrendet. Gyakorlat volt a Biblia folyamatos olvasása, és például Debrecenben végig elpredikálása, néhány évenként újrakezdve. Puritánjaink viszont alkalmi textusválasztás gyakorlatát képviselték, ez azóta is megmaradt, és kedvelték a rögtönzést, minden kötött szertartási imádság és elem helyett. Elleneztek a megmagyarosodott latin liturgia folytatását. Olyan is volt, aki a passió éneklését megtagadta, nem szólva a későbbi tiltásokról és büntetésekről, amelyek lassan kiirtották a liturgikus örökséget. Szerették volna egyes puritánok mellőzni templomainkban a régi magyar istenes énekeket is. A Huszár Gál-korabeli örökség így 1800 tájától, a folyamatos eltiltások százada után, csaknem teljesen kiveszett, az énekeskönyvben megmaradt apró zárványok kivételével, ezeknek viszont tovatűnt a liturgikus beágyazódása. Később fokozatosan vagy kizárólagosan érvényesültek a racionalista nézetek, szokások. Ez volt igazán káros a zsoltárok éneklésére. Örökítették a megcsonkított, kiselejtezett, átírt zsoltárok, az énekeskönyvek kihagyásos zsoltártömbjei. Kálvin és kora, meg a hazai reformáció első évszázadai gyakorlatához képest ezek győzedelmeskedtek.

Vidékenként eltért, hogy melyek voltak a legkedveltebb vagy meg nem kérdőjelezett zsoltárok, és hagyományosan mikor melyiket vélték elhagyhatatlannak. Ezek összegyűjtése sem történt meg, amikor még lehetett volna, míg még nem hanyatlott egyre jobban a zsoltározás. Többé nincs módunk a pótlására. Még az ezredfordulón is emlegettek falusi történeteket, lakodalmak éjfél utáni idejéről, mikor falatozás és borozás közben pajzán nóták megszólaltak, akkor az öregek összeültek, és végig elénekeltek a 119. zsoltárt valamennyi versével. Természetesen fejből. Gályarabjaink ugyanígy énekeltek sötétben és tömlőcben, nem volt kivetítés.

És ma? A minden-vasárnapos gyakorlatban folytatódik a kihagyásos énekeskönyv kihagyásos használata. Néhány választott vers, vagy elég gyakran csak a legelső éneklése.

==*==

⁹² *Psalterium Ungaricum, Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamára*, Közreadja BÓLYA József, Magyarországi Református Egyház Zsinata, Budapest 2003.

Szenci Molnár zsolttárákölteszetének jellemzője, hogy a bibliai tartalom teljes megverselésére törekszik, és semmi mást nem ad hozzá, például a görög mitológiából való motívumokat. Amennyire ez lehetséges a dallam és strófászerkezet adottságai, inkább kötöttségei közepette, követi a magyar bibliai szóhasználatot. Sok évtizeden át mérséklődött vagy teljesen eltűnt a zsolttárákölteszet efféle célja. Az átdolgozóknál rendre mást tapasztalunk. A cél többször tetszetős, minél hangulatosabb rímelés, valamely részlet kiemelése, ritkábban adalékolás, hozzáköltés.

Jézus Krisztus és tanítványai ugyan miért elégedtek meg azzal, hogy zsolttárákat mondjanak, amint éjjeli menedékbe vonultak az ősi olajfákkal benőtt hegyoldalra? Nem divatos folklórt énekeltek évente Jeruzsálembé zarándokolva sem. Átszötte életüket az a szellemisség, ami megnyilvánul a zsolttárák változatos világában. Nem strófikus európai versformák módjára megrímelve, és nem az önállósult melódiák vagy ritmusképletek szerint. Imádkozásuk a bibliai szövegek ünnepélyes templomi olvasásának valamilyen módját folytatta. Ezt a gyakorlatot sokban átvette a latin liturgia. Elmúltak azonban a bibliai idők. Európában a mértékes vers, a rímes és strófás alkotás vált normává a középkor végére. Ünnepélyes istentiszteleti megoldásul ezt választotta a reformáció kora a latin liturgia és a liturgikus énekek helyett, a helvét hitvallásuk szintén, ebből következett a strófikus-rímes zsolttárázás. Kiemelkedő gyümölcse a változatos százötven genfi zsolttár.

Új énekeskönyvünk értékes megoldása, hogy a parafrázisok, zsolttárdicséreteket tömbjét helyezte a genfi zsolttárák után. Huszár Gál korától kezdve, Batizi, Nagybáncsai, Szegedi Gergely, Sztárai, Tordai Benedek, Tinódi és társaik énekeit. Egy tömbben sorakoztak hajdan, 1560-ban vagy 1582-ban, *A Psalmusokból való Isteni Diczéreték* címszóval. 1948-ban ezek nem mindig ünnepek, inkább különféle címek alá voltak beosztva, másodlagosan, a mutatóban rejtették el, hogy melyik ének a Biblia melyik zsolttárára épül. Ezeknek a parafrázisoknak, zsolttári énekeknek az együttes áttekintése más feldolgozási módot követel, mint Szenci Molnár Albert zsolttárákölteszete, itt és most erről le kell mondanunk. Kihagyások és átírások jócskán vannak a régi magyar istenes énekekben is.

Új énekeskönyvünkkel a kezében hasonlíthatja az itt közölt zsolttármutatókat bárki, akit igazán érdekelnek a zsolttárák, és eltűnődhet azon, hogy a meghagyott zsolttárák köre melyekre terjed ki, és melyek a szinte mindenütt kihagyottak. Ugyanakkor föltűnnek egyes énekeskönyvekben általában elhagyott zsolttárák is, amelyeket némelykor a meghagyottak közé számláltak eltérő megítélés következtében. Az ingadozó és vegyes megítélések arra is vonatkoznak, hogy hol hagyták meg Szenci Molnár eredetijét, hol írták át ugyanazt, hol hagytak el belőle több, hol meg kevesebb strófát. Beszélhetünk-e mindezek következtében reformátusnak nevezett felfogásról? Akár igen, akár nem, miként remélhetjük, hogy a sokféleség közös nevezőre hozható, és az 1908 óta emlegetett egységes református énekeskönyv megszületik? Aligha könnyebb azt az utat választanunk, hogy megegyezünk egy szűkebb körű törzsanyagban, amely mindenütt ugyanaz, és vállaljuk, hogy ehhez mindenki (kerület, terület vagy akár felekezet) hozzáteszi a saját speciális anyagát.

A továbbiakban fordítsuk figyelmünket arra, mimódon születhetnek meg az énekeskönyvek mai világunkban? Ez is hitvallási, egyben egyházkormányzati kérdés.

==*=

Szerkesztő, kiadó és az egyházi vezetés intézkedése nélkül nem jöhet létre sem javított, sem új énekeskönyv. Zsinatpresbiteri elvű a mi egyházunk vezetése, de sajátos helyzet alakulhat ki, mikor szükség van döntésre, valamint megfelelő munkatársi közösség, felelős bizottság alakítására és törvényesítésére. Nem szólva arról, hogy számolnunk kell a környező társadalomba illeszkedéssel. Az európai protestáns egyházak működése nem egységes, érvényesül a történelmi és nemzeti eltérések gyakorlata. Episzkopális vonások ismételten feltűnnek. Régóta csupán református püspökről tudunk, hazánkban végleg eltűnt a szuperintendens elnevezés, tisztség, meg a

szuperintendencia elnevezés, ez lappangó ellentmondást jelez.⁹³ Európai protestáns felekezeteknél nem mindenütt van így. Továbbá gátolhatja a majdnem kizárólagos területi képviselet a bizottságok hozzáértő és minőségi működését, viszályokat teremthet, a jobb helyett a több győzhet. Lehetnek képtelenek bizottsági munkálkodásra egyébként jártas és alkalmas lelkészek, tanárok, mert magánakvaló, összeférhetetlen alkatúak. Lehet a munkálatok eredménye vagy összezapott, erőltetett, vagy túlon túl elhúzódhat.

Nem volt egy szinten a történetileg kialakult régi énekeskönyvekkel az 1921-es, Baltazár-féle, kényszerhelyzetben zárt le fél évszázadon át tébláboló folyamatot. Mára eljött az ideje, hogy erről ne csupán Csomasz Tóth Kálmán jogos észrevételeit idézzessük. Hiányosságai és kétséges módosításai ellenére 1921-ben meghagyta a genfi zsolttárok tömbjét az énekeskönyv elején Baltazár Dezső püspök és a háromtagú bizottság, nem úgy, mint egy sor kihagyásos református változat, amelyekben harmadannyi vagy félannyi a zsolttár. Feltűnő az elkanyarodó út Erdélyben 1837-től 1997-ig. Nem csupán megrostálta és megfélítette, hanem eltávolította a genfi zsolttárokat az énekeskönyv elejéről. Ez az egyik véglet. Eközben a 19. századi felfogással szakítva visszatért Kálvin korához Délvidék.

Tudniillik majdnem két évtizeddel 1921 után elkészült Délvidék énekeskönyve, alig harminc évvel később ennek erényeiről lemondott a kiadó egyházkerület (1971). Azaz a genfi zsolttárok 1607 óta tartó viszonylag kevésbé kihagyásos jelenlétét a 20. század második évtizedéig a Debrecenben szerkesztett énekeskönyv őrizte meg. Nem vállalta ezt a mértéket sem a többi kerület, sem több magyar anyanyelvű protestáns felekezet énekeskönyve a 19–20. században, Királyhágómellék kivételével, ahol nem Kolozsvárt követték, hanem Debrecen.

Természetes, hogy a köztudat és a szakirodalom is legtöbb énekeskönyvet a megjelenésekor kormányzó püspök nevéhez köti. Akkor is, ha csupán tekintélyével vagy előszó közlésével járult hozzá a szerkesztmény formálásához, kiadásához. Gyakori viszont, hogy túlzottan érvényesül egyes püspökök irányvonala, magukhoz ragadják a szerkesztést, döntést, akár énekek átdolgozását.

Napjainkban is keverednek a hanyatlás és megújulás jelei. Eközben általános a keresztyénség üldözöttsége. Az éneklés nem általános jelenség, már nem magától értetődő jellemvonása a magyar reformátusoknak. Korunk nem is énektermő kor, a zenei írás-olvasás és muzsikálás sem olyan mértékben terjedt, mint amilyenek a 20. századi bizakodó hangulat és a konferenciákat rendező mozgalom kívánta és várta.

Ma már vers és dallam kapcsolata sem problémátlan. Többé nem. Elkülönül vagy szembekerül az irodalmi és szertartási felfogás. Énekelték hajdan a verset, nem felolvasták és szavalták. Ma évfordulós ünnepeken természetesen már, hogy az összegyűjtött iskolásokkal elszavaltatják nemzeti imádságunkat, nem énekeltetik. A 19. századi tudományos kiadások magától értetődően mellőzték az ad notam született költemények dallamát, némelyik irodalmár egyenesen a verselésre károsnak tekintette az éneklést. Szintén elkülönül a tanszéki és gyülekezeti vélekedés. Az elméleti megközelítés nem mindig gyakorlatból ered, vagy nincs jelen a papság mindennapjaiban sem a himnológiai, sem a liturgiai megközelítés. Egyaránt érvényesült ez a hátráltatás 1948-as énekeskönyvünk létrehozásában, majd elfogadásában és bevezetésében, a teológiai oktatásban és nevelésben. Vers és éneklés összetartozása megszűnt. Bonyolítja és súlyosbítja ezt az állapotot az

⁹³ Választalan maradt igazából Révész Imréné az 1935-ben felvetett kérdése, amely 1944-ben ismét megjelent, *Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház? ... = Tegnap és ma és örökké...*, Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből, Debrecen, 1944, 298–310.

— Ez a kérdés permanens gondja az európai protestantizmusnak is. Vö. pl. KÖRTNER, Ulrich H. J., *Egyházvezetés és epizkopé, Az epizkopé funkciói és formája presbiteri-zsinati rendtartású protestáns egyházakban*, Bécs 2004.

Ismét megjelent, magyarul és németül, = Doktorok Kollégiuma, Plenáris ülés, A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának kiadványa, Budapest, 2023 Augusztus.

istentiszteleti gyakorlatban a könnyűzene behatolása. Formai sablonok uralma (ritmusképletek, szórakoztató jelleg, hangerő), amelyekkel szemben háttérbe szorul a bibliai tartalom és a költői emelkedettség, többnyire a tartalom és a mondanivaló.

A széttagoltság, sokféleség miatt az egység időről-időre kívánatos (volna) valami módon, és valamilyen okból ismételtén késik. A genfi zsoltárok egy tömbben és viszonylag kevesebb kihagyással szerkesztett megőrzése egyre ritkább a 20. században. Magyarországon, bár nem kihagyások nélküli állapotban, folytatódott a teljes zsoltárkönyv megőrzése az énekeskönyv elején. Ezt az 1948-as irányt elfogadta Felvidék már 1952-ben. 1996-ban felváltotta az erdélyi szélsőséget is ugyanennek az énekeskönyvnek az egyetemesként tekintett átvétele, bár módosításokkal. Nem tudjuk még, hogy a 2021-ben tapasztalt visszatérés ehhez a korábbi vonulathoz sikeres és általános lesz-e, legalább a Kárpát-medencében, azaz következik-e reformálódás, ha nem is reformáció.

Remélhetjük-e éneklési szokásaink reformációját? Ha ezután sem, akkor előbb vagy utóbb alaposan csökkenthetjük muzeálissá vált zsoltáraink mennyiségét. Százötvenet ötvenre vagy harmincra. Az előttünk feltárult 19–20. századi körkép arra is figyelmeztet, hogy elkövetkezhet a genfi zsoltárok legelső vagy néhány versének közlésére szűkült válogatás, hasonló a hajdani csillagozáshoz, vagy kihagyásos megoldáshoz, mint a magyar református gyülekezeti énekeskönyv 21. századi normája.

